บทที่ 4
ผลการศึกษา

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน

ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลของหมู่บ้านที่ศึกษา โดยศึกษาค้นคว้าถึงประวัติการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางกายภาพของชุมชน สภาพบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐานนำสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่ของการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์อำเภอหางดง โดยการนำเสนอครอบคลุมประเด็นต่างๆ เหล่านี้

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้าน

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อมไม่มีบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจนจากการสนทนากับ พระสมาน จิรบุญโญ ท่านเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันและ จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านสันนิษฐานว่า ชื่อบ้านพระเจ้าเหลื้อมนั้นเชื่อกันว่าได้ตั้งตาม ชื่อของพระพุทธรูปประจำวัด วัดพระเจ้าเหลื้อมเป็นวัดเก่าแก่ของตำบลหนองตองเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูปองค์หนึ่งสวยงามมากชื่อว่าพระเจ้าเหลื้อม ซึ่งคำว่า " เหลื้อม"พ้องเสียงกับคำว่า "เลื่อม"ซึ่งมีความหมายตรงกับคำว่าสดใสแวววาวงามดั่งทอง การตั้งถิ่นฐานมีมาพร้อมๆกับการสร้างวัดในสมัยนั้น ดังนั้นชื่อวัดกับชื่อหมู่บ้านจึงมีชื่อเดียวกัน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อมเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 249 ครัวเรือน มีประชากร 1,168 คน แยกเป็นชาย 540 คน หญิง 628 คน มีผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปี 187 คน แยกเป็นชาย 85 คน หญิง 102 คน หญิงวัยเจริญพันธุ์ 334 คน ประชากรเป็นคนพื้นเมือง พูดภาษาเหนือ "คำเมือง" การตั้งบ้านเรือนอยู่สองฟากถนนและริมฝั่งแม่น้ำที่อยู่ติดกับถนนทางเข้าหมู่บ้าน บ้านเรือนตั้งอยู่กันอย่างหนาแน่นบริเวณโดยรอบของตลาดและถนนมากกว่ารอบๆ วัดเหมือนกับที่อื่นๆ นอกจากนี้หมู่บ้านยังเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการที่สำคัญ ๆ เช่น เทศบาลตำบลหนองตองพัฒนา ที่ว่าการสถานีตำรวจตำบลหนองตอง สถานีอนามัยขนาดใหญ่ ที่ทำการไปรษณีย์ขนาดใหญ่ประจำตำบล และตลาดสดอีกด้วย

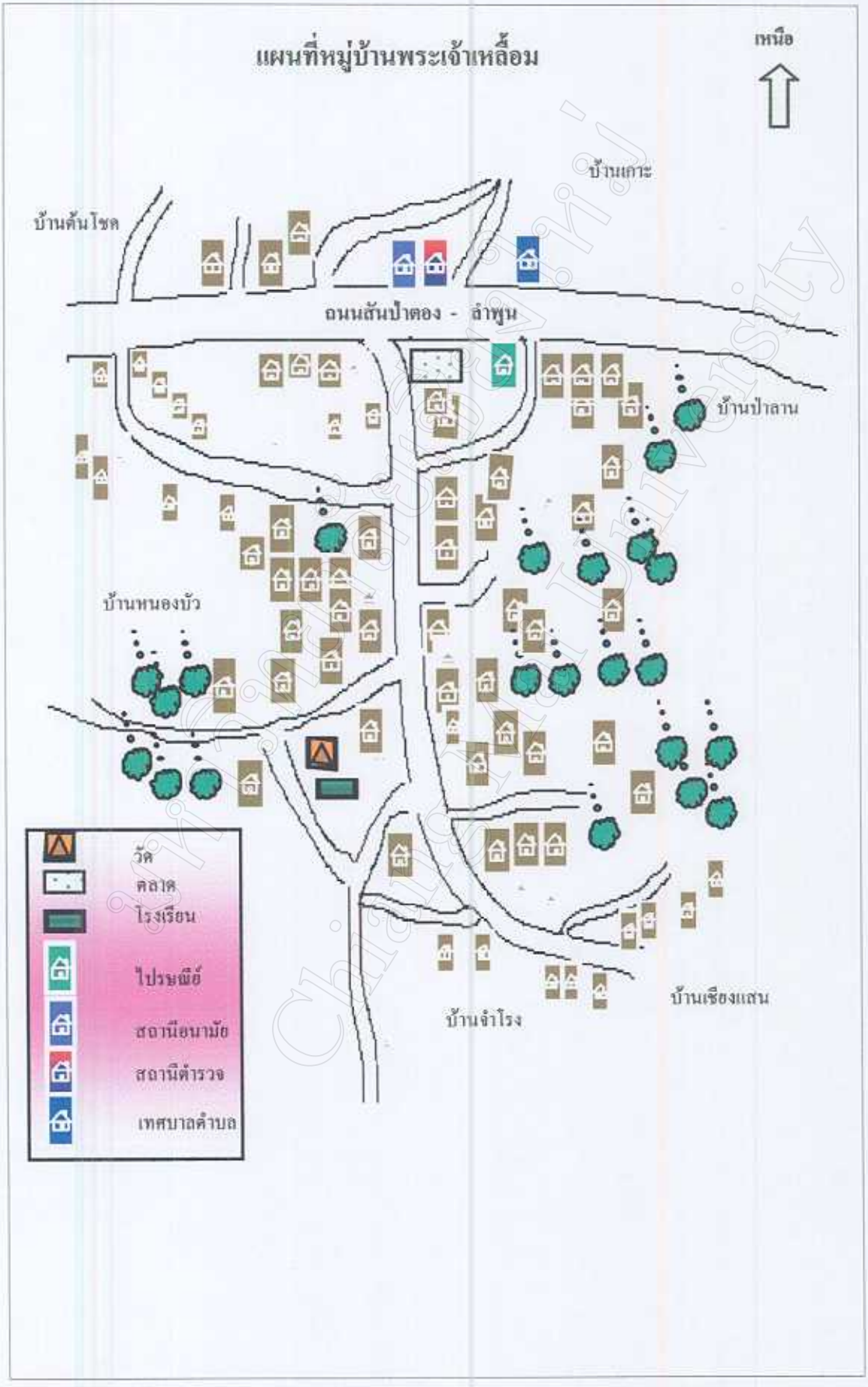
แผนที่หมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อม
เหนือ
บ้านเกาะ
บ้านต้นโชค
ถนนสันป่าตอง - ลำพูน
บ้านป่าลาน
บ้านหนองบัว
บ้านจำโรง
บ้านเชียงแสน
วัด
คลาด
โรงเรียน
ไปรษณีย์
สถานีอนามัย
สถานีตำรวจ
เทศบาลตำบล

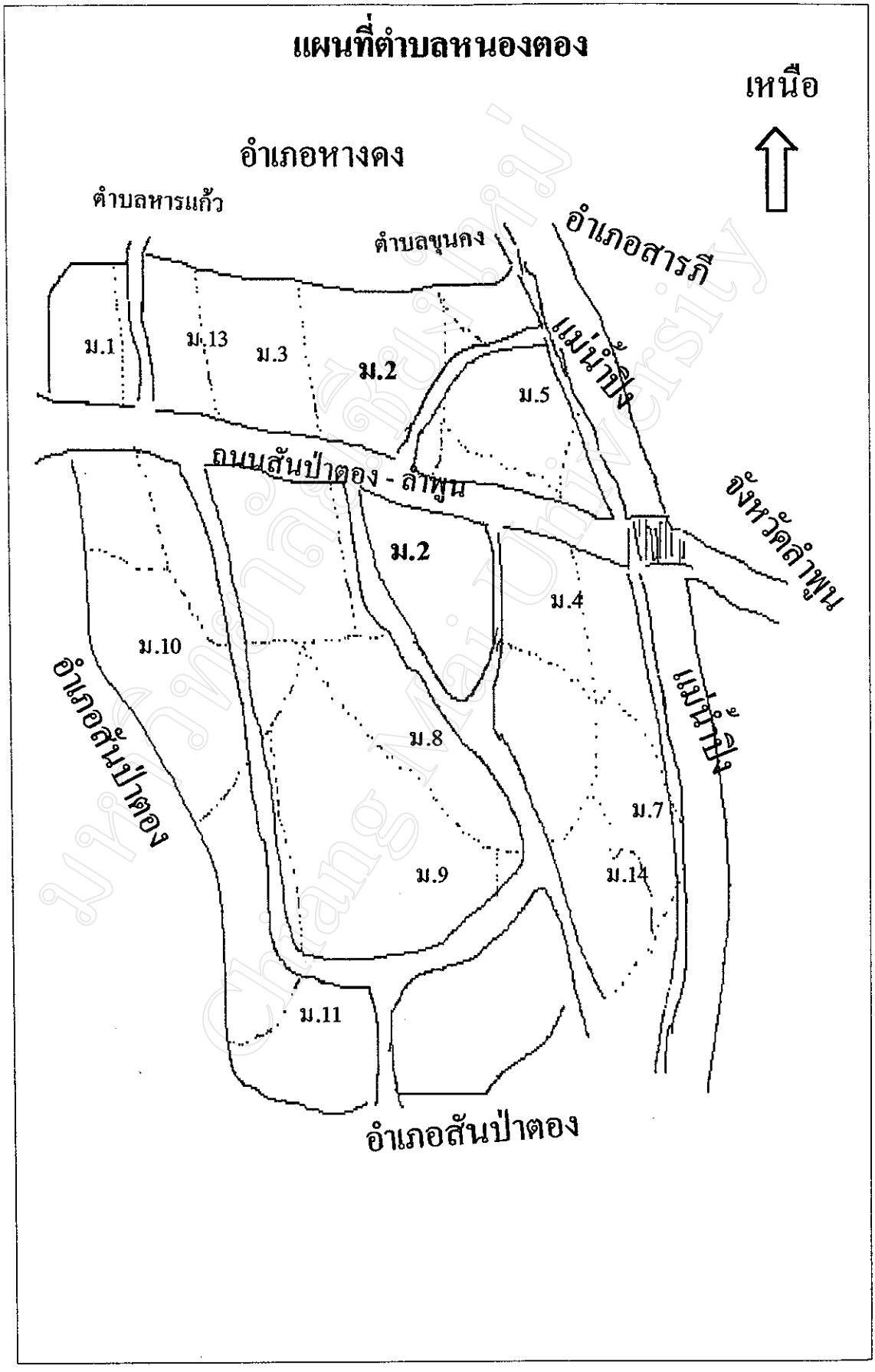
แผนที่ตำบลหนองตอง
เหนือ
อำเภอหางดง
ตำบลหารแก้ว
ตำบลขุนคง
อำเภอสารภี
ม.1
ม.13
ม.3
ม.2
ม.5
แม่น้ำปิง
ถนนสันป่าตอง - ลำพูน
จังหวัดลำพูน
ม.2
ม.4
ม.10
อำเภอสันป่าตอง
ม.8
แม่น้ำปิง
ม.7
ม.9
ม.14
ม.11
อำเภอสันป่าตอง

บ้านพระเจ้าเหลื้อม เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลหนองตองพัฒนา อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหางดง มาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ตามถนนสายสันป่าตอง – ลำพูน ประมาณ 15 กิโลเมตร ห่างจากโรงพยาบาลหางดงประมาณ 14 กิโลเมตร ห่างจากโรงพยาบาลสันป่าตองประมาณ 16 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 30 กิโลเมตร มาทางทิศใต้ตามถนนสายเชียงใหม่ – ฮอด แล้วมาแยกเข้าตามถนนสายสันป่าตอง – ลำพูน จนถึงหลักกิโลเมตรที่ 8 จะพบตลาดสด และเป็นทางแยกเลี้ยวขวาก็จะเป็นหมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อม ชาวบ้านเดินทางไปในเมืองเชียงใหม่ใช้เวลาประมาณ 30 –45 นาทีโดยรถยนต์ หรือรถมอเตอร์ไซค์ และประมาณ 1 ชั่งโมงโดยรถโดยสารประจำทาง “รถคิวหนองตอง” จะออกจากคิวทุก 15 นาที บ้านพระเจ้าเหลื้อมมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆของตำบลหนองตองดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับบ้านบวกครก ซึ่งชาวบ้านบวกครกทั้งหมดจะเป็นศรัทธาวัดพระเจ้าเหลื้อมด้วย

ทิศใต้ ติดกับบ้านเชียงแสน ชาวบ้านบางส่วนจะมีพื้นที่ในการทำสวนอยู่บริเวณบ้านนี้ และลูกหลานบางครอบครัวจะแยกจากครอบครัวใหญ่ไปตั้งถิ่นฐานตามที่สวนในพื้นที่หมู่บ้านดังกล่าว และจะไปมาหาสู่กันเสมอกับคนในหมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อม เมื่อมีงานบุญ งานประเพณีก็จะกลับมาทำบุญร่วมกับครอบครัวใหญ่

ทิศตะวันออก ติดกับบ้านป่าลาน และบ้านเหล่า บางส่วนเป็นพื้นที่นาเดิม แต่ปัจจุบันได้ขุดลอกคู คลองทำเป็นที่สวนลำไยเกือบทั้งหมด

ทิศตะวันตก ติดกับบ้านหนองบัว ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านได้เล่าว่า ชาวบ้านหนองบัวแต่เดิมเป็นศรัทธาวัดพระเจ้าเหลื้อม แต่เมื่อประชากรหมู่บ้านมีมากขึ้นชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดหนองบัวขึ้น และได้นิมนต์บรรดาพระสงฆ์ลูกหลานที่มาบวชอยู่วัดพระเจ้าเหลื้อม กลับไปจำวัดของหมู่บ้าน แต่เมื่อมีงานประเพณี เช่นปอยหลวง ชาวบ้านหนองบัวจะเป็นหัวเรือใหญ่ในการจัดงานอีกแรงหนึ่ง ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะมานอนจำวัด

สภาพพื้นที่และการตั้งบ้านเรือน

บ้านพระเจ้าเหลื้อมเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก มีลำเหมืองที่แยกมาจากลำน้ำแม่ปิงที่บ้านเกาะ และส่วนหนึ่งแยกมาจากคลองชลประทานที่ส่งน้ำมาจากเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล อำเภอแม่แตง ทำให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอตลอดทั้งปีเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชทุกชนิดเนื่องจากมีทั้งน้ำ และดินที่อุดมสมบูรณ์

ในอดีตมีจำนวนครัวเรือนไม่มาก การตั้งบ้านเรือนจะห่างกัน บ้านเรือนจะเป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูง สภาพหมู่บ้านจะล้อมรอบไปด้วยป่าไม้ไผ่ ถนนหนทางไม่สะดวก ไฟฟ้าไม่มีใช้ ชาวบ้านต้องใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ต๋ามโกม" การเดินทางสัญจรไปมาเข้าออกหมู่บ้าน จะลำบากมาก ใช้เวลานานเนื่องจากเดินทางด้วยเท้า โดยเฉพาะฤดูฝนถนนจะเป็นโคลนตรม การเดินทางไปทำธุระนอกหมู่บ้าน เช่นไปติดต่อข้อราชการที่อำเภอ หรือเจ็บไข้ได้ป่วยต้องไปโรงพยาบาล จะต้องไปนอนค้างอ้างแรม ต่างกับปัจจุบันเป็นอย่างมากที่ถนนเป็นคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ตลอดทาง มีไฟฟ้า น้ำประปาใช้ทุกหลังคาเรือน การเดินทางจะสะดวกสบาย การโดยสารโดยใช้รถเช่นรถจักรยาน รถจักรยานยนต์ รถยนต์ บรรดาผู้สูงอายุก็จะมีลูกหลานไปส่ง บางคนที่ไม่มีลูกหลานก็จะมีรถสามล้อเครื่องรับจ้างคอยบริการ คิวอยู่บริเวณตลาดบวกครก ค่าบริการ 5- 10 บาท แล้วแต่ระยะทาง

ปัจจุบันการตั้งบ้านเรือนจะเรียงรายอยู่ตามสองฝั่งถนนทั้งถนนหลัก และในซอยของหมู่บ้าน บ้านที่สร้างใหม่จะเป็นบ้านที่ก่อด้วยปูน และทาสี มีทั้งชั้นเดียว และสองชั้น มีหน้าต่างประตูมิดชิด ชั้นบนจะเป็นที่หลับนอน ชั้นล่างจะเป็นห้องนั่งเล่น นั่งดูทีวี ห้องเก็บของ บางบ้านจะใช้เป็นที่เก็บรถ แต่บางบ้านจะมีที่เก็บรถแยกออกไป ห้องครัวมักจะแยกออกจากบริเวณตัวบ้าน เป็นเรือนไม้หลังเล็กๆ ห้องน้ำก็เช่นกันพบว่าสร้างอยู่ห่างออกไปจากตัวบ้าน ยกเว้นบางบ้านที่ลูกหลานเป็นคนสร้างมักจะเอาแบบอย่างจากในเมืองมาเป็นแบบแปลนให้ช่างทำตามคือมีทั้งห้องครัวและห้องน้ำในบ้าน แต่ถ้าบ้านนั้นมีผู้สูงอายุอยู่ด้วยมักจะมีเพิงสำหรับทำครัวสำรองไว้นอกบ้าน เมื่อสนทนาด้วยผู้สูงอายุมักกลัวบ้านจะเก่าเร็ว และไม่สะดวก เนื่องจากการหุงหาอาหารยังใช้ฟืนเป็นหลัก การใช้เตาแกซเป็นเรื่องยุ่งยากและน่ากลัวมากสำหรับผู้สูงอายุ บางบ้านที่มียุ้งข้าว "หลองข้าว" ปัจจุบันเนื่องจากไม่ได้ทำนา หลองข้าวจึงใช้เป็นที่เก็บของใช้ และเป็นที่เก็บฟืน ที่นำมาจากการตัดแต่งกิ่งต้นลำใย หรือลำใยหักโค่นจากพายุ ชาวบ้านจะนำมาตัด และตาก เก็บรวมเป็นระเบียบบริเวณใต้ยุ้งฉางดังกล่าว รอบบริเวณบ้านมักจะพบว่ามีพืชผักสวนครัวแทบทุกหลังคาเรือน รวมทั้งสมุนไพรต่างๆ แต่ละบ้านมีรั้วบ้าน ทั้งที่เป็นคอนกรีต และเป็นรั้วไม้ไผ่ รั้วที่เป็นต้นไม้ สามรถเดินไปมาหากันได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าถึงแม้จะมีรั้ว แต่จะไม่มีประตูบ้านที่ปิดอย่างมิดชิด การทำรั้วจึงเป็นการแสดงแนวเขตความรับผิดชอบ และแสดงความเป็นเจ้าของมากกว่า

ลักษณะทางเศรษฐกิจ และสังคม

ชาวบ้านพระเจ้าเหลื่อมแต่เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ทำนา แต่ปัจจุบันที่นาได้ถูกดัดแปลงเป็นที่สวนลำใยเกือบทั้งหมด เนื่องจากการทำสวนลำใยทำให้มีรายได้ดีกว่า แต่เป็นที่ต้องการของตลาด แรกๆมีการขุดที่นาทำสวนลำใยกันไม่กี่เจ้า แต่เมื่อชาวบ้านเห็นเพื่อนบ้านมีราย

ได้จากการทำสวนลำใยดีกว่า มีฐานะดีขึ้นจึงเลียนแบบกัน และเป็นการสนองตอบความต้องการของตลาดที่ทำการผลิตเพื่อส่งขายมากกว่าการผลิตเพื่อพอยังชีพเท่านั้น แต่เดิมการปลูกลำใยให้ผลผลิตเพียงปีละหนึ่งครั้ง บางทีก็เว้นปีในการออกดอกผล ดังนั้นนอกฤดูกาลเก็บเกี่ยวลำใย ชาวบ้านบางส่วนออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน คนหนุ่มสาวออกไปทำงานในเมืองในหมู่บ้านจะมีเพียงผู้สูงอายุที่เฝ้าบ้าน เลี้ยงหลาน ในปัจจุบันมีการค้นพบการกระตุ้นการออกดอกของลำใย จนสามารถบังคับการออกดอกได้ตลอดเวลาทั้งในฤดู และนอกฤดู ทำให้พบปรากฏการณ์ที่ลำใยออกดอกตลอดปี ชาวบ้านมีงานทำ มีรายได้ในหมู่บ้านหมุนเวียนอยู่ตลอดเวลา แม้กระทั่งผู้สูงอายุเองก็ถูกใช้แรงงานไปในการเก็บเกี่ยวลำใย ในหมู่บ้านจะเงียบมาก พบเพียงผู้สูงอายุผู้ชายเพียงไม่กี่คนที่นั่งจักรสานอยู่ใต้ถุนบ้าน เช่น พ่ออุ้ยจั๋น และพ่ออุ้ยหน่อ นั่งทำไม้กวาดจากทางมะพร้าวเตรียมเอาไว้ขายให้กับบรรดาเจ้าของสวนลำใยที่เก็บเกี่ยวผลลำใยแล้ว จะกวาดรอบโคนต้นเตรียมราดสารกระตุ้นการออกดอกของลำใยในฤดูกาลต่อไป สำหรับคนหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีการศึกษาจึงทำงานตามสำนักงานที่อยู่นอกหมู่บ้านมากกว่าการอยู่กับสวน โดยตอนเช้าจะพบบรรดาวัยรุ่นหนุ่มสาวซ้อนท้ายรถมอเตอร์ไซค์กันไป บางคนก็ขับรถยนต์เคลื่อนตัวออกจากหมู่บ้านไป วัยรุ่นทั้งชายและหญิงจะไปทำงานในเขต นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่เกิน 20 กิโลเมตร กลางวันหมู่บ้านจึงเงียบเหงา ตอนเย็นๆเมื่อทุกคนกลับมาหมู่บ้านจึงจะดึกดัก ดูมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง เป็นวงจรอยู่อย่างนี้เรื่อยมาจนชาชินทั้งคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และผู้ที่ผ่านไปมา แทบทุกคนมีรายได้เป็นของตัวเอง ชาวบ้านที่นี่ส่วนมากมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีอาชีพรองรับและมีรายได้พอใช้จ่ายดำรงชีพตลอดปี มีอำนาจซื้ออย่างเต็มที่แทบทุกหลังคาเรือนจึงมีทั้งทีวีเครื่องเสียงราคาแพง เครื่องเล่นซีวีดี สำหรับการร้องเพลงคาราโอเกะในวันหยุดพักผ่อนเสาร์อาทิตย์ และในเทศกาลรื่นเริงประจำปี เครื่องซักผ้า และเครื่องอำนวยความสะดวกสบายอย่างครบครัน แม้กระทั่งในวัดเองก็มีสิ่งเหล่านี้ด้วย

บ้านพระเจ้าเหลื้อม นับว่าเป็นศูนย์กลางของตำบลหนองตอง ทั้งนี้เพราะโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมจะอยู่ที่หมู่บ้านนี้ เป็นที่ตั้งของสำนักงานเทศบาลตำบลหนองตองพัฒนา มีทั้งตลาดสด สถานีอนามัย 1 แห่ง สถานีตำรวจหนองตอง มีคลินิก 3 แห่ง ร้านขายยา 1 แห่ง รวมทั้งมีร้านที่เป็นศูนย์กลางการซื้อ-ขายลำใย ส่งออกขายทั้งในและนอกประเทศมากกว่า 10 ร้าน มีสถานที่อบลำใยมากกว่า 10 แห่ง มีร้านของของชำทั้งขนาดกลาง และขนาดใหญ่กว่า 17 แห่ง และร้านดังกล่าวจะขายของในลักษณะที่คล้ายคลึงกันกล่าวคือ อาหารจำพวกของแห้ง คาว หวาน ทั้งที่สำเร็จรูปและกึ่งสำเร็จรูป และที่ไม่ได้ทำก็มี ตลอดจนมีการขายสิ่งเสพติดต่างๆ ได้แก่ เหล้าตอง บุหรี่ ทั้งยังมียารักษาโรคเป็นชุด ที่รับมาจากหมอตี๋ที่มาเร่ขายส่งถึงร้านยาซองบรรจุเสร็จ รวมถึงน้ำขวดอัดลม นม เครื่องดื่มชูกำลัง สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านสามารถซื้อหา

ได้ง่าย ยาชุดแก้ปวดเมื่อยสารพัดนั้นเพียงชุดละ 5 – 6 บาท เหล้าบุหรี่แบ่งขายกันตลอดวัน สามารถหาซื้อได้ทีละน้อยๆ เหล้าขาวมีการแบ่งขายเป็นตอง ตองละ 7 บาท นอกจากนี้ยังมี "เหล้าเถื่อน" ที่ชาวบ้านต้มเองมาขายด้วย บรรดานักดื่มทั้งชาย และหญิงสามารถซื้อ และนั่งดื่มได้ที่ร้าน โดยทางร้านจะเตรียมของแกล้มจำพวก ถั่วทอด มะม่วงดอง มะยมดิบ ไว้ให้พร้อม โดยหน้าร้านขายของชำแต่ละแห่งจะมีโต๊ะและเก้าอี้ให้พักพิงนั่งคุยกัน และเรียกดื่มได้ต่อไปตามพอใจ การปฏิบัติเช่นนี้เป็นกิจวัตรที่ปกติ ของชุมชนที่นี่ และชุมชนใกล้เคียง โดยเฉพาะตอนเย็นหลังเลิกงาน ชาวบ้านทั้งที่ดื่ม และไม่ดื่ม ก็จะมาคุยกันอยู่บริเวณดังกล่าว แลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน รวมถึงการถามสารทุกข์สุกดิบแก่กันและกัน จนมืดค่ำจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน หรือบรรดาสมาชิกในครอบครัวมาตามไปรับประทานอาหารเย็น ที่นี่ในครอบครัวจะมีคนทุกเพศ ทุกวัยอาศัยอยู่ร่วมกัน จึงพบว่าบรรดาเด็กๆ จะถูกผู้ใหญ่ในบ้านวานให้ไปซื้อหาเป็นของธรรมดาทางร้านจะจัดแบ่งเหล้าใส่ถุงพลาสติกให้เด็กๆ หิ้วไปให้ อย่างเปิดเผย เด็กๆ ก็จะมองเป็นเรื่องปกติ

เมื่อมีสมาชิกคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้านเสียชีวิต ทุกคนในชุมชนที่นี่ถือว่าเป็นภาระกิจที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน จะบอกกันปากต่อปากเพื่อไปร่วมงาน และไปช่วยงานใน คนที่นี่จะเรียกบ้านที่ศพตั้งอยู่ว่า "บ้านศพ" เป็นที่รู้กันโดยไม่ต้องมีการจ่ายงานว่ากลุ่มผู้หญิงจะรับผิดชอบ และจัดการในเรื่องอาหาร เครื่องดื่มที่จะเลี้ยงคนที่มาในงาน หญิงที่ตั้งครรภ์จะถูกห้ามเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ บรรดาผู้ชายจะจัดการเรื่องสถานที่ จัดหาโต๊ะ เก้าอี้ และอุปกรณ์ในการทำครัวมาให้แม่บ้าน อุปกรณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่จะได้มาจากเงินผู้แทนหาเสียง และจะกระจายเก็บอยู่ตามป๊อกต่างๆ จะมีบ้านสมาชิกที่รับผิดชอบเก็บเมื่อมีงานก็สามารถหยิบยืมมาใช้ ในวันใกล้เผาศพบรรดาผู้ชายจะระดมแรงงานในการจัดหา และเตรียมฟืนสำหรับเผาศพให้มีอย่างเพียงพอ ปัจจุบันฟืนเริ่มหายากขึ้น จึงมีการใช้ห่วงยาง ล้อรถจักรยานยนต์ รถยนต์เก่ามาเผาร่วมด้วย การสวดศพ อาหารเลี้ยงแขก จำนวนวันที่ตั้งศพ ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ตาย และญาติ ชาวบ้านจะมีกองทุนฌาปนกิจของหมู่บ้านซึ่งสมาชิกแทบทุกครัวเรือนจะเข้าร่วมเป็นสมาชิก บางครัวเรือนเป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านอื่น และเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตร ธกส. ร่วมด้วย คนที่มีฐานะดี และมีเงินกองทุนหลายอย่างญาติมักตั้งศพไว้หลายวัน เมื่อก่อนวันเผาศพที่บ้านศพ จะถูกเรียกว่า "เฮือนเย็น" เนื่องจากจะเงียบเหงา ญาติจะเศร้าโศรก ต่างจากปัจจุบันมากมายหลังจากที่ศพออกจากบ้านจะมีวงดนตรี หรืออิเล็กโทนมาเล่นในบ้านงาน ญาติแสดงความขอบคุณบรรดาผู้ที่มาช่วยงาน "เปิ้นมาช่วยหลายวัน ต้องขอบคุณเปิ้น บะอั้นเปิ้นจะเอาไปเล่า" หมายความว่าญาติกลัวการเสียหน้าถ้าดูแลแขกไม่ดี เป็นการแสดงฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างหนึ่งเช่นกัน พ่อบ้าน แม่บ้านทั้งหลายที่มาจะดื่มสุรา และร้องรำทำเพลง ด้วยให้เหตุผลว่า "อยู่เป็นเพื่อนเจ้าของบ้าน เกรงว่าจะเหงาเนื่องจากพึ่งเสียญาติไป ร้องรำทำเพลงจะทำให้ลืมโศก ลืมทุกข์ได้"

การเมือง การปกครอง

ในอดีตชาวบ้านมีความผูกพันและอยู่ร่วมกันในลักษณะที่เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน รักพวกพ้อง เคารพนับถือและเชื่อฟังผู้อาวุโส ใช้ความสามารถและแรงกายที่ตนเองมีอยู่ช่วยเหลือญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการกินอยู่และการทำงานในชีวิตประจำวัน การดูแลรักษายามเจ็บไข้ได้ป่วย จึงมีลักษณะของการอยู่ร่วมกันแบบครอบครัวขยาย

เมื่อผู้คนเพิ่มมากขึ้น การที่จะช่วยเหลือดูแลกันในลักษณะเดิมและมีความทั่วถึงจึงทำได้ยาก จึงมีการจัดแบ่งหน้าที่กันโดยแบ่งจำนวนบ้านออกเป็น 4 หมวด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ป๊อก" ในแต่ละหมวดชาวบ้านร่วมกับกรรมการวัดจะเป็นผู้เลือกหัวหน้าหมวดขึ้นมาคอยดูแล ซึ่งมีหมวดละประมาณ 30 – 40 หลังคาเรือน โดยแบ่งตามละแวกบ้าน หัวหน้าหมวดมีหน้าที่รับฟังความคิดเห็นของสมาชิกเพื่อนำไปแก้ปัญหาร่วมกัน ปัจจุบันการใช้ประโยชน์ในการแบ่งหมวดนี้ ส่วนใหญ่จะใช้ในงานบุญประเพณีที่ทางวัดจะต้องไปร่วมกับวัดอื่น โดยหมุนเวียนกันไปเพื่อให้แน่ใจว่ามีชาวบ้านไปร่วมด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการแสดงความสามัคคีให้บ้านอื่นได้เห็น ถ้าใครไม่ไปก็ต้องจ่ายค่ารถซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ค่าปรับ" ครอบครัวละ 50 บาท โดยหัวหน้ามวดเป็นคนจัดการเก็บเงินค่าปรับนี้และรวบรวมไปจ่ายเป็นค่ารถที่จะพาไป และยังมีเงินที่ต้องไปออมทำบุญกับวัดนั้นๆ ด้วย ชาวบ้านจะต้องนำข้าวเปลือกมาส่งให้วัดทุกปีหลังจากฤดูการเก็บเกี่ยว จำนวนข้าวเปลือกที่นำมาขึ้นอยู่กับพื้นที่ทำนา ไร่ละ 1 ถัง ปัจจุบันชาวบ้านไม่ได้ทำนาไม่มีข้าวเปลือกก็จ่ายเป็นเงินแทนโดยคิดตามราคาในท้องตลาด เช่น มีนา 5 ไร่ ราคาข้าวเปลือกในท้องตลาดถังละ 60 บาท ก็ต้องจ่ายให้วัด 300 บาท การส่งข้าวให้วัดบางทีก็แล้วแต่ศรัทธา ไม่มีกฎการบังคับที่ตายตัวแต่ชาวบ้านก็จะรู้กันเองว่า ครอบครัวของตนสมควรจ่ายเท่าไหร่ จึงจะเหมาะสม ไม่มีการเกี่ยงมากหรือน้อย เพราะต่างรู้ว่าทำมากได้บุญมาก

ในการอยู่ร่วมกันหลายครอบครัว ชาวบ้านจึงต้องมีการจัดการเกี่ยวกับการแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อใช้ในการทำงานและการประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้านให้ทั่วถึง การจัดการเก็บน้ำและแบ่งน้ำซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกครอบครัวต้องใช้ในการทำการเกษตรนั้น ชาวบ้านทำระบบการจัดทำเหมืองฝาย มีคนคอยดูแลจัดการในการแบ่งน้ำและรักษาเหมืองฝายร่วมกับหมู่บ้านอื่น ในหมู่บ้านจะมีที่กักกันน้ำของหมู่บ้าน กับหมู่บ้านอื่น เรียกว่า "แต" เมื่อก่อนนั้น มีการเปลี่ยนไม้ที่ใช้ทำฝายกั้นน้ำใหม่ทุกปีประมาณเดือนมิถุนายน เมื่อหว่านข้าวเสร็จ เจ้าของที่นาที่ใชน้ำร่วมกันจะเอาไม้ไผ่มารวมกันแล้วช่วยกันทำเป็นแผงไม้เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ ไม้ไผ่นั้นถ้าบ้านใครปลูกก็ไม่ต้องไปหาไกล แต่ถ้าใครไม่ได้ปลูกไว้ก็ต้องไปหาเอาในป่า ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปทุกที ใครมีนามากก็ใช้มาก โดยกำหนดไว้ไร่ละ 30 อัน ไม้ไผ่นั้นวาวอันละประมาณ 2

เมตร นำมาผ่าแล้วเหลาให้ปลายแหลมเพื่อง่ายต่อการปักลงไปในดิน ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนเป็นแตคอนกรีต เช่นเดียวกับขอบแม่น้ำ 2 ข้าง ก่อด้วยคอนกรีตฉาบปูนตลอดแนว

ในการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มากและต้องมีการติดต่อกับภายนอกนั้น ชาวบ้านมีการเรียนรู้ว่าพวกเขาจะต้องมีตัวแทนที่คอยรักษาผลประโยชน์ของหมู่บ้าน จึงมีการเลือก "ผู้นำ" มาคอยทำหน้าที่ดังกล่าว ในสมัยก่อนนั้นใช้วิธีเรียกประชุมชาวบ้านแล้วยกมือเลือกกันต่อหน้าในที่ประชุม โดยผู้ที่ถูกเลือกจะต้องอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วยและต้องได้รับการยอมรับกันทั้งสองฝ่ายคือผู้ถูกเลือกและชาวบ้าน ถ้าผู้ถูกเลือกไม่ยอมรับก็จะต้องมีการเลือกกันใหม่ บางคนที่กลัวถูกเลือกก็จะไม่ยอมเข้าประชุม การยกมือเลือกต่อหน้าบางครั้ง ก็มีผลต่อความสัมพันธ์ของผู้ถูกเสนอชื่อกับชาวบ้านคนอื่น ระยะหลังจึงมีการลงคะแนนลับซึ่งจะไม่มีใครรู้ว่าใครเลือกใคร บางครั้งให้มีการสมัครเข้ามาซึ่งจะมีผู้สมัครมากกว่าหนึ่งคน ก็จะมีการลงคะแนนกันว่าใครที่ชาวบ้านให้การยอมรับเป็นผู้นำของเขา และจะมีเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองของทางราชการมาคอยดูแลด้วย แต่การเลือกผู้นำนั้นเป็นเรื่องของชาวที่จะตกลงกันเองว่าจะลงคะแนนแบบเปิดเผยหรือลับ ในปัจจุบันมีการนำกฎหมายเข้ามากำหนดสิ่งที่ชาวบ้านเคยทำ มีการกำหนดเวลาในการเลือกผู้นำหรือผู้ใหญ่บ้าน กำหนดจำนวนคนที่จะเข้ามาเป็นผู้ช่วย และเมื่อมีผู้ใหญ่บ้านคนใดทำไม่ถูกต้องชาวบ้านก็สามารถร้องเรียนต่อเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองตามโครงสร้างการปกครองแบบใหม่ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะเป็นผู้คอยดูแลในเรื่องนี้ ทำให้ชาวบ้านยอมรับในการที่จะมีบุคคลภายนอกเข้ามาช่วยจัดการในกรณีแบบนี้ เพราะเมื่อเกิดข้อขัดแย้งดังกล่าวก็จะได้เป็นเรื่องระหว่างผู้ใหญ่บ้านคนนั้นกับรัฐด้วย ไม่ใช่ระหว่างผู้ใหญ่บ้านคนนั้นกับชาวบ้านโดยตรง เพราะถึงอย่างไรก็ยังถือว่าเป็นคนหมู่บ้านเดียวกันและเป็นเครือญาติเดียวกันด้วย ซึ่งถ้าเป็นเรื่องเฉพาะกับชาวบ้านโดยตรงจะมีผลต่อความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิม ดังนั้น ผู้ใหญ่บ้านที่เคยเป็นเรื่องของเฉพาะชาวบ้านจึงเป็นเรื่องของทางราชการด้วย และขณะที่ผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่อยู่ก็จะขึ้นอยู่กับทางราชการด้วยไม่ใช่ขึ้นอยู่กับชาวบ้านฝ่ายเดียว เพราะทางราชการถือว่าเป็นพนักงานของรัฐ รับเงินเดือนของรัฐ ต้องทำงานให้รัฐ และรัฐกับชาวบ้านก็มักมองข้ามไปว่าเงินเดือนที่นำมาจ่ายให้กับผู้ใหญ่บ้านนั้นก็คือ เงินภาษีของชาวบ้าน ปัจจุบันนี้เมื่อใครได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านก็คือ การได้รับอำนาจจากรัฐในการปกครองหมู่บ้านตามกฎหมาย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่บ้านกับชาวบ้านจึงมีลักษณะของผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง ชาวบ้านแม้จะให้ความสำคัญต่อการเลือกผู้นำของตนมาก เพราะผู้นำก็คือตัวแทนของชาวบ้าน การที่ใครจะเขามาเป็นตัวแทนก็ต้องรักษาชื่อเสียงและหน้าตาทางสังคมของชาวบ้านด้วย ดังนั้นนอกจากจะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถแล้วต้องมีภูมิหลังที่เป็นที่นับถือของคนทั่วไปด้วย ผู้ที่ถูกเลือกให้เป็นผู้นำหมู่บ้านจึงมักจะมาจากตระกูลที่ชาวบ้านนับถือ ฐานะทางเศรษฐกิจดี มีที่ดินทำกินมาก รู้จักคนมาก และมีญาติพี่น้องมาก

สมัยก่อนนั้น จะเป็นที่รู้ทั่วกันว่าใครมีความรู้ความสามารถในเรื่องอะไร ซึ่งในแต่ละครอบครัวจะมีบุคคลที่มีความสามารถไม่ต่างกันมากนัก การที่จะกำหนดหรือตั้งกฎเกณฑ์ในสิ่งที่จะปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันนั้นจะมีการร่วมกันไตร่ตรองแลพิจารณา โดยที่บางครั้งไม่ต้องมีการประชุมแต่จะเกิดจากการสืบทอดความเชื่อและการเรียนรู้สิ่งนั้นๆ มาจากบรรพบุรุษ ซึ่งจะแฝงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้าน เช่น การให้ความเคารพผู้อาวุโส แม้จะไม่ใช่ญาติพี่น้องของตนเองก็จะเรียกกันเป็น พี่ ป้า น้า อา เด็กจะไหว้ผู้ใหญ่ก่อน การเคารพนับถือสิ่งที่มองไม่เห็นแต่ให้คุณค่าและนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะแสดงออกในงานบุญประเพณีที่แสดงถึงการให้ความเคารพนับถือสิ่งที่อยู่รอบตัว การตอบแทนบุญคุณผู้ที่ให้ความช่วยเหลือ การตอบแทนเวลาที่มีคนนำของมาให้จะต้องให้ตอบกลับไปมากกว่าที่ได้รับ ความช่วยเหลือในยามเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นถือว่าผู้ที่ได้รับการรักษาเป็นหนี้บุญคุณผู้ที่ให้การรักษาตนเองจนหายเจ็บป่วยและต้องตอบแทนบุญคุณด้วยการคำหัวและต้องทำต่อเนื่องกันไปทุกปี เพราะถือว่าเป็นผู้ต่อชีวิตให้ตนเอง ซึ่งการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้มักจะเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่บุคคลทั้งสองอยู่ในฐานะไม่เท่าเทียมกัน เช่น ผู้ให้การรักษาจะอยู่ในฐานะสูงกว่าผู้ได้รับการรักษา กฎเกณฑ์บางอย่างที่มีการปรึกษาหาเรือเพื่อสร้างข้อตกลงร่วมกันก็มักจะมีความยืดหยุ่น ซึ่งถ้าใครไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงก็อยู่ในหมู่บ้านอย่างไม่มีความสุข เพราะจะมีผลต่อความสัมพันธ์กับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านด้วย จึงยังไม่มีการตั้งกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนที่ชัดเจน

เมื่อกฎหมายเข้าไปมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยผ่านชาวบ้านที่ถูกดึงเข้ามาสู่กระบวนการบริหารของรัฐและได้ชื่อว่าเป็นคนของรัฐ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อสม. ผู้นำองค์กรที่รัฐสร้างขึ้นรองรับนโยบายการพัฒนา และผ่านระบบการศึกษาที่ลูกหลานของชาวบ้านได้เรียนรู้สถาบันของระบบการศึกษาในปัจจุบัน ความรู้ใหม่ที่ชาวบ้านได้รับมีผลต่อความคิด ความเชื่อของชาวบ้าน และเมื่อมีการติดต่อกับภายนอกหมู่บ้านมากขึ้น ชาวบ้านก็ได้รับกฎเกณฑ์และข้อปฏิบัติบางอย่างจากภายนอก ซึ่งต่างจากที่เคยทำกันมา การแสดงความเคารพนับถือก็เปลี่ยนไปจากการที่เคยให้ความเคารพนับถือคนที่อายุซึ่งแสดงถึงการมีประสบการณ์ของคนคนนั้น มาเป็นการให้ความนับถือที่ตำแหน่งหน้าที่การงานในสังคมของคนคนนั้นแทน บางครั้งจะนับถือที่ความรู้ซึ่งต้องเป็นความรู้ที่มาจากการศึกษาในสถาบันการศึกษาในระบบที่รัฐกำหนดและให้การรับรองมากกว่าความรู้ที่ได้มากจากประสบการณ์ชีวิต ซึ่งไม่มีการรับรองเพราะถือว่าเป็นการศึกษาที่อยู่นอกสถาบันการศึกษาดังกล่าว เช่นเดียวกับการให้ความนับถือ แพทย์พื้นบ้าน กับแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งจะมีสถานนะทางสังคมสูงต่ำต่างกัน แพทย์พื้นบ้าน กับแพทย์แผนปัจจุบันก็ยังมีการแบ่งแยกกัน และวัดมาตรฐานความรู้ด่านการแพทย์ด้วยการใช้ความรู้ทางการแพทย์ของการแพทย์สมัยใหม่เป็นมาตรฐาน ตั้งแต่มีสถานบริการสาธารณสุขที่ใช้ระบบการแพทย์แผนปัจจุบัน พ่อ

หมอจะแนะนำชาวบ้านให้ไปรักษาที่โรงพยาบาลมากกว่า เพราะถ้ารักษาไม่หายหรือตายก็อาจจะทำให้เสียชื่อเสียงในการรักษา และอาจจะผิดกฎหมายด้วยเพราะไม่มีใบประกอบโรคศิลป์ซึ่งกฎหมายรับรอง

ในอดีต ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านนี้มักจะเกิดจากการสื่อสารไม่เข้าใจกัน การพูดต่อๆ กันไปแล้วข้อความบิดเบือนไปจากเดิม จึงทำให้เกิดการเข้าใจผิดกันขึ้น ความสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงหรือระหว่างครอบครัว เมื่อมีความไม่เข้าใจหรือ ความคิดเห็นไม่ตรงกันเกิดขึ้น ผู้อาวุโสจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยและมีการสั่งสอนให้เกิดความเข้าใจในความเป็นจริงทีเกิดขึ้น ซึ่งสามารถแก้ปัญหานั้นให้ผ่านไปได้เพราะคนส่วนใหญ่ยอมรับในผลการตัดสินและให้อำนาจกับผู้สูงอายุในฐานะที่มีประสบการณ์มาก่อน แต่ในปัจจุบันเมื่อความคิดเห็นไม่ตรงกัน มักจะไม่ค่อยมีการปรับความเข้าใจกัน เนื่องจากมีเรื่องของผลประโยชน์และบุคคลภายนอกหมู่บ้านเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งการยอมรับในตัวผู้สูงอายุก็ลดลงเพราะสมัยก่อนมีการพึ่งพิงและอาศัยประสบการณ์ของผู้สูงอายุในการดำเนินชีวิต แต่ปัจจุบันมีการพึ่งพิงวัตถุสิ่งของและบุคคลภายนอกหมู่บ้านมากขึ้น และบางครั้งก็เป็นความขัดแย้งทางดานความคิดความเชื่อของผู้สูงอายุด้วยกันเอง

การตัดสินใจใช้ทรัพยากรต่างๆ ในหมู่บ้านและเงินงบประมาณที่ได้รับจากส่วนกลางได้ถูกถ่ายโอนมาอยู่กับกลุ่มผู้นำกลุ่มต่างๆ ซึ่งไม่ค่อยมีการตัดสินใจร่วมกันของชาวบ้านหรือมีไม่ตลอด เพราะส่วนใหญ่จะเบื่อหน่ายการร่วมประชุมที่ตนเองมักจะไม่ค่อยมีส่วนร่วม และอีกอย่างหนึ่งเป็นเพราะได้มอบความไว้วางใจให้กับผู้นำที่ตนเองเลือกเข้ามาพัฒนาหมู่บ้านด้วย ในกลุ่มผู้นำเองก็มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกัน ส่วนใหญ่จะมีเรื่องผลประโยชน์มาเกี่ยวข้อง อย่างไรก็ดีผู้สูงอายุก็ยังมีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาทางด้านความคิดและตัดสินใจในเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านอยู่บ้าง เพราะผู้สูงอายุบางคนเคยมีผลงานในการพัฒนาด้านถนนหนทาง ให้ความช่วยเหลือยามที่ลูกหลานในหมู่บ้านมีปัญหาในด้านการทำมาหากิน การเจ็บไข้ได้ป่วย ไกล่เกลี่ยประนีประนอมเมื่อเกิดกรณีขัดแย้งกันภายในหมู่บ้าน จึงทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาและคนที่ร่วมอยู่ในเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ยังให้ความเคารพนับถือและมีความเกรงใจ และต้องขอความคิดเห็นในบางครั้ง แต่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ปรึกษาในด้านวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ มากกว่า

ปัจจุบันบ้านพระเจ้าเหลื้อมปกครองโดยเทศบาลตำบลหนองตองพัฒนา มีพ่อหลวงอุดม อินต้อ อดีตผู้ใหญ่บ้านเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบล และพ่อชุม บุญใส่ อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นสมาชิกสภาเทศบาลตำบล จึงมีตัวแทนของชาวบ้านร่วมเป็นสมาชิกในการบริหาร 2 คน เมื่อก่อนเมื่อมีปัญหาในหมู่บ้าน ลูกบ้านมีข้อพิพาททะเลาะเบาะแว้ง จะมีพ่อหลวง (ผู้ใหญ่

บ้าน) มาให้คำปรึกษาและไกล่เกลี่ย มักจบลงด้วยการยอมความกันไป แต่ปัจจุบันพ่อหลวงและผู้ช่วยไปเป็นสมาชิกสภาเทศบาล ชาวบ้านจึงรู้สึกขาดที่พึ่งเนื่องจากพ่อหลวงในตำแหน่งไม่มีแล้ว เนื่องจากโครงสร้างการปกครองเปลี่ยนแปลงไปจึงไม่มีการเลือกตั้งมาทดแทนเหมือนยุคก่อนๆ ชาวบ้านจะสับสนในการขอคำปรึกษา เมื่อมีกรณีพิพาทกันขึ้นของสมาชิกในหมู่บ้าน และกับคนนอกหมู่บ้าน เรื่องร้องทุกข์ไม่มี ทุกคนจะหันไปแจ้งความกับตำรวจทันที และการตกลงมักเป็นไปตามตัวบทกฎหมาย “ปรับ” หรือ “จำ” มากกว่าการยอมความ ตกลงไกล่เกลี่ยกันเหมือนเดิม

ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน

ประชาชนชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมทั้งหมดนับถือพุทธศาสนา ในทางปฏิบัตินั้นมักมีความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากการนับถือผีควบคู่ไปด้วย ปรากฏการณ์ที่พบคือ ประชาชนนิยมการทำบุญ ทำทาน และการเขาร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัด ประกอบกับกระทำพิธีกรรมในการแสดงความนับถือด้วยการกราบไหว้ผี การเชื่อถือในอิทธิฤทธิ์ของน้ำมนต์ของหลวงพ่อร่วมด้วย โดยเฉพาะค่านิยมเกี่ยวกับการเข้าวัด การทำบุญนั้นจะมีเป็นประจำ มีงานบุญให้ทำทั้งในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้านแทบไม่เว้นแต่ละวัน ตอนเย็นๆ จะได้ยินเสียง พ่อหลวงคำ มัคนายก ประกาศออกเสียงตามสายให้ชาวบ้านมาร่วมทำบุญในวันสำคัญทางศาสนาของทางวัด และวัดต่างหมู่บ้าน โดยการเรี่ยไรเงินทองบริจาค “ฮอม” ครอบครัวละ 10 บาท 20 บาทแล้วแต่แรงศรัทธาและกำลังทรัพย์ของแต่ละคน บรรดาคนแก่คนเฒ่าในชุมชนจะไปทำบุญที่วัดเป็นประจำ และเข้าร่วมกิจกรรมของวัดเสมอๆ โดยเฉพาะ ในวันพระ “วันศีล” คนแก่คนเฒ่าทั้งหญิงและชายมักจะนุ่งขาว ห่มขาวไปฟังเทศน์ในตอนกลางวัน ตกตอนกลางคืนจะไปนอนวัด เพื่อฟังเทศน์ ฟังธรรมอย่างสม่ำเสมอ คนในชุมชนจะยกย่องนับถือ อย่างเช่น พ่อหนานแก้ว พ่อหนานธรรม พ่อหนานคำ พ่ออุ้ยทา แม่อุ้ยบัวแก้ว แม่อุ้ยปัน การทำนุบำรุงวัดก็เช่นกัน ทุกคนในชุมชนจะถือเป็นหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ โดยมีทั้งการบริจาคในรูปทรัพย์สินเงินทอง และการร่วมระดมแรงช่วยกันทำงาน ช่วงที่ผู้วิจัยเข้าเก็บข้อมูลนี้ทางวัดกำลังอยู่ระหว่างบูรณะพระวิหารเหลังก่า เนื่องจากชำรุดทรุดโทรมมาก จะพบว่าที่วัดทุกวันจะมีทั้งคนแก่คนเฒ่า คนหนุ่มสาวที่พอจะว่างงานหรือสละเวลามาช่วยเป็นประจำทุก ๆ วัน คนแก่เฒ่าจะนั่งศาลาเป็นคนคอยกำกับ วางแผน ส่วนคนหนุ่มกำยำจะช่วยกันทุบรื้อ เมื่อถึงเวลาอาหารกลางวันบรรดาแม่บ้านทั้งหลายจะเวียนกันทำกับข้าวจากบ้านมาส่งเพื่อเลี้ยงบรรดาผู้ชายที่ทำงาน ปรากฏการณ์ที่เกิดนั้นพบว่าบริเวณวัดสวยงาม มีถาวรวัตถุที่มั่นคง แข็งแรง สะอาดสะอ้าน มีชื่อบุคคลผู้บริจาคตามแต่กำลังทรัพย์และแรงศรัทธา จารึกอยู่ตามกำแพงวัด และผนังศาลาวัด ผนังโบสถ์ ตู้พระไตรปิฎก และตู้พระธรรม

พระสมาน จิรปุญโญ เจ้าอาวาสวัดพระเจ้าเหลื้อมองค์ปัจจุบัน ได้เล่าให้ฟังถึงแรงศรัทธาของชาวบ้านว่า *" ชาวบ้านเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม นับถือพระพุทธศาสนา และถือว่าคนเราหว่านพืชเช่นไรผลย่อมตามมาเช่นนั้น การประกอบคุณงามความดีถือศีลปฏิบัติธรรมเข้าวัดเข้าวาสม่ำเสมอ สิ่งนี้ชาวบ้านเราถือว่าได้บุญ แต่เมื่อถามว่าบุญคืออะไร เป็นตัวตนเช่นไร ท่านเองก็ตอบไม่ได้ แต่ท่านได้ชี้ให้เห็นว่า บุญคือความดีงาม การได้กระทำความดีความงาม เรียกว่าได้ทำบุญ อานิสงฆ์ของการทำบุญคือ ผู้กระทำจะมีแต่เจริญ มีความสุข"* ปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยพบเห็นจากการสังเกตุการทำบุญของคนในชุมชนนั้นยึดติดอยู่กับรูปธรรม วัตถุธรรม โดยถือว่าการทำบุญต้องผ่านวัด ผ่านพิธีกรรมจากสงฆ์ จะได้บุญมากเช่น เมื่อมีการประกาศให้บริจาคทรัพย์สร้างถาวรวัตถุ จะพบเห็นชาวบ้านรีบเดินทางไปบริจาคที่วัดโดยมีพ่อหนานธรรม พ่ออาจารย์วัดเป็นผู้รับมอบ พ่อหนานดำเป็นผู้ประกาศรายชื่อผู้มาบริจาคพร้อมยอดเงินที่บริจาค นับเป็นแรงกระตุ้นอย่างหนึ่ง ทำให้เพื่อนบ้านเรือนเคียงจะรีบตามๆกันไป

เมื่อผู้วิจัยได้สนทนากับพ่อหนานธรรม ซึ่งเป็นพ่ออาจารย์วัดที่มาวัดสม่ำเสมอว่า *" พ่อเชื่อว่าบุญกรรมนั้นมีจริง ใครทำอะไรไว้ ย่อมได้รับสิ่งนั้น ถ้าใครทำดีก็จะได้รับแต่กรรมดีนำพาเราพบแต่ความสุข เมื่อตายไปจะไปพบผลบุญที่เราทำไว้ "*

ชาวบ้านให้ความสำคัญต่อการทำนุบำรุงศาสนาและให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์ ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านร่วมกันไปทำบุญเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาช้านาน ในชุมชนจะมีประเพณีทางศาสนาคือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา งานปอยหลวง งานสลากพัตร งานอาบน้ำพระธาตุ เป็นต้น วัดเป็นศูนย์กลางศูนย์รวมการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของคนในชุม

ศาสนาในความเชื่อของชาวบ้านคือ การปฏิบัติและการกราบไหว้บูชา ในสิ่งที่ชุมชนยอมรับว่า ศักดิ์สิทธิ์ และมีคุณค่าต่อจิตใจ ฉะนั้นศาสนาจึงโยงใยไปกับความสัมพันธ์อันดีกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านที่นี่จะมีความฝังแน่นในศาสนากับอำนาจลี้ลับเหนือธรรมชาติเหนืออำนาจมนุษย์ธรรมดา

ความเชื่อ

ในความเชื่อของชาวบ้านจะผูกพันธ์เกี่ยวข้องกันกับระบบต่างๆ โดยแบ่งความเชื่อเป็น 3 ระบบ คือ

1. ระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

วิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชนบทนั้นมีความผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติ พึ่งพิงธรรมชาติในการดำรงชีวิต ความผูกพันที่มีเน้นไปในรูปแบบของการให้ความเคารพนับถือ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธารที่อาศัยดื่มกิน ใช้ชำระล้างร่างกาย การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ผืนแผ่นดินที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เพาะปลูกผลผลิตทางการเกษตร สัตว์เลี้ยงต่างๆ ที่อาศัยในการประกอบกิจกรรมทางเกษตร เช่น วัว ควาย

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวของคนเราไม่ว่าชุมชนไหนๆ และชุมชนที่นี่ก็เช่นกัน สิ่งแวดล้อมล้วนก่อเกื้อประโยชน์ผลแก่วิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชนนั้นๆ ปรากฏการณ์ที่สังเกตได้โดยทั่วๆ ไป เช่น ต้นไม้ที่มีนามเป็นมงคล ได้แก่ต้นมะยม จะนิยมปลูกไว้หน้าบ้าน เชื่อกันว่าทำให้เกิดความนิยมชมชอบ รักใคร่ของคนทั่วไป ต้นขนุนนิยมปลูกไว้หลังบ้าน เป็นความเชื่อว่า ประกอบกิจการใดๆ ให้ได้รับการเกื้อหนุน ผู้ใหญ่ช่วยค้ำจุน เกิดความมั่งคั่งร่ำรวย ต้นมะขามนิยมปลูกไว้ข้างๆ บ้าน เพื่อเป็นที่น่าเกรงขามแก่คนทั่วๆ ไป เสริมสร้างบารมีแก่คนครอบครัว คนในบ้าน และไม่นิยมพืชไม้ผลที่มีนามไม่เป็นมงคล เช่น ต้นลมแล้ง ไม่นิยมปลูกไว้บริเวณบ้าน เนื่องจากจะทำให้เกิดความแห้งแล้ง ถ้าจะปลูกในชุมชนต้องเป็นบริเวณสาธารณะ ต้นไม้บางชนิดถือว่าเป็นของสูง ไม่ลบหลู่ หรือนำมาปลูกไว้บริเวณบ้าน ถ้าพบที่ไหนห้ามโค่นล้ม ตัดฟันเด็ดขาด คือ ต้นโพธิ์ เป็นตัวแทนในพุทธศาสนาเคียงคู่กับพระพุทธเจ้า ชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าผู้หญิงอย่าอยู่ใกล้ต้นโพธิ์ โดยเฉพาะขณะมีประจำเดือนหรือตั้งครรภ์ ห้ามอยู่ใกล้ต้นโพธิ์เด็ดขาด ถือว่าไม่ขำเกรง ไม่เคารพ จะทำให้เจ็บป่วยได้ และต้นส้มป่อย ก็จะไม่ปลูกไว้ในบ้าน เพราะฝักจะนำไปประกอบพิธีอันเป็นมงคล เช่น การนำส้มป่อยไปสรงน้ำพระ ดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ คำว่า “ป่อย” จะไปพ้องเสียงกลับคำว่า “ปล่อย” หมายถึงการปลดปล่อย ให้หมดทุกข์ หมดโศรก

ความเชื่อเกี่ยวกับผืนแผ่นดิน นับว่ามีความสำคัญ เช่น การทำนา ชาวบ้านจะไม่นิยมรื้อแนวคันนาเดิม โดยมีความเชื่อว่าการรื้อ การไถคันนาเดิม นั้นเป็นการกระทำที่ไม่สมควรการกระทำดังกล่าวจะบังเกิดขึดแก่ผู้กระทำ ถ้าหากมีความจำเป็นที่ต้องกระทำอย่างเลี่ยงหลีกไม่ได้ ชาวบ้านต้องไปนิมนต์พระสงฆ์ หรือผู้ที่ผ่านการบวชพระ เป็น “พ่อหนาน” เป็นคนที่มี

วิชาอาคม มาทำพิธี "ถอน" โยงไปถึงการหาทำเลปลูกบ้าน ชาวบ้านจะหลีกเลี่ยงการทำการบริเวณบ่อน้ำเก่า ตอไม้เก่า จะไม่ปลูกบ้านคล่อมตอ การกระทำทำให้เกิดขึด เกิดอาถรรพ์แก่ชีวิตได้

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์นั้นมีความเชื่อว่า มนุษย์กับมนุษย์จะต้องมีการปฏิบัติตนในวิถีชีวิตประจำวันให้เหมาะสมกับสถานที่ต่างๆ อย่างเหมาะสม หากปฏิบัติไม่เหมาะสมจะเป็นเวรเป็นกรรมแก่ผู้ปฏิบัติ และครอบครัวของผู้ปฏิบัติ เวรกรรมที่ว่านั้นโยงใยในเรื่องบุญเรื่องบาป สิ่งที่ห้ามจะบอกว่า "บ่อดีเยี๊ยะ บ่อดีทำ" หากฝืนหรือขืนทำจะเกิด "ขึด" สิ่งที่บรรพบุรุษบอกว่าไม่ดี แล้วลูกหลานยังฝืนปฏิบัติจะถือว่า *"ละฮีดพ่อฮอยแม่"* การที่ลูกหลานไม่ให้ความเคารพ หรือไม่อุปการะแก่บิดามารดาถือว่าเป็นบาป จะมีกรรมเวรติดตามไปจนคนนั้นมีลูก ลูกหลานจะไม่ดูแลต่อไป และเป็นที่ครหานินทาของบรรดาเพื่อนบ้าน คนในชุมชน การเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หรือคดโกงผู้อื่น ย่อมเห็นผลกรรมตอบสนอง อาจจะช้าหรือเร็วแล้วแต่ผลกรรมนั้นว่ามากน้อยเพียงใด นับว่าเป็นปรากฏการณ์ทางทางสังคมที่ควบคุมพฤติกรรม และสอนให้เกิดความเอื้ออาทรกัน ชุมชนก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขายสะดวกสบาย ไม่ทะเลาะวิวาทกัน เป็นกฎสังคมที่อาศัยเรื่องบาปบุญซึ่งมีผลต่อการตระหนักทางจิตใจ มากกว่าผลบังคับทางกฎหมายบ้านเมือง และมีความเชื่อที่น่าสนใจระหว่างชายหญิงคู่สามีภรรยากัน อาทิ เช่น ความสัมพันธ์ของสามีภรรยามีความเชื่อเป็นข้อกำหนดในการปฏิบัติตัวหลายประการได้แก่ ภรรยาที่ดีต้องไม่นอนก่อนสามี เวลานอนต้องไม่นอนในระดับที่ศีรษะสูงกว่าสามี ต้องให้เยื้องลงข้างล่าง ข้างซ้ายของผู้เป็นสามี ผ้าถุงหรือกางเกงของสตรีถือเป็นของต่ำ ห้ามนำไปซักรวมกับผ้าของสามี พ่อแม่ น้องชาย เด็ดขาดจะทำให้มัวหมอง และเพื่อเป็นสิริมงคลแกคู่สามรีภรรยานั้น หลังแต่งงานสัปดาห์แรกของการแต่งงาน ผู้เป็นภรรยาควรก้มกราบสามีภายใน 3 วัน 7 วัน จะทำให้เจริญ *"ฮิมาค้าขึ้น"* คือ ทำมาหากิจหรือค้าขายเจริญ เมื่อมีเรื่องบาดหมางกัน บางครั้งผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้เป็นบิดามารดา หรือญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายที่เป็นที่น่านับถือจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ย *"ผัวบ่นับถือเมีย คำเต็มเฮือก็เสี้ยง แม่บ่นับถือผัว เงินคำก่องเต้าหัวก็หมด"*

ความสัมพันธ์ระว่างพ่อแม่กับลูก มีความเชื่อที่ยึดถือสืบต่อกันมาเนิ่นนาน ว่า พ่อแม่คือพระในบ้าน ลูกคนไหนไม่นับถือพ่อ ไม่นับถือแม่ หรือปฏิบัติตนไม่ดีต่อพ่อแม่ จะเป็นบาปมีเวรกรรมติดตัวตลอดไปจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน มักมีคำสอนที่ว่า *"พระตั๋วบ่นับ ไปไหว้พระเปิ้น"* คือ คนที่ไม่นับถือพ่อแม่ แต่ไปเชื่อฟังคนอื่น ทำกิจการงานใดมักไม่เจริญ ลูกที่ดีไม่ควรเถียงพ่อ

แม่ ถ้าพ่อแม่ว่าบ่ดี ก็คือ ไม่ทำ ไม่ต้องถามเหตุผลว่าทำไม ควรเชื่อฟังและปฏิบัติตาม มักมีคำสอนที่ว่า *"คนบ่ฟังคำ ปู่ย่า ตายาย ป้อ แม่ แม้มีข้าวของมันบ่แพร่ จักมีแต่วาย"* ลูกที่อยู่ในโอวาทเชื่อฟังพ่อ แม่ มักประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง ตรงกันข้ามกับลูกที่ทำให้พ่อแม่ต้องเสียน้ำตา เชื่อกันว่าจะตกนรกหมกไหม้ ทำการสิ่งใดมีแต่วอดวาย

ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านในชุมชนนั้น สอนให้มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการแบ่งปันระหว่างกัน ในชุมชนจะพบปรากฏการณ์ที่เป็นน่สังเกตว่าจะไม่นิยมทำรั้วบ้านระหว่างบ้านกัน ถ้ามีก็จะเป็นรั้วไม้ไผ่บางๆ ไม้แบบหนาๆ หรือแนวต้นไม้บางๆ สามารถเดินผ่านทะลุไปมาหากันได้ เมื่อมีของกินหรือผลิตผลต่างๆ มักหยิบยื่น แบ่งปันกัน *"คนขี้จิไผบ่ถามหา คนมีเมตตาไปไหนบ่กั้น"* เป็นคติสอนให้รู้จักแบ่งปันแก่กันและกัน เช่นเดียวกับ *"ของกิ๋นลำ ปั๋นกิ๋นคน หน้อย กิ๋นคนเดียวจ้างแก๊น"* ซึ่งหมายถึง เมื่อมีของควรแบ่งปันกัน ไม่ควรหวงไว้เห็นแต่ตัว จะไร้เพื่อนคบหาสมาคมด้วย ควรเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันไปจะดี

3. ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ระบบความคิดความเชื่อของคนในชุมชน มีรากฐานการนับถือภูติผีของศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานเข้ากับศาสนาพุทธ จึงมีความเป็นไปได้มาก ที่ความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมยังมีความเชื่อฝังแน่นกับระบบไสยศาสตร์ในเรื่องอำนาจของผี วิญญาณ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ผีของคนในหมู่บ้านนั้นมีอยู่หลายประเภท ทั้งผีที่ดี ผีที่ดุร้าย ผีที่ดีก็คือผีที่บูชาเซ่นสรวงแล้วไม่ทำร้าย แต่กับดูแลปกป้องให้ผู้กระทำได้รับผลดี แตกต่างจากผีที่ดุร้ายที่จะกระทำการให้มีอันเป็นไปในทางที่ไม่ดี ตั้งแต่ทำให้เจ็บป่วย จนถึงแก่ชีวิตให้กับผู้กระทำการลบหลู่หรือไม่เคารพบูชาเซ่นสรวง

ปรากฏการณ์ที่สังเกตได้ชัดเจนของชนบทภาคเหนือ มักพบว่ามีศาลเจ้าต่าง ๆ มากมายทั้งในหมู่บ้าน และริมถนนหนทางตลอดจนไร่นา ในหมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อมก็เช่นกันจะพบว่าบริเวณทางเข้าหมู่บ้านจะมีศาลเจ้าบ้าน เป็นที่สถิตย์ของเทวดาอารักษ์ เชื่อกันว่าช่วยปกป้องคนในชุมชน ที่เป็นที่นับถือกันตั้งแต่บรรพบุรุษถึงบรรดารุ่นลูกหลานสืบต่อๆ กันมา ถึงแม้ว่าไม่มีปรากฏเป็นรูปธรรมว่าอะไรคือผีบ้าน หรือผีที่ปกปักรักษา สิ่งที่มองเห็นด้วยสายตาพบว่ามีแต่กระท่อมเล็กๆเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูงขนาดไม่เกิน 1 เมตรเท่านั้นตั้งอยู่ บริเวณโดยรอบจะมีดอกไม้ ธูปเทียนมากมายทั้งเก่า และใหม่คละคลุ้งตลอด ตอนเช้ามืดบรรดาชาวบ้านและแม่ค้าต่างพากันถวายอาหารเป็นข้าวเหนียวปั้นพอคำ 1 ปั้นและมีถ้วยเล็กๆ ใส่แกง และขนมหวาน มีแก้วน้ำวางเรียงรายบริเวณศาลเจ้า กลิ่นธูปและควันจะลอยคละคลุ้งเป็นเช่นนี้ทุกวัน ผู้วิจัยได้สนทนากับนางศรี เรือนมูลแม่ค้าปลาหมึกทอดในตลาดบวกครกที่อยู่ใกล้กับศาลเจ้า เล่าให้ฟังว่า *"วันไหน*

ถ้าลืมถวายอาหารที่ศาล วันนั้นจะขายของไม่ดี ถ้านึกขึ้นมาได้ระหว่างขายของจะรีบไปทำ ทำแล้วกลับมาก็จะขายดี และหมดทุกวัน" ความเชื่อในผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งสองอย่างนี้ เราไม่สามารถแยกแยะออกจากกันว่าอะไรคือผี อะไรคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ระบบความคิดความเชื่อนั้น บางครั้งทั้งสองอย่างอาจเป็นสิ่งเดียวกัน ในขณะที่อาจจะเป็นคนละอย่างกันก็ได้เช่นกัน ความเชื่อเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมที่สืบทอดและยังคงสานต่อกันมานั้นแล้วมีผลต่อการการควบคุมกล่อมเกลาบทบาท ระหว่างเพศ ตลอดจนเป็นการกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของวิถีชุมชนทุกๆคน รวมถึงสตรีมีครรภ์ด้วย พอกล่าวได้ดังนี้

วิถีการควบคุมทางสังคม : บทบาทผี

" ผีปู่ย่า"

ผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษความเชื่อเรื่องการนับถือผี เป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้ชุมชนมีความผูกพันกันใกล้ชิดเป็นกลุ่มเดียวกัน ความเชื่อเรื่องการนับถือผีที่มีผลต่อบทบาททางสังคมในระดับครอบครัวและระดับชุมชนได้แก่

ผีปู่ย่ามีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการสืบเชื้อสายและการนับเครือญาติกัน เรียกว่า เป็นกลุ่มที่นับถือผีเดียวกัน ส่วนใหญ่ในกลุ่มเครือญาตินี้ อาศัยรวมกันอยู่ในบริเวณบ้านที่มีรั้วรอบขอบชิดแสดงอาณาเขต "กลุ่มเครือญาติที่สืบเชื้อสายทางมารดา การนับถือผีปู่ย่าจะมีการถ่ายทอดผ่านทางผู้หญิงเท่านั้น" เมื่อผู้ชายมาแต่งงานกับผู้หญิงในกลุ่มนี้ ก็จะต้องมายอมรับนับถือผีของฝ่ายหญิง หรือบางทีก็อาจจะเลือกนับถือผีของฝ่ายมารดาตนแต่ฝ่ายเดียว แม้ว่าจะแต่งงานไปแล้วก็ตาม เรื่องของการยอมรับนับถือผีปู่ย่าของทั้งสองฝ่ายนี้ค่อนข้างจะเป็นอิสระมิได้มีการบังคับกฎเกณฑ์ตายตัวแต่อย่างใด

การสืบเชื้อสายในกลุ่มเครือญาติ จะยอมรับผีทั้งทางฝ่ายมารดาและบิดา แต่การสืบทอด "ผีปู่ย่า" นั้นจะประพฤติสืบทอดกันทางสายมารดาเท่านั้น ส่วนฝ่ายชายเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงตามรูปแบบที่ประพฤติกันอยู่ทั่วไปในชุมชน บางพฤติกรรมผู้หญิงก็เข้าไปอยู่ร่วมกับฝ่ายชายในกรณีที่บ้านฝ่ายชายไม่มีผู้หญิงเลย และหรือในบางกรณีก็ขึ้นอยู่กับความเห็นและการตัดสินใจของสมาชิกในกลุ่มเครือญาติ ในบางครอบครัวผู้หญิงอาจจะนับถือผีของฝ่ายชายฝ่ายเดียวก็ได้ เพื่อความสะดวกในการประกอบพิธีกรรม หรืออาจจะนับถือผีทั้งสองฝ่ายแม้จะอาศัยอยู่ในบ้านของผู้ชายก็ตาม

รูปแบบหลักของการอยู่อาศัยหลังแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายจะต้องไปอาศัยอยู่กับฝ่ายหญิง และร่วมกลุ่มเครือญาติที่อาศัยอยู่ในบริเวณบ้านเดียวกัน จึงนับเป็นกลุ่มครอบครัวขยาย ที่มีความสัมพันธ์กับการนับถือผีปู่ย่า ซึ่งถ่ายทอดกันมาโดยฝ่ายหญิงอย่างแนบแน่น

ผีปู่ย่า จะตั้งอยู่ที่บ้าน " เก๊า" (ต้นตระกูล) มีหอผีตั้งสูงระดับเพียงตา ยาวเมตรครึ่ง และกว้างหนึ่งเมตร ตั้งอยู่บนหัวนอนหรือที่แจ่งมุมของเขตรั้วบ้าน มีเก๊าผี คือ ผู้หญิงที่มีอาวุโสสูงสุดเป็นผู้สืบทอดและประกอบพิธีกรรมการบูชาเซ่นสรวงในครอบครัวที่เคร่งครัด เก๊าผีจะจัดสำรับกับข้าวด้วยอาหารคาวหวานอย่างละเล็กละน้อย พร้อมกับดนโทน้ำเซ่นไหว้ทุกวัน เพราะหากเลี้ยงไม่ดีเท่าที่ควรแล้ว ผีปู่ย่าที่อดอยากอาจจะทำโทษให้ครอบครัวเดือดร้อนต่างๆ นานา เป็นต้นว่าผู้คน เด็กเล็ก จะเจ็บป่วย แต่หากปฏิบัติดูแลสม่ำเสมอก็จะบันดาลให้เกิดโชคลาภต่างๆ ได้ โดยเฉพาะจะมีบทบาทคุ้มครองผู้หญิงมิให้ถูกล่วงละเมิดและถูกกดขี่ข่มเหงทางเพศ โดยบัญญัติกฎเกณฑ์กำหนดโทษเอาไว้ให้เกรงกลัว

การนับถือผีปู่ย่านี้ จะมีการปฏิบัติพิธีกรรมกันอยู่เป็นประจำ ด้วยการบูชาผีปู่ย่ากันทุกหลังคาเรือนในรอบ 1 ปี แต่ถ้าตระกูลที่ค่อนข้างใหญ่และลูกหลานแยกย้ายกันไปอยู่ที่ห่างไกลก็จะแยกผีไปบูชากันเอง และในทุกๆ 1 ปี ก็จะมารวมกันเพื่อประกอบพิธีกรรม ณ เรือนเก๊า หรือบ้านของผู้อาวุโสทางฝ่ายหญิงที่มีอายุมากที่สุดในตระกูล การบูชาปกติประจำปีส่วนใหญ่จะจัดขึ้นในเดือน 9 (เมือง) นับเดือนทางจันทรคติหรือเดือนมิถุนายนของทุกๆ ปี นอกจากนี้ก็จะมีพิธีกรรมย่อยๆ อีกในฤดูกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา หรือออกพรรษา หรือการขึ้นบ้านใหม่ของสมาชิกกลุ่มเครือญาติ

รูปที่1 หอผีปู่ย่า

ผีปู่ย่ามีบทบาทให้การคุ้มครองปกป้องดูแลลูกหลานและเครือญาติ เกี่ยวข้องกับการเกิด การแต่งงาน และการควบคุมพฤติกรรมทางเพศของกลุ่มสมาชิกเครือญาติในฐานะที่เป็นผู้

หญิงที่มีอาวุโสสูงสุดในตระกูล การประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเพื่อบนบานศาลกล่าวเก๊าผีก็จะเป็นผู้นำข้าวตอกดอกไม้ไปเชิญผี บอกกล่าวเรื่องราวของสมาชิกที่ได้ล่วงละเมิดก็ดี ไปบอกกล่าวเพื่อแก้บนลูกหลานได้หายเจ็บป่วยก็ดี หรือทำพิธีผิดผีให้ลูกหลานมาขอสมาลาโทษ ที่ได้ทะเลาะตบตีกันในเครือญาติก็ดี เหล่านี้ล้วนเป็นพิธีกรรมที่ให้ความปกป้องคุ้มครองสมาชิกในเครือญาติ ในแนวทางการควบคุมสังคมในระดับพื้นฐานของชาวบ้าน หลังจากได้จุดธูปเทียนบอกกล่าวให้ผีมารับเครื่องเซ่นสังเวย ขอความอยู่เย็นเป็นสุขและขอความสวัสดีมีชัยแล้วเก๊าผีก็จะเป็นผู้ใช้ด้ายดิบผูกข้อมือทำขวัญผู้ป่วยหรือผู้มาขอโชคขอชัยกันถ้วนทั่วทุกกรณี นอกจากพิธีกรรมที่ได้กล่าวมาแล้ว การเลี้ยงผีปู่ย่ายังได้ครอบคลุมไปถึงพิธีการเกิด – การแต่งงาน ที่เรียกว่าการใส่ผีหรือการไขว้ผี ก็ล้วนแต่ต้องอยู่ในกรอบบัญญัติของการเสียผี เพื่อความเป็นศิริมงคลทั้งสิ้น

โดยเฉพาะผีปู่ย่าจะมีหน้าที่เน้นในเรื่องเกี่ยวกับควบคุมพฤติกรรมทางเพศของหญิง ซึ่งจะต้องมีการประกอบพิธีเซ่นไหว้ ขอขมา และเสียค่าปรับไหม เมื่อมีการล่วงละเมิดพรหมจรรย์ มีการถูกเนื้อต้องตัว หรือแม้กระทั่งการเกี้ยวพาราสีผู้ชายที่มิใช่สามีของตน ก็ยังถูกนับว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องและจะต้องประกอบพิธีกรรมผิดผี ในเรื่องนี้ถือเป็นเรื่องเด่นเป็นพิเศษของหน้าที่ผีปู่ย่า เมื่อมีพฤติการณ์ใดๆ ในการ “ผิดผี” เกิดขึ้น ถึงแม้สมาชิกในครัวเรือนจะไม่รู้ไม่เห็นด้วยก็ตาม ผีปู่ย่าก็จะทำให้คนในครัวเรือนมีอาการเจ็บป่วยอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าชายหรือหญิง “เสียผี” อันหมายถึงพิธีการขอขมาต่อผีปู่ย่าที่ได้กระทำสิ่งไม่ดีงาม ก็จะต้องมีการประกอบพิธีกรรม “เสียผี” การจ่ายเงินปรับไหมเสียผี 3 บาท 6 บาท หรือ 12 บาท ตามประเพณีนั้น จะต้องประกอบพิธีกรรมเสียผีเรียกว่า “ใส่เอา” ก็จะจัดพิธีแต่งงานขึ้น พิธีนี้จะเรียกว่า “พิธีกรรมไขว้ผีหรือเสียผี”

การประกอบพิธีกรรมนี้ จะจัดกันเป็นพิธีส่วนตัวและมักจะทำกันในห้องนอนของพ่อแม่ ในบางแห่งจะมีเครื่องเซ่นไหว้หลายอย่างรวมทั้งหัวหมู ในบางที่ก็จะมีแต่ไก่พร้อมกับผู้ชายจะต้องเสียค่าปรับไหมด้วย ในจังหวัดน่าน ผู้ชายจะต้องเสียค่าปรับพร้อมหัวหมู เหล้า และเครื่องเซ่นไหว้อื่นๆ และในจังหวัดเชียงราย ผู้ชายจะต้องเสียค่าปรับไหมเป็นสองเท่า ในกรณีเมื่อผิดผีแล้วไม่ยอมแต่งงานด้วย แต่ถ้าแต่งงานก็จะเสียค่าปรับไหมในราคาที่ถูกกว่า

อย่างไรก็ตาม การผิดผีและต้องทำพิธีกรรม “เสียผี” นั้น ถือว่าเป็นการคุ้มครองปกป้องทางเพศแก่ผู้หญิงที่ผู้ชายจะต้องจ่าย เมื่อเกิดการล่วงเกินอย่างใดอย่างหนึ่งต่อหญิงโดยรวมแล้วทั้งค่าปรับและค่าเซ่นไหว้ต่างๆ อยู่ในราคาที่ค่อนข้างแพงสำหรับเศรษฐกิจของหมู่บ้าน แต่ผู้หญิงก็ตกเป็นแพะรับบาป ต้องถูกกล่าวประณาม หากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น ซ้ำๆ ซากๆ สังคมหมู่บ้านก็จะไม่นำพาให้มีพิธีกรรมผิดผีเกิดขึ้น ซึ่งถือเป็นการลงโทษผู้หญิงโดยตรงอีกทางหนึ่ง

เมื่อทั้งสองฝ่ายตกลงให้มีการแต่งงานเกิดขึ้น ก็จะมีการประกอบพิธีกรรมบอกกล่าวผีปู่ย่าและต้องจัดให้มีการไหว้ผีระหว่างทั้งสองตระกูล การจัดพิธีกรรมนี้จะทำขึ้นทั้งที่บ้านเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ฝ่ายชายจะต้องเสียสินสอดทองหมั้นในรูปของการ "เสียผี" ให้กลับหญิงสาวก่อนที่จะมีการทำพิธีกรรมอื่นๆ

การที่ชาวบ้านยังคงความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษนี้ เป็นการสร้างความผูกพันและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างหญิง – ชายในครอบครัวและชุมชน ในการประพฤติปฏิบัติตนไม่ให้ล่วงละเมิดศีลธรรมกระทำผิดเรื่องชู้สาว ซึ่งพบว่าไม่ปรากฏเรื่องขัดแย้งระหว่าง สามี – ภรรยา ในเรื่องชู้สาวในชุมชน จะเห็นว่าความเชื่อเรื่องผีมีความใกล้ชิดและสัมพันธ์กับวิธีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ที่มีลักษณะครอบครัวเป็น "ผัวเดียว เมียเดียว"

ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่ายังเป็นกลไกในการควบคุมความประพฤติของหญิงสาว ให้หญิงสาวต้องรักนวลสงวนตัว ไม่ให้ผู้ชายซึ่งมิได้นับถือผีเดียวกันถูกเนื้อต้องตัวหรือล่วงเกิน ซึ่งทำให้ "ผิดผี" หญิงสาวต้องปฏิบัติตนเป็นคนดี เป็นแม่บ้านแม่เรือน เป็นกุลสตรี ไม่ไปประกอบอาชีพที่ชุมชนรังเกียจ ซึ่งนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันในหมู่บ้าน มีหญิงสาวที่ไปประกอบอาชีพเป็นหญิงบริการนั้นมีน้อยมาก

ถึงแม้จากการศึกษาจะพบว่า ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ค่อยๆ หมดพลังอำนาจในกลุ่มตระกูลลงไปทีละน้อยจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง เป็นต้นว่า ทำให้พฤติกรรมทางเพศของหญิงสาวกับชายหนุ่มในสังคมปัจจุบันเกือบไร้ซึ่งการควบคุม โดยกลไกความเชื่อและจารีตประเพณีดั้งเดิม ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงสาวกับชายหนุ่มในสังคมปัจจุบันจึงเป็นไปอย่างเสรีมากขึ้น ขณะที่ผู้หญิงมีโอกาสและมีอิสระเสรีในการคบหาสมาคมกับชายหนุ่มเพิ่มขึ้น ชายหนุ่มก็สามารถเข้าถึงตัวหญิงสาวได้ง่ายดายยิ่งขึ้น โดยเกือบปราศจากอุปสรรคการ "ผิดผี" เป็นกำแพงขวางกั้นกลุ่มตระกูลต่างๆ ก็ไม่อาจเคร่งครัดต่อลูกหลานในเรื่องการคบหาสมาคมกับผู้ชาย และการแต่งงานตามความประสงค์ดังที่เคยเป็นมาได้อีกต่อไป จึงเท่ากับว่าผู้หญิงเองก็กลายมาเป็นเอกบุคคลที่หลุดจากอำนาจและการควบคุมจากกลุ่มตระกูลของตัวเองมากขึ้นทุกที ทำให้สถานะของผู้หญิงที่เคยรองรับและปกปักรักษาโดยกลุ่มตระกูลก็กลายมาเป็นสถานะของปัจเจกชนที่ง่ายต่อการถูกเอารัดเอาเปรียบจากสังคมภายนอก การมีครอบครัว สามีบางคนไปมีภรรยาได้หลายคน โดยภรรยาเองได้แต่รับรู้ เนื่องจากบทบาทของผีปู่ย่าเริ่มลดลงดังคำกล่าวของชาวบ้านที่บอกว่า "ผีปู่ย่า มันจ้า(ช้า)กว่ารถเครื่อง" นั่นคือ กฎการควบคุมทางสังคมที่อาศัยผีปู่ยา อาจจะไม่ทันยุคต์สมัยแล้วก็ได้ การขาดกระบวนการควบคุมทางสังคม โดยกฎความเชื่อที่มีแต่เดิม โรคเอดส์มีสถิติการแพร่ระบาดมาก

"ผีเจ้าบ้าน"

การไหว้ผีเจ้าบ้าน เป็นพิธีกรรมระดับชุมชน สมาชิกทุกครัวเรือนในชุมชนจะมาร่วมกันประกอบพิธี โดยชาวบ้านได้เล่าให้ฟัง พอจะสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมนี้ ที่แท้จริงแล้ว คือ เพื่อให้ผีเจ้าบ้านคุ้มครองรักษาสมาชิก ในหมู่บ้านให้อยู่ดีกินดี ปราศจากภัยร้ายเบียดเบียน เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ปัจจุบันเด็กๆ ไม่ค่อยให้ความสนใจ ยกเว้นครอบครัวที่มีคนเฒ่าคนแก่ที่เคร่งต่อศาสนามากๆ ทำให้ซึมซับไปถึงลูกหลานด้วย

สถานที่ประกอบพิธีกรรมนั้นจะ เป็นทางเข้าของหมู่บ้านพระเจ้าเหลื้อม ศาลเจ้าบ้านตั้งอยู่เยื้องไปทางทิศใต้ของตลาดบวกครก หอเจ้าบ้านแต่เดิมจะคล้ายๆ กับของทั่วๆไปคือ เป็นเรือนไม้ขนาดความกว้างประมาณ 1 ตารางเมตร สูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา มีเสา 4 ต้น และมีบันไดพาดขึ้นด้านหน้า ต่อมาเศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้น ซึ่งแต่เดิมการผลิตเพื่อยังชีพ อาชีพโดยทั่วไปคือการทำนา ทำสวน เมื่อหมดฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวบ้านออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ปัจจุบันเมื่อชาวบ้านเปลี่ยนจากการทำนามาเป็นการทำสวนลำใย และมีการราดสาดคลอเรตให้ลำใยได้ผลผลิตตลอดปี ทำให้ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดี จึงได้มีการก่อสร้างบริเวณหอเจ้าบ้าน เป็นเรือนปูน ก่อตกแต่งสวยงามและแน่นหนา มุงด้วยกระเบื้องอย่างดี

รูปที่ 2 หอเจ้าบ้าน

ช่วงเวลาที่ประกอบพิธีกรรม จะเป็นช่วงเดือน 9 (เหนือ) ของทุกปี ตรงกับระยะติดต่อระหว่างเดือนพฤษภาคม กับมิถุนายน ปีนี้ ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมในวันแรม 1 ค่ำ ตรงกับวันเสาร์และถือโอกาสเดียวกันนี้ ไหว้ผีปู่ย่าพร้อมๆ กันไปด้วย สำหรับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีและถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดมาโดยตลอด

ตอนที่ 2 บทบาทและสถานภาพทางสังคมของสตรีอำเภอหางดง

จากการค้นคว้าพบว่ามีผู้ศึกษาบทบาทและสถานภาพของสตรีภาคเหนือไว้มากมาย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการศึกษาจากสุภาษิตโบราณของคนพื้นเมืองล้านนา พอจะแบ่งบทบาทและสถานภาพของสตรีพื้นเมืองล้านนาได้ดังนี้

1. บทบาทและสถานภาพในฐานะบุตร
2. บทบาทและสถานภาพในฐานะภรรยา
3. บทบาทและสถานภาพในฐานะมารดา

นอกจากบทบาทดังกล่าวแล้ว ยังมีการศึกษาบทบาทสตรีภาคเหนือในแง่มุมของเศรษฐกิจทางการศึกษา ทางการเมืองการปกครอง และทางการศาสนา แต่ไม่ว่าสตรีจะมีบทบาทและสถานภาพเช่นไร บทบาทต่างๆ ที่แสดงออกมาล้วนแสดงถึงอิทธิพลจากการกล่อมเกลาของสังคม วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีแบบคนภาคเหนือ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงบทบาทและสถานภาพของสตรีอำเภอหางดง ตั้งแต่เกิดจนถึงแก่ชราภาพ ซึ่งเป็นบทบาทที่คล้ายคลึงของบทบาทสตรีพื้นเมืองในภาคเหนือทั่วๆ ไป เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่อบทบาทของสตรีในวัยต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลอันจะส่งผลต่อการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ของสตรีมีครรภ์ในอำเภอหางดงด้วย

บทบาทในฐานะบุตร

"อี่หล้า"

"อี่" เป็นคำสรรพนามที่ใช้นำหน้านามที่คนภาคเหนือใช้เรียกน้องสาว หรือลูกสาวที่เป็นผู้หญิงที่น่ารักน่าเอ็นดู ว่า อี่หล้า อี่หน้อย อี่นาง ดังนั้นเรามักจะได้ยินคนพื้นเมืองภาคเหนือเรียกเด็กผู้หญิงหรือลูกสาวที่อยู่ในวัยเด็กว่า "อี่หล้า"

ในสังคมของคนพื้นเมืองภาคเหนือ "อี่หล้า" ถูกพ่อแม่หรือสังคมคาดหวังปลูกฝังให้เรียนรู้และแสดงบทบาทของผู้เป็นแม่ นั่นคือ ช่วยงานบ้าน แบ่งเบาภาระของแม่ ดังนั้น "อี่หล้า" จึงถูกปลูกฝังให้มีความใกล้ชิดและเรียนรู้งานจากแม่ตามความสามารถและวุฒิภาวะ

ในขณะนั้น เช่น การดูแลน้อง ล้างถ้วยล้างจาน กวาดบ้าน ถูบ้าน บางคนโตขึ้นมาสักหน่อยก็จะถูกฝึกให้หุงหาอาหารแทนแม่

เมื่อแม่ตั้งครรภ์ บทบาทของ "อี่หล้า" มิได้เปลี่ยนแปลงแต่กลับแสดงบทบาทเข้มข้นขึ้นโดยไม่รู้ตัว แต่เนื่องจากสภาพของสังคมที่ผูกพันใกล้ชิดกัน "อี่หล้า" จึงค่อยๆ ได้รับรู้ และเรียนรู้ว่าว่าการตั้งครรภ์เป็นหน้าที่ของแม่ สุขภาพของแม่ขณะตั้งครรภ์เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากท้องที่ขยายใหญ่ขึ้น การทำกิจกรรมต่างๆ ก็ไม่คล่องตัวเหมือนเดิม ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ควรได้รับการดูแลและช่วยเหลือจากคนใกล้ชิด "อี่หล้า" จะรับรู้ว่าการตั้งครรภ์เป็นภาวะที่จำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ

"สาวจี๋"

สังคมคนพื้นเมืองภาคเหนือมีความคล้ายคลึงกับภาคอื่นๆ เช่นกันที่บทบาทของลูกผู้ชายมุ่งเน้นไปทางการศึกษา การสืบทอดศาสนาโดยการบวชเรียนได้ ขณะที่บทบาทลูกสาวถูกเน้นไปในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในรีตในกรอบ ให้มีคุณสมบัติของกุลสตรีรักษาพรหมจรรย์ ดังนั้นเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ เด็กหญิงเป็นส่วนมากต้องออกจากโรงเรียน ด้วยวัยเพียง 14 – 15 ปี และเข้าสู่วัยแรกสาวหรือคนพื้นเมืองเรียกว่า " สาวจี๋ " ถ้าเป็นดอกไม้จะหมายถึงการเริ่มผลิบาน เปรียบเสมือนการแรกเริ่มเข้าสู่วัยสาวนั่นเอง

"สาวจี๋" ทั้งหลายที่ต้องออกจากโรงเรียน พ่อแม่จะอบรมสั่งสอนให้มีคุณสมบัติของความเป็นลูกผู้หญิงและเรียนรู้งานของลูกผู้หญิงได้แก่ งานบ้านงานเรือน ไม่ว่าจะเป็นการหุงหาอาหาร การดูแลบ้านเรือน ให้สะอาดเรียบร้อย งานไร่งานนา เพราะนอกจากจะช่วยลดภาระงานภายในบ้านและในไร่ในนาแล้ว ยังเป็นการเตรียมตัวเป็นแม่ศรีเรือน เป็นภรรยาที่ดีในอนาคตต่อไป

ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่แปรเปลี่ยนไป ภาคอุตสาหกรรมการผลิตได้เข้ามามีบทบาทแทรกซึมภาคเกษตรกรรม ผลิตผลจากไร่จากนาเริ่มได้ผลน้อยลงไป ค่าใช้จ่ายต่างๆ ต้องอาศัยเงินตรา เพื่อการยังชีพทั้งสิ่งที่จำเป็นและสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ดังนั้น "สาวจี๋" ทั้งหลายที่ออกจากโรงเรียน บางคนไปเป็นแรงงานของภาคนิคมอุตสาหกรรม เป็นแรงงานหลักที่สำคัญในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ในขณะที่ยังมี "สาวจี๋" อีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในครอบครัวที่มีความพร้อมทางด้านเศรษฐกิจ พ่อ แม่มีความหวังอยู่ที่ลูกสาว และ/หรือพ่อแม่เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงส่งลูกสาวเรียนต่อในชั้นที่สูงๆ ขึ้น ตามความสามารถของเด็ก "สาวจี๋" เหล่านี้จึงใช้ชีวิตในวัยเรียนอยู่ในสถานศึกษาต่างๆ ต่อไป โดยที่บางคนอาจเรียนต่อในสายวิชาชีพ ขณะที่บางคนเรียนต่อจนจบระดับปริญญาตรี

ดังนั้น "สาวจี๋" ทั้งหลายเหล่านี้มีโอกาสในการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตในช่วงวัยที่ผ่านมาแตกต่างกันไป รวมไปถึงการได้รับประสบการณ์ การเรียนรู้การตั้งครรภ์ร่วมด้วย "สาวจี๋" ที่อยู่ในโรงเรียนมีโอกาสที่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับการศึกษาและการตั้งครรภ์ในทัศนะของทางชีวการแพทย์หรือวิทยาศาสตร์สุขภาพมากกว่า ขณะที่ "สาวจี๋" ที่ออกจากโรงเรียนและใช้ชีวิตใกล้ชิดอยู่กับพ่อ แม่ ญาติพี่น้อง อยู่ในวิถีของชุมชนจะเรียนรู้ประสบการชีวิตในช่วงวัยเหล่านี้โดยการเห็น การได้ยินจากญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน ที่เคยมีประสบการณ์โดยตรงมาก่อน การเรียนรู้เหลานี้จะเชื่อมโยงพันผูกกับสภาพสังคมที่ขับเคลื่อนไปและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนเอาไว้เป็นอย่างมาก

ส่วน "สาวจี๋" ที่ใช้แรงงานในโรงงานนิคมอุตสาหกรรม ประสบการณ์เกี่ยวกับตั้งครรภ์ในทัศนะของพวกเธอเหล่านี้จะซึมซับเรียนรู้ผ่านไปในรูปแบบของคนสังคมเมืองที่มีอิทธิพลของชีวการแพทย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ขณะเดียวกันสายใยสัมพันธ์กับระบบญาติ พ่อแม่พี่น้อง ไม่ได้ผ่านไป แต่จะผสมผสานเอาสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้าไปด้วยเช่นกัน

ไม่ว่า อี่หล้า หรือ สาวจี๋เหล่านั้นจะมีวิถีชีวิตประจำวันแตกต่างกันอย่างไร คนในชุมชนมีความคาดหวังให้สาวจี๋ทั้งหลายเป็นผู้สืบทอดความเชื่อในเรื่องผีต่างๆเอาไว้ คาดหวังให้เป็นคนรักนวลสงวนตัว ไม่ประพฤติผิดทางเพศ สมัยก่อนสาวจี๋เหล่านี้จะอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน เป็นผู้สืบทอดวิถีชีวิตจากแม่ การศึกษาเป็นการอบรมกล่อมเกลากันในครอบครัว ส่วนมากเป็นไปในเรื่องการปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวัน และการงานอาชีพ จะเห็นว่าแม่จะมีบทบาทในวิถีชีวิตเป็นอย่างมาก แตกต่างจากบรรดาสาวจี๋ในปัจจุบันที่วิถีชีวิตส่วนใหญ่จะดำเนินอยู่ภายนอกบ้านมากกว่า การศึกษาเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบตะวันตก ชีวิตถูกฉีกแยกออกมาจากครอบครัว การสืบสานความเชื่อต่างๆนั้นเป็นการอบรมจากปากต่อปาก มากกว่าการเฝ้าดูและปฏิบัติตาม คอยช่วยเหลือเหมือนสมัยแต่ก่อนนั้น แม้ว่าวิถีชีวิตพวกเขาเหล่านั้นจะเป็นเช่นไรก็ตามแต่สังคมมีความคาดหวังต่อเขาเหล่านั้นใกล้เคียงกันคือให้เป็นผู้ที่ปฏิบัติตัวเป็นคนดี ไม่ออกนอกลู่นอกทางสืบสานและเชื่อฟังพ่อแม่ โดยการปฏิบัติตามสิ่งที่แม่บอกว่าดี ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่แม่ห้าม จึงจะถือว่าเป็นคนดีมีความกตัญญู

บทบาทในฐานะภรรยา

"การเอาผัว เอาเมีย"

ภาษาล้านนาเรียกประเพณีกินแขกแต่งงานว่า "การเอาผัว เอาเมีย " ขั้นตอนการแต่งงานตามประเพณีโบราณของล้านนานั้น จะมีขั้นตอนเริ่มตั้งแต่การทำความรู้จักกัน และการเกี้ยวพาราสี สำนวนเกี้ยวพาราสีซึ่งเรียกว่า "คำหยอก" เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่า สังคม

เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้รู้จักและเลือกคู่ด้วยตนเอง บิดามาดามิได้เป็นผู้กำหนด เพียงคอยดูแลควบคุมอยู่ห่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "ผีปู่ย่า" เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะคอยควบคุมพฤติกรรมของหนุ่ม สาว แต่เดิมนั้นหนุ่มจีบสาวจะมีประเพณีอู้สาว คือการไปพูดจาหยอกเย้าระหว่างหนุ่มสาวเรียกว่า "หยอกสาวอู้บ่าว" ซึ่งมีขั้นตอนของการ "อู้สาว" หรือ "แอ่วสาว"

ปัจจุบันนี้หนุ่มจีบสาว หรือสาวจีบหนุ่มไม่พบว่ามีการหยอกล้อ จีบกันเป็นขั้นเป็นตอนเหมือนแต่ก่อนนั้น หนุ่มสาวสามารถพบปะกันง่ายกว่าสมัยก่อน และสามารถคบหาสมาคมกันได้อย่างเปิดเผย การจีบกันไม่ใช้สถานที่บ้านของฝ่ายหญิงเป็นที่พบปะพูดคุยหยอกเย้า สามารถนัดพบกันนอกบ้านได้ การสื่อคำพูดว่า "ชอบ" สามารถสื่อประโยคที่ตรงไปตรงมา ไม่ต้องอ้อมค้อมวกวนเปรียบเปรยเหมือนแต่ก่อนเก่า การตัดสินใจแต่งงานอยู่กินร่วมกันจึงรวดเร็ว และง่ายกว่าสมัยก่อนมาก

"การกินแขก"

การกินแขกของชาวบ้านมี 2 แบบ

1. การแต่งงานหรือกินแขกแบบผิดผี
2. การแต่งงานหรือกินแขกแบบสู่ขอ

การกินแขกแบบผิดผี คือทั้งคู่ได้เสียกันก่อนแล้วจึงใส่ผี หลังจากทำพิธีใส่ผีแล้วจะเลี้ยงอาหารญาติพี่น้องส่วนมาก จะเป็นคนในสายวงศ์ตระกูลเดียวกันเรียกว่า "เก๊าผีเดียวกัน" (ต้นผีเดียวกัน) ปัจจุบันนี้ยังมีอยู่บ้าง ส่วนการกินแขกแบบสู่ขอ ปัจจุบันยังมีอยู่ คือ การแต่งงานที่เมื่อทั้งคู่ชอบพอกันแล้วก็บอกผู้ใหญ่ทำพิธีสู่ขอเตรียมของหมั้นและค่าใส่ผี แล้วกำหนดวันหมั้นและแต่งงาน จากนั้นก็เป็นพิธีไหว้พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ ในสมัยโบราณ

"ระบบความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า" นับเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเป็นระบบสืบทอดเครือญาติทางสายมารดา ทำให้ผู้หญิงล้านนามีบทบาทและสถานภาพทัดเทียมกับชาย การเลือกคู่และการแต่งงานก็มีผีปู่ย่าเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของหนุ่มสาว และเป็นตัวกำหนดบรรทัดฐานของการแต่งงานไปในตัวด้วยคือเมื่อแต่งงานแล้วชายจะมาอยู่เรือน

จากการศึกษาประเพณีการแต่งงานของชาวล้านนา ขั้นตอนที่จะนำไปสู่พิธีการนั้นจะต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ และศึกษาซึ่งกันและกัน เป็นสิ่งที่เป็นความคิด ความเชื่อที่ถือปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาทั้งสิ้น โดยเมื่อชายหญิงได้ตกลงคบหาเรียนรู้กัน อาจมีการแตะเนื้อต้องตัว จับมือถือแขนกัน เมื่อญาติผู้ใหญ่รับรู้จะมีพิธีการของประเพณีการ "เสียผี" มีสองกรณีคือ

"ใส่เอา" กับ "ใส่ไม่เอา" จะสังเกตว่าผู้ชายมีสิทธิ์ในการเลือกเสียผีในกรณีใส่ไม่เอา คือปฏิเสธเป็นคู่ครองกับหญิงคนรักได้ โดยยินยอมจ่ายค่าผีไม่กี่บาท เพื่อให้ญาติผู้ใหญ่สบายใจอยู่เย็นเป็นสุข ผีของตระกูลรับทราบจะได้ไม่ต้องมาลงโทษบรรพบุรุษ ที่ไม่สอนสั่ง ฝ่ายหญิงจะเห็นว่า ฝ่ายหญิงจะเป็นรองในการปฏิบัติ ตัวประเพณีเป็นร่องรอยให้เห็นการกดขี่เหลื่อมล้ำทางเพศ ที่มีข้อปฏิบัติได้แตกต่างกัน เพราะผีจะอยู่ที่ฝ่ายหญิง หญิงเป็นผู้รักษาผีไว้ ถ้าปฏิบัติดีผีจะรักษา ในสังคมชนบทผีปู่ย่ามีบทบาทท่าสำคัญในการถ่ายทอดแนวคิด ควบคุมการประพฤติปฏิบัติของ หญิง – ชาย ที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน

ในพิธีการแต่งงานของชุมชนบ้านพระเจ้าเหลื้อม พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามยุคสมัย มีการนำค่านิยมของคนภาคกลางมาผสมผสานกับพระเพณีเดิมในเรื่องการกินเลี้ยงฉลองการแต่งงานที่เลี้ยงกันใหญ่โต มีการเชื้อเชิญแขกเหรื่อเพื่อนบ้านเรือนเคียงในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นความกว้างขวางมีหน้ามีตาของคู่บ่าวสาว แต่พิธีการผูกข้อมือนั้นยังยึดถือแนวประเพณีแบบดั้งเดิมจะมีการจัดทำขันผูกมือ มีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้เริ่มต้นในการประกอบพิธี และมีคำภาษาที่ใช้อบรมสั่งสอนคือ "ยามนอน อย่านอนสูงกว่าผัวเจ้า ครั้งเมื่อลุกเจ้าหื้อค่อยย่องเตียวเฮือน" จะสังเกตเห็นในคำสอนที่มีความหมาย เช่นว่า ภรรยาต้องเคารพยกย่องสามี อย่าทำตัวไปเสมอหรือสูงกว่าสามี ถือว่าไม่สมควร และในตอนเช้าต้องรีบตื่นก่อน แล้วค่อยๆ ย่องเดิน อย่าทำเสียงรบกวนผู้เป็นสามี เพื่อลุกมาเตรียมหุงหาอาหารและทำงานบ้าน งานอื่นๆ สอดคล้องกับคำสอนที่ว่า "ลูกยังเป็นเจ้า นอนลูนลุกเจ้า แต่งคาบเจ้างานตอน" ซึ่งหมายความว่า ลูกและสามีเปรียบเสมือนเจ้านาย ภรรยาต้องคอยดูแลให้ลูกและสามีนอนหลับจนเรียบร้อยก่อนจึงค่อยหลับทีหลัง ตอนเช้าก็ต้องรีบตื่นแต่เช้า เพื่อจัดเตรียมอาหารเช้าตลอดจนมื้อกลางวันไว้ "ผัวเป็นหิง เมียเป็นข้อง" (สามีเป็นสวิง ที่ใช้จับปลา เมียเป็นข้อง คือที่ใช้ขังปลา) มีความหมายว่า สามีเป็นผู้ไปทำมาหากิน ฝ่ายผู้เป็นภรรยาต้องคอยจัดเก็บสิ่งที่สามีหามาได้จึงจะรุ่งเรือง จากคำสอนเหล่านี้เป็นที่น่าสังเกตภาษิตคำสอนของคนล้านนานั้น เป็นตัวจัดบริบทสังคมให้เป็นไปอย่างเรียบร้อย อยู่กันอย่างมีกฎเกณฑ์ รู้จักหารู้จักเก็บ รู้หน้าที่ของตน

"เมีย"

หญิงที่สมรสกับชายจะถูกเรียกว่า "เมีย" ดังนี้สตรีที่แต่งงานแล้วจะมีบทบาทและสถานภาพเปลี่ยนไป คือจะต้องแสดงบทบาทของ "เมีย" หรือ "ภรรยา" ตามความคาดหวังของครอบครัวและสังคม ในสังคมพื้นเมือง เมื่อมีบทบาทในการทำงานบ้าน การดูแลทำความสะอาดบ้าน แม้ว่าภรรยาจะเป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ในครอบครัวที่มีสมาชิกอาศัยอยู่ด้วยกันหลายคน การเป็นเมียที่ดี จะต้องรับผิดชอบงานบ้านโดยตรง ต้องเคารพยกย่องสามี

ดูแลให้ความเคารพพ่อแม่ของสามี ดุจพ่อแม่ของตนต้องรู้จักอดกลั้นอดทน ถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน พยายามลดปัญหา หรือข้อขัดแย้งต่างๆ ที่จะทำให้ครอบครัวอยู่ไม่เป็นสุข

นอกจากนี้ภรรยายังมีบทบาทเป็นแรงงานที่สำคัญประกอบอาชีพ หารายได้มาจุนเจือครอบครัว และเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู รายได้ที่ครอบครัวหามาได้ ภรรยาจะเป็นผู้ดูแลและจัดสรรปันส่วนจุนเจือครอบครัวของพ่อแม่ และแบ่งส่วนไว้ใช้จ่ายในครอบครัว บทบาทที่สำคัญของภรรยาคือ การควบคุมค่าใช้จ่ายของครอบครัวด้วย

"หนูทำงานเย็บผ้าแฟนรับจ้างขึ้นลำใย จะส่งเงินไปให้พ่อแม่เดือนละ 1,000 บาท ที่เหลือหนูจะเก็บไว้ จะเอาเงินรายวันของแฟนใช้ประจำวัน"

วัลลา กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่2

บทบาทที่สำคัญของภรรยาสมัยก่อนจะเน้นงานในบ้าน งานในไร่นา และงานหัตถกรรม โดยเฉพาะงานบ้านทั้งหลายนั้น เป็นงานที่ละเอียดและหนักเอาการ สมัยก่อนนั้นยังไม่มีเครื่องทุ่นแรงใดๆ ภรรยาต้องใช้แรงงานในการทำงานทุกสิ่ง ทุกอย่างให้สำเร็จเรียบร้อยไปพร้อมๆ กัน สิ่งที่สังคมคาดหวังกับบทบาทภรรยาคือ แม่ศรีเรือน ต้องเก่งงานบ้านงานเรือน มีความขยันขันแข็ง อดทน

"สมัยตะก่อนลำบากกว่าตึงวันนี้นัก ต้องรีบตื่นแต่เจ๊า นึ่งข้าว เยี๊ยะกิ๋น (ทำกับข้าว) ข้าวยังไม่สุก ต้องรีบไปตักน้ำ ถ้าลูกยังบ่ตื่น รีบไปกวาดถูบ้าน ขวายๆ (สายๆ) ก็ไปตำข้าวกับครกมอง บ่มีโฮงสีเหมือนบ่าเดี๋ยว ลูกให้ก่อเอาผูกไว้ข้างๆ คานครกมอง มือก็ไกวลูก เท้าก็เหยียบตำข้าว ได้ข้าวแล้วไปอิ้วฝ้าย ปั่นฝ้ายเอาไว้ใช้ บะเดี๋ยวมีเครื่องซักผ้า มีผงซักฟอก เยี๊ยะอะหยังก่องายไปเหียหมดแม่ว่า"

ยายปัน สตรีสูงอายุผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 9 ครั้ง

จากอดีตถึงปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สตรีมีโอกาสในการศึกษาเท่าเทียมกับชาย จึงมีการใช้แรงงานในภาคเกษตรกรรมในไร่ในนาน้อยลงไป สตรีส่วนใหญ่ออกไปทำงานนอกบ้าน เป็นแรงงานที่สำคัญ ในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว มีการใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น เครื่องซักผ้า หรือ จ้างซักอบรีดเรียบร้อย ข้าวก็เป็นข้าวพร้อมหุง กับข้าวเป็นกับข้าวสำเร็จ เป็นถุงๆ พร้อมรับประทานได้ทันที

เหมาะสมตามยุคตามสมัย ที่แม่บ้านไม่มีเวลาทำเอง แต่ยังทำบทบาทภรรยาที่ดีที่เลือกสรรหาอาหารมาเตรียมไว้ให้คนในครอบครัว ไม่ได้บกพร่องลงไป

> *"ต้องตื่นแต่เช้า ไปทำงานในเมือง แฟนก็ไป ฉันก็ไป ไม่มีเวลาซักผ้าหรอก ส่งร้านพี่หน้อยซักรีดเรียบร้อยทั้งครอบครัว เดือนละ 500 บาท ไม่แพงหรอก เพราะเราไม่มีเวลา อาหารการกินก็เหมือนกัน บางวันแวะทานกันที่โลตัสก่อนเข้าบ้าน บางวันแวะซื้อที่ตลาดมาทานที่บ้านกัน ง่ายดี และก็อร่อยใช้ได้ สามีก็ชอบ ลูกๆ ก็ชอบ ดีซะอีกทานเสร็จก็มานอนดูทีวี ได้มีเวลาคุยกัน ถ้าต้องกลับมาทำกับข้าวอีกคงได้ทะเลาะกันแน่ๆ ยิ่งท้องๆ อยู่คงเครียดน่าดู"*
>
> เนื้อทิพย์ สตรีที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 1 ครั้ง

โดยสรุปแล้ว บทบาทของเมียหรือภรรยา ในสังคมคนพื้นเมืองสมัยก่อนกับปัจจุบันมิได้ผิดแผกแตกต่างอะไรกันมากมาย เพียงแต่มีการปรับบทบาทให้เหมาะสมตามยุคสมัยตามกระแสเศรษฐกิจและสังคมที่แปรเปลี่ยนไป สมัยก่อนภรรยาหรือเมีย ต้องดูแลบ้าน ทำงานในบ้านและในไร่นา ภรรยาคงอาศัยอยู่อย่างใกล้ชิดกับครอบครัว สังคม ญาติพี่น้อง ปัจจุบันเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคม ภรรยาเป็นแรงงานที่สำคัญ

ในการแสวงหารายได้เข้าสู่ครอบครัว บทบาทของสังคมเกษตรกรรมมาเป็นเชิงอุตสาหกรรม เศรษฐกิจที่เต็มไปด้วยการแข่งขันกับเวลา มีแต่ความเร่งรีบ แต่บทบาทไม่ว่ายุคสมัยไหน ๆ ที่บทบาทของภรรยาไม่แปรเปลี่ยนคือ "การตั้งครรภ์"

บทบาทในฐานะแม่

"แม่มาน"

คำว่า "มาน" เป็นคำในภาษาพื้นเมืองภาคเหนือ มีความหมายได้หลายอย่างดังนี้ "มาน" หมายถึง โรคที่ทำให้ท้องพองโต มีหลายชนิด เช่น มานน้ำ มานเลือด บางคนบวมทั้งตัว ก็เรียกว่า "มาน" สัตว์ที่กำลังตั้งท้องก็เรียกว่า "มาน"

"มาน" หมายถึง ข้าวตกรวง เรียกว่า ข้าวมาน (ชิต ภิบาลแทน, 2523)

"มาร" หมายถึง ตัวขัดขวาง ขัดโชคลาภ (ชิต ภิบาลแทน, 2523)

ส่วนคำว่า "แม่มาน" หมายถึง หญิงที่กำลังมีท้อง (ปรีชา พินทอง,2535 และ อุดม รุ่งเรืองศรี, 2534) แต่จะไปพ้องเสียงกับคำว่า " มาร " ซึ่งแปลว่ายักษ์มาร เป็นกาลกิณี เป็นตัวขัดขวางไปในขณะเดียวกัน

"แม่มาน" ในภาษาของคนพื้นเมืองนั้น มีความลึกซึ้ง สะท้อนให้เห็นภาพที่ชัดเจนให้เห็นถึงการเปลี่ยนทั้งทางด้านร่างกาย ที่มีท้องขยายโตขึ้น เตรียมพร้อมที่จะออกลูกออกผล และมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ การเปลี่ยนแปลงของมารดา จะมีความสัมพันธ์ไปกับชีวิตใหม่ภายในครรภ์ด้วย และการออกเสียงไปพ้องกับคำว่า ยักษ์มาร ทำให้บทบาท **" แม่มาร"** ก็มีความหมายไปในทางที่เป็นภาพลบ คือเป็นตัวถ่วง ตัวขัดขวางไปด้วย

เมื่อสตรีแต่งงานสิ่งที่สตรี และครอบครัว รวมทั้งสังคมคาดหวังก็คือ การตั้งครรภ์และการคลอดบุตรไว้สืบสกุล ดังนั้น ภารกิจที่สำคัญอีกอย่างของสตรีที่แต่งงานแล้วก็คือ เป็นแหล่งผลิตทรัพยากรมนุษย์ (จารุวรรณ ริ้วไพบูลย์ , 2535 อ้าง ถึงใน ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ , 2535) การตั้งครรภ์จึงกลายเป็นหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่งของสตรีที่จะต้องประคับประคองไปพร้อมๆ กับการทำหน้าที่ตามบทบาทของภรรยา ดังนั้น "แม่มาน" ในสมัยก่อนจึงยังคงทำงานหนักอยู่เช่นเดิมทั้งงานในบ้านและในไร่นา ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 84 ปี ว่า

> *"สมัยก่อนเมื่อยายท้องก็ต้องทำงาน ตำข้าว ไปหาฟืน ตักน้ำ ไม่เคยคิดว่าลูกในท้องจะมีอันตรายอะไร รู้ว่าตนเองตั้งท้องอยู่ แต่มันไม่รู้สึกเมื่อยล้าหรือเจ็บปวดตรงไหน เราก็ท้อง คนอื่นก็ท้องต่างคนก็ไปทำงานได้เหมือนเดิม ดำนา ทำไร่ ก็ทำจนถึงวันคลอด "*
>
> ยายแก้ว สตรีสูงอายุผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 8 ครั้ง

บทบาทของภรรยาเปรียบเสมือนแรงงานสำคัญในครอบครัว เมื่อภรรยาเปลี่ยนสถานภาพเป็น "แม่มาน" สังคมยังคงคาดหวังให้ "แม่มาน" ทำหน้าที่ในบทบาทของภรรยาต่อไป ดังนั้น สังคมจึงถ่ายทอดความเชื่อเพื่อให้เห็นว่า การเป็น "แม่มาน" สามารถกระทำบทบาทอื่นๆ ควบคู่กันไปได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทที่กระทำอยู่มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามการตั้งครรภ์และการคลอด คนพื้นเมืองยังถือว่าเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ และเป็นช่วงวิกฤติของชีวิตด้วยเช่นกัน หากมีการปฏิบัติตัวไม่ถูกต้องในช่วงนี้อาจเกิดอันตรายขึ้นกับมารดาและทารกในครรภ์ ดังนั้น แม่มานจึงถูกควบคุมการประพฤติปฏิบัติจากสังคมอย่างเคร่งครัด จึงก่อให้เกิดข้อห้าม หรือ "ขืด" สำหรับแม่มาน ตลอดจนเกิดพิธีกรรมต่างๆ เพื่อช่วยให้แม่มานผ่านพ้นวิกฤตินี้ไปได้ด้วยดี จึงมีบทบัญญัติของสตรีมีครรภ์ขึ้นเพื่อควบ

คุมให้ประพฤติปฏิบัติตามแนวความเชื่อที่มีมา โดยแม่จะเป็นผู้สืบทอดความเชื่อเหล่านั้นสู่ลูกสาวที่ตั้งครรภ์เพื่อความปลอดภัยแก่ชีวิตของสตรีมีครรภ์ ทารกในครรภ์ ได้อยู่ดีแข็งแรงมีสุขภาพที่สมบูรณ์ ในขณะเดียวกันนั้นก็มีการกำหนดกฎข้อห้ามในการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์ ไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ห้าม ที่สังคมบอกว่าไม่ดี ไม่ควรกระทำ การฝ่าฝืนอาจเป็นผลร้ายต่อสุขภาพของสตรีมีครรภ์เอง อาจส่งผลต่อทารกในครรภ์ และที่รุนแรงมากคือการฝ่าฝืนที่กระทำนั้นมีผลทางด้านจิตใจ ค้างคาใจเพราะการฝ่าฝืนนั้นสามารถมีผลกระทบไปถึงบรรพบุรุษ ให้มีอันเป็นไปส่วนมากมีผลต่อสุขภาพทำให้เจ็บป่วย ไปจนถึงเสียชีวิตได้ ผลของการกระทำสามารถกระทบได้ในระยะยาว หากสตรีเองมีอันเป็นไป หรือคนในตระกูลที่ร่วมผีเดียวกันมีอันเป็นไป สตรีที่ฝ่าฝืนมักถูกกระทบกระเทียบเปรียบเปรยให้ไม่สบายใจว่าเพราะการที่พวกเขาฝ่าฝืนทำให้เกิดหายนะดังที่เป็นอยู่ ผลนี้สามารถบังเกิดได้ตลอดชีวิต สังคมจะประนามว่าเป็นคนที่ไม่กตัญญูต่อพ่อแม่ เช่นคำว่า "ค่ำพ่อค่ำแม่"ดังคำบอกเล่าของหญิงวัย 38 ปี ว่า

> *" พูดถึงเรื่องห้ามเขาก็ห้ามหลายอย่าง ไม้คานเขาก็ไม่ให้ข้าม เขาว่าลูกในท้องจะขวาง เวลาเจ็บท้องจะคลอดยากเจ็บจนคลาน กินไข่ก็บอกว่าปวดก้น เขาไม่ให้กิน ห้ามนอนหงายรกจะติดสันหลัง เห็นวัวเห็นคลาวก็ไม่ให้เข้าไปใกล้ เชือกผูกวัวคลายก็ไม่ให้เดินข้าม ห้ามนั่งคาบันได แต่ที่บอกให้เราอิ่มก่อน บางทีเราไม่อิ่มก็ดื้อนั่งกินต่อ แม่ก็จะเรียกให้ออกมา "*
>
> นิล กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่ 2 กับสามีคนที่ 2

เมื่อมีความรู้ด้านการแพทย์สมัยใหม่ได้แพร่กระจายไปสู่ชุมชนโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและจากสื่อสารมวลชนต่างๆ การตั้งครรภ์กลายเป็นสถานการณ์พิเศษที่ต้องได้รับการวินิจฉัยและการดูแลจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข การศึกษาได้ถ่ายทอดการเรียนรู้ระบบการดูแลสุขภาพสมัยใหม่แบบตะวันตกที่เป็นหลักทางวิทยาศาสตร์สามารถพิสูจน์ได้ การปฏิบัติตัวทุกสิ่งทุกอย่างมีคำตอบที่อธิบายได้ด้วยหลักเหตุและผล คนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาตามระบบการศึกษาตะวันตกจึงมีแนวโน้มการปฏิบัติในเรื่องสุขภาพและการตั้งครรภ์ตามหลักการแพทย์สมัยใหม่ ส่วนการพึ่งพาของ "แม่มาน" ซึ่งเดิมเคยพึ่งพาผู้มีประสบการณ์ในชุมชน ปฏิบัติตามแม่บอกอาศัยข้อห้าม หรือ "ขึด" และพิธีกรรม เป็นแนวทางปฏิบัติ และเมื่อปวดท้องจึงจะคลอดกับหมอตำแย แต่ปัจจุบันกลายมาเป็นต้องมีการฝากครรภ์ และคลอดกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ดังนั้นแนวความคิดและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ของคนพื้นเมืองเปลี่ยนไปจากเชิงสังคมวัฒนธรรมมาเป็นเชิงการแพทย์สมัยใหม่ แต่จากบริบทของสังคมคนพื้นเมืองที่กล่าวมาทั้งหมดทำให้ "แม่มาน" ยังได้

รับอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิมจากแม่ จากครอบครัว จากคนรอบข้าง แม่ยังมีบทบาทในการดูแลการตั้งครรภ์ของลูกสาว และคอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติขณะตั้งครรภ์ ถึงแม้ตัวของแม่จเองจะพยายามปรับความเชื่อให้เป็นไปตามความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ แต่แม่ก็ไม่สามารถทิ้งความเชื่อที่เป็นข้อห้ามหรือ "ขึด" ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมจากประสบการณ์ที่แม่เคยตั้งครรภ์ลูกมาจนคลอดได้อย่างปลอดภัย ครั้งเมื่อแม่อุ้ยเคยดูแลแม่มาสู่ลูกสาว ดังคำบอกเล่าของสตรีวัย 84 ปีคนหนึ่ง ว่า

"สมัยแม่ไม่มีฝากท้อง ถึงวันคลอดก็คลอดเลย ก็พวกหมอตำแยนั่นแหละไปทำทำคลอดให้ เวลาคลอดก็บอกให้ไปเรียก แม่อุ้ยนั่น แม่อุ้ยนี่ มารวมกันหลายคน พอถึงเวลาคลอดก็ช่วยคลำดู กดดู.... ถ้าลูกสาวแต่งงานแล้ว ตื่นเช้ามามีอาการวิงเวียนเหม็นคาวอาหาร แม่ก็คิดว่าแพ้ท้องนั่นแหละ แต่ก็จะถามว่าเดือนที่แล้วประจำเดือนมาไหม ถ้าลูกบอกว่าไม่มา ฉันก็มั่นใจเลยว่ามีท้องแน่นอน เพราะแม่ก็เคยเป็นแบบนี้ แต่ถ้าเป็นสมัยนี้ ฉันก็จะบอกว่าให้ไปหาหมอตรวจดู หรืออาจจะเป็นอย่างอื่น ถ้าไปหาหมอ เขา (หมอ) ก็บอกว่าท้องแน่นอน ฉันก็จะบอกว่ามีท้องไปตามเขา แต่ฉันแน่ใจก่อนแล้วว่าท้อง....ไม่ได้แนะนำอะไร เพียงแต่ถามเขาว่าไปหาหมอแล้ว หมอเขาแนะนำมาว่าอย่างไร ก็ทำตามที่หมอสั่งนั่นแหละ หมอแนะนำมาว่าอย่างไรก็ให้ทำตามหมอสั่ง หมอบอกว่าให้กินยาบำรุงเด็กในท้องก็ให้กินตามหมอสั่ง หมอบอกว่าไม่ให้ทำงานหนัก ให้พักผ่อน ก็ทำตามหมอบอก สมัยนี้ยึดตามคำแนะนำของหมอ เพราะอยู่กับหมอแล้วต้องเชื่อหมอ .... ถึงเดือนคลอดก็ถามลูกสาว หมอบอกว่าวันไหนจะคลอด ก็บอกให้เขาเตรียมเสื้อผ้าไว้....เวลาฝนตกก็ไม่ให้เดินออกไปกลัวลื่นล้ม บอกอะไรเขา (ลูกสาว) ก็เชื่อฟังอยู่ มีอย่างเดียวที่เขาไม่ทำตาม คือ ฉันบอกว่ากินข้าวให้ลุกออกไปก่อน เขาก็บอกว่าไม่อิ่มจะลุกออกไปได้อย่างไร ฉันก็บอกว่าอิ่มไม่อิ่มก็ให้ลุกออกไปก่อน....ผู้เฒ่าเขาบอกว่ามันจึงจะคลอดง่าย เจ็บท้องก็ไม่เจ็บนาน อาบน้ำก็ให้อาบก่อนตะวันจะตกดิน กลัวเขาจะเป็นอันตราย ต้องคอยดูแลตลอด ดีที่สมัยนี้หาหมอง่าย "

ยายมูล สตรีสูงอายุผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 6 ครั้ง

"แม่"

"แม่" เป็นผู้ให้กำเนิดบุตร คนพื้นเมืองนั้น "แม่" จะได้รับการยกย่องจากบุตรธิดาและคนในครอบครัวเท่าเทียมกับพ่อทุกประการ "แม่" มีอำนาจจัดการงานดูแลบ้าน เลี้ยงดูให้การอบรมและการศึกษาแก่บุตรธิดา ความจริงการอบรมสั่งสอนบุตรธิดาคงเป็นหน้าที่ทั้งของพ่อและแม่ ด้วยกัน แต่เนื่องจากสภาพสังคม "แม่" เป็นผู้ที่อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนมากกว่า ดังนั้นจึงมีบทบาทในเรื่องนี้ของแม่จึงดูเด่นชัดกว่าพ่อ

บทบาทของ "แม่" ที่ดีของลูกคือ ต้องมีความเข้าใจสนใจใกล้ชิดอบรมลูกด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการให้ความรัก ความอบอุ่น และการเอาใจใส่ต่อลูกๆทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน มีความยุติธรรมและสอนลูกอย่างมีเหตุผล ในส่วนตัวของ"แม่" ต้องประพฤติตนให้อยู่ในกรอบที่ดีของสังคม เป็นแม่ศรีเรือนเพื่อเป็นตัวอย่างแก่ลูกๆ ส่วนสตรีที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านบางช่วงเวลาอาจทำบทบาทแม่ได้ไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก เพราะไม่มีเวลาที่จะอยู่ใกล้ชิดลูกอย่างเต็มที่ แต่เมื่อถึงช่วงเวลาหนึ่ง ที่ "แม่" คิดว่าลูกจำเป็นต้องมีแม่เป็นผู้ดูแลอย่างใกล้ใกล้ชิด คอยอบรมสั่งสอนและปลูกฝังสิ่งที่ดีงาม "แม่" พร้อมเสมอที่จะสละงานเพื่อมาทำหน้าที่แม่ให้สมบูรณ์ ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอดว่า

" ช่วงก่อนตั้งครรภ์ฉันไปทำงานรับจ้างเย็บผ้าที่โรงงานสันป่าตอง ตอนนั้นฉันยังไม่มีลูก ตั้งแต่มีลูก ฉันก็ออกจากงานกลับมาอยู่บ้านตลอด เพราะฉันต้องดูแลลูก ลูกฉันยังไม่เข้าโรงเรียน ถ้าเขาโตกว่านี้ ไปโรงเรียนได้แล้ว ค่อยหางานทำใหม่ "

วัลลา กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่ 2 กับสามีคนที่ 2

ตอนที่3 ระบบความคิด ความเชื่อที่มีผลต่อกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิม กับ การแพทย์สมัยใหม่ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์

ตอนที่3.1 ระบบความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพ

ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วย ปัจจุบันแม้จะมีสื่อที่ทันสมัยทำให้รับรู้เกี่ยวกับการเจ็บป่วยแม้จะมีโรงพยาบาล มีคลีนิค หรือร้านขายยาในหมู่บ้าน แต่ก็พบว่า ชาวบ้านยังมีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยตามวัฒนธรรมของชาวบ้านเอง ซึ่งบางครั้งก็ผสมผสานความรู้ที่ได้จากเทคโนโลยีและการแพทย์ตะวันตกเข้าด้วยกัน

ในการเสนอความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความเจ็บป่วยนี้ จะทำให้มองเป็นกระบวนการคิดของชาวบ้านตั้งแต่การป้องกันไม่ให้เกิดโรค จนกระทั่งเมื่อเจ็บป่วยแล้วมีความคิด ความเชื่อในสาเหตุของการเกิดโรคแล้วจึงดูแลรักษาตามสาเหตุนั้นๆ เพื่อนำให้เห็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งว่าชาวบ้านมองเรื่องการตั้งครรภ์เป็นภาวะหนึ่งของสุขภาพที่ต้องดูแลเสมือนการป้องกันการเจ็บป่วย เชื่อมโยงทั้งระบบความคิด ความเชื่อ ที่สืบสานมาเนิ่นนาน อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามการขับเคลื่อนทางสังคมและการแทรกซึมทางวัฒนธรรม แต่ไม่ได้หมดไป หรือจางหายจนมองไม่เห็น อย่างเช่น.

1. ความเชื่อในเรื่องขวัญอยู่ขวัญหาย “ขวัญ” ในที่นี้หมายถึง จิตใจ กำลังใจ หรือบางคนให้ความหมายไปถึงความมีชีวิตและวิญญาณทำให้เป็นคน หากขวัญอยู่ปกติดนๆ นั้นจะมีสุขภาพดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ แต่ถ้าเจออุบัติเหตุแล้วตกใจ หรือพบกับสิ่งที่ทำให้ตกใจหรือกลัว ขวัญจะหายไป ซึ่งทำให้มีโรคภัยไข้เจ็บ ดังนั้นการป้องกันการเจ็บป่วยจึงต้องมีการบำรุงรักษาขวัญมักทำพิธีฮ้องขวัญ (เรียกขวัญ) เมื่อยังปกติดีและจะมีการเดินทางไปต่างถิ่นแดนไกล เพื่อป้องกันขวัญหาย หากไปพบกับอันตรายต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้ จะมีการเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับเจ้าของ อย่าไปเที่ยวที่ไหน ให้กลับมารักษาเจ้าของ ในทัศนะของผู้วิจัยมองเรื่องนี้ว่ามุมมองทางการแพทย์สมัยใหม่มองเรื่องการเรียกขวัญว่ามีความหมายตรงกับการสร้างขวัญและกำลังใจในทางจิตวิทยาที่ปลูกสร้างกำลังใจให้เกิดขึ้นมาอีกครั้งภายหลังที่หมดกำลังใจในการต่อสู้ไปแล้วในระยะหนึ่ง คนที่ถูกเรียกขวัญก็จะมีกำลังใจด้วยถ้อยคำในขบวนการเรียกขวัญนั้น ก่อให้เกิดกำลังใจ นับว่าคนโบราณมีกลยุทธ์ต่างๆในการดำเนินชีวิตที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

2. ความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ เมื่อทราบว่าลูกสาวเริ่มตั้งครรภ์ ผู้ที่เป็นแม่หรือแม้กระทั่งแม่สามีหรือพี่ ป้า น้า อา ที่เป็นผู้หญิงด้วยกันมักจะมีข้อห้ามให้คนท้องได้รับฟังและให้ปฏิบัติ เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่ลูกในท้องและแก่ตัวคนท้องเอง “เวลามีไผต้อง (ไผ=ใคร, ต้อง=ท้อง) เป็นห้ามต๊กต๋องกล้วย (ต๊ก=สอยตัดต้นไม้ด้วยของมีคม , ต๋อง=ใบตองกล้วย)

จะเยี๊ยะหื้อลูกต้า (ต้า=ท้าทาย) ก็ถ้ามันตกใส่ตัวมันบ่าดี" เชื่อว่าลูกที่อยู่ในท้องนั้น เขามีถุงหนังหุ้มอยู่หากแม่ไปทำอะไรที่เป็นอันตรายต่อลูกเช่น ไปฟันใบตอง บางทีใบตองจะพุ่งตกใส่ท้อง จะทำให้ลูกในท้องโกรธ แต่เขาคิดว่าเขามีถุงหนังหุ้มคุ้มครองเขาอยู่ เขาก็จะไม่กลัวแม่ ดังนั้นจะทำให้ลูกเป็นคนท้าทาย (ลูกต้า) ได้ นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามที่เกี่ยวกับอุบัติเหตุอีกคือ "แม่มานห้ามนั่งคาบันได ห้ามลอดรั้ว แฮ๊ว ห้ามตีกตอง ฟันต้นกล้วย ห้ามขี่เรือ" ข้อห้ามสตรีมีครรภ์เหล่านั้นสามารถอธิบายตามหลักการสมัยใหม่ได้ว่า การตัดใบตองที่อยู่สูงด้วยของมีคม การนั่งคาบันไดบ้าน การลอดแล้วมัดวัวควาย ห้ามขี่เรือ การกระทำที่กล่าวมาล้วนแต่เสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุที่อันตรายแก่มารดาและทารกทั้งสิ้นการบัญญัติกฎเหล่านี้ให้เชื่อและปฏิบัติตามจึงน่าจะปลอดภัย และเป็นพฤติกรรมส่งเริมสุขภาพที่เหมาะสมแก่สตรีมีครรภ์อย่างยิ่ง ข้อห้ามเกี่ยวกับการกิน "ห้ามกินเผ็ด ห้ามกินหวาน ห้ามกินฮ้อน" (ฮ้อน = ร้อน) เป็นการออกกฎการปฏิบัติที่ทำให้สตรีมีสุขภาพที่ดีดำเนินชีวิตตามหลักการส่งเสริมสุขภาพของสตรีมีครรภ์ของการแพทย์สมัยใหม่

"แม่มานกิ๋นข้าวบ่าหื้ออิ่มสุดท้าย หื้อกิ๋นก่อนอิ่มก่อน" ในมุมมองสมัยใหม่เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมายในเรื่องนี้ว่าสตรีมีครรภ์ควรรับประทานอาหารได้เลยทันทีที่อาหารปรุงเสร็จ และรับประทานให้อิ่มโดยไม่ต้องรอคนอื่น เพื่อไม่ให้หิวจัด และป้องกันไม่ให้หงุดหงิดอารมณ์เสีย การรับประทานก่อนจะได้รับอาหารที่ดีๆ ไม่ใช่ของเหลือ การให้อิ่มก่อนนั้น เป็นการควบคุมอาหารไม่ให้รับประทานมากจนเกินไปจะทำให้จุก แน่น บางคนก็เชื่อว่าจะทำให้ลูกตัวโต คลอดยาก บางคนเชื่อว่าการรับประทานอาหารโดยใช้เวลานานก็จะทำให้การคลอดลูกนั้นใช้เวลานาน แม่ก็จะปวดท้องนานไปด้วย

ส่วนเด็กแรกคลอดหากเป็นสมัยก่อนพอคลอดเสร็จจะนำเด็กใส่กระด้งแล้วนำไปเคาะกับหัวบันไดบ้าน เพื่อให้เด็กตกใจและร้องไห้ออกมา เชื่อว่าการทำให้เด็กตกใจมากๆ แต่แรกคลอดจะทำให้ต่อไปเด็กนอนหลับดี เลี้ยงง่าย ไม่ตกใจง่าย เวลานอนจะไม่สะดุ้งในมุมมองเรื่องนี่ตรงกับหลักทางการแพทย์สมัยใหม่ที่จะกระตุ้นให้เด็กร้องให้ทันที เมื่อแรกคลอดนั่นเป็นสัญญานที่สำคัญว่าปอดได้ทำงานแล้วอย่างสมบูรณ์

3. ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของชาวบ้านจะมีทั้งผี เจ้าที่และพ่อเกิด แม่เกิด เช่น ยายผัน เล่าว่า "ละอ่อนน้อยเวลาไผเล่นตวยบอกเขาว่าบ่าดียกละอ่อนขึ้นสูง กำเดียวป๊อเกิดแม่เกิดจะมาตวยเอา" หมายถึงการเล่นกับเด็ก ห้ามยกเด็กขึ้นสูงจะทำให้เด็กเกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ ในมุมมองของผู้วิจัยในเรื่องว่าการยกเด็กสูงๆดังกล่าวนั้นอาจเป็นอันตรายแก่เด็กอย่างมาก เพราะเด็กเล็กการทรงตัวยังไม่ดี ถ้าตกจากที่สูงเสี่ยงต่อการเสียชีวิตได้ง่าย หรืออาจพิการได้ คนโบราณจึงมีกลยุทธ์ในการป้องกันโดยโยงเข้าหาสิ่งเหนือธรรมชาติจึงมีความเข้มข้นความรุนแรงกว่าความเชื่อที่โยงกับเรื่องอื่นๆที่ผ่านมา

4. ความเชื่อเคราะห์ เรื่องดวง จะมีทั้งก่อนการเจ็บป่วยและภายหลังการเจ็บป่วย หากเป็นก่อนการเจ็บป่วยจะทราบก็ต่อเมื่อมีชาวบ้านมาให้พ่อหนานแก้วเปิดหนังสือดูดวงชะตา ราศีให้ หากพบว่ามีเคราะห์หรือช่วงนี้หรือช่วงไหนดวงไม่ดี ก็จะมีการห้ามหรือมีข้อให้ปฏิบัติ เช่น ห้ามออกจากบ้าน ห้ามกินของนั้นๆ เช่น ของสีขาว ของสีดำ ห้ามสีของเสื้อผ้า ห้ามแต่งงาน ห้ามไปส่งศพผีตายโหง การออกเดินทางให้ดูทิศด้วย ซึ่งข้อห้ามและข้อปฏิบัติจะบอกไว้เป็นเดือนเป็นวัน แล้วแต่ว่าดวงใครจะต้องได้รับอย่างไหน บางครั้งก็จะให้เทียนไปจุดเพื่อสะเดาะเคราะห์หรือสืบชะตา โดยเอาอายุวันเดือนปีเกิด ให้พ่อหนาน เขียนลงในเทียนและท่องคาถา เขียนยันต์กำกับ แล้วจึงนำไปจุดต่อหน้าพระ จากเรื่องร้ายก็จะกลายเป็นเรื่องดี เช่นเดียวกันกับเมื่อเจ็บป่วยแล้วมาดูดวงก็จะปฏิบัติเช่นเดียวกัน

5. ความเชื่อที่เกิดจากประสบการณ์ บางครั้งถึงจะไม่ทราบสาเหตุจริงของการเกิดความเจ็บป่วย แต่ชาวบ้านก็มีประสบการณ์ว่า อาการของโรคบางอย่างมีความสัมพันธ์กับอะไรบ้างเช่น ปวดท้องอาจเกิดจากรับประทานของแสลง (กินผิด) หรือการเป็นลมพิษผื่นคัน ก็อาจเกิดจากการรับประทานของแสลงได้เช่นเดียวกัน บางครั้งประสบการณ์ที่ได้ลองรักษาแล้วปรากฏว่าหายจากการกระทำอะไรหรือให้สมุนไพรชนิดใดไปก็จะจำไว้บอกต่อและกระทำอย่างเดิมเพื่อการรักษาโรคนั้นๆ ในผู้หญิงที่ใกล้หมดประจำเดือนก็มักจะโทษว่าเป็นอาการของ “เลือดจะไปลมจะมา” ซึ่งเชื่อว่าเลือดลมไม่ดี สำหรับสตรีมีครรภ์ การถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผ่านมาของแม่เพื่อนบ้าน คนรู้จัก คนที่นับถือเคยปฏิบัติมาก่อนนับว่าเป็นที่สนใจแก่สตรีที่กำลังตั้งครรภ์เป็นอย่างมาก เพราะสิ่งเหล่านั้นจะเป็นส่วนหนึ่งที่สตรีมีครรภ์เรียนรู้โดยผ่านประสบการณ์ของผู้อื่น และเลือกนำมาบูรณาการปกิบัติให้เหมาะกับวิถีชีวิตของแต่ละคน

3.1.1 การให้ความสำคัญของสุขภาพ

การให้ความหมายของคำว่า “สุขภาพดี” และการปฏิบัติเพื่อให้มีสุขภาพดี ข้อมูลจากชาวบ้านในความหมายของคำว่า “สุขภาพดี” ในกลุ่มผู้หญิง (1) หมายถึง การมีเลือดลมดี จิตใจดี บ่าโกรธบ่าเกียด กิ๋นดี อยู่ดี การกิ๋นการอยู่ การไปการมา สุขสบาย (2) หลับดี นอนสบาย ลุกมาหน้าชื่น ต๋ำบาน (3) คนกิ๋นข้าวลำ กิ๋นน้ำลง หลับนอนเป็นเวลา โรคภัยบ่าเกิด (4) อยู่สุขสบาย บ่ามีโรคภัยไข้เจ็บ เป็นแอ่วก็ได้แอ่วกับเปิ้น เป็นหย้องก็ได้หย้องกับเปิ้น ตึงใจ ตึงกาย ต้องสบายตวยกัน ใจกลุ่มผู้ชายหมายถึง (1) แข็งแรง เยียะก๋านได้สบาย (2) หน้าบ่าเหงา ใจบ่าเศร้า บ่าหงุดหงิด (3) คนที่เตียวไปไหนก็ปะ บ่าเกยหันเป็นอะหยัง (4) คนที่สุขสบายมีกิ๋นมีหย้อง ลูกหลานแวดหน้าแวดหลัง

ปัจจุบันชาวบ้านมีการปฏิบัติตัวในการส่งเสริมสุขภาพตนเอง ดังนี้

1. เกี่ยวกับอาหาร เครื่องดื่ม เช่น ทานอาหารให้เป็นเวลา ไม่ทานอาหารที่เน่าเสีย ดื่มนมถั่วเหลือง อาหารต้องระวังไม่ให้ขี้ธูป ขี้บุหรี่ตกใส่ เมื่อหิวก็ให้รีบทานอาหาร ส่วนน้ำต้องดื่มน้ำอุ่น เป็นต้น

2. เกี่ยวกับสิ่งเสพติดเช่น ไม่ดื่มเหล้าจัด ไม่สูบบุหรี่ เป็นต้น

3. เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามสุขลักษณะที่ดี เช่น ไม่งมงายทีวี ไม่นอนดึก พักผ่อนมากๆ อาบน้ำถูสบู่ สระผม ไม่ตากแดดตากลมนานๆ ไม่ประมาท

4. การปฏิบัติเกี่ยวกับสิ่งของเครื่องใช้ เช่น การซักผ้า การตากผ้าที่แดด การดูแลทำความสะอาดที่นอน

3.1.2 การให้ความหมายของระดับความเจ็บป่วย คำว่า "เป็นมาก" "เป็นน้อย"

"เป็น" ในที่นี้หมายถึง การเจ็บป่วย "เป็นน้อย" หมายถึง เป็นเล็กน้อย หายเอง หรือ หายารับประทานเองก็หาย เช่น "เจ็บหัวเซาะยากิ๋นเหียก็หาย" (ปวดศรีษะ หายาทานแล้วก็หาย) "กิ๋นผิด" เป็นน้อย (ทานของแสลงเล็กน้อย) บ่าต้องไปโรงพยาบาล" "เป็นมาก" หรือ "เป็นนัก" หมายถึง เป็นแล้วรักษาเองไม่หาย ต้องพาไปโรงพยาบาล เช่น "เจ็บหัว เป็นนักขึ้น กิ๋นยาอะหยังก็บ่หาย (ปวดศรีษะมาก ทานยาแล้วไม่หาย) บางคนปวดขึ้นท้ายทอย บางคนล้ม" ถือว่าเป็นมาก ต้องเอาไปโรงพยาบาล "ปวดท้อง ปวดมาก ไม่แน่ใจ๋ไส้ติ่งหรือเปล่า หรือเป็นนิ่วไปโรงพยาบาลดีกว่า" "กิ๋นผิด กินยาแก้ ยาหอม ยาลมแล้วบ่าหาย มีอาการจุกเสียดเข้ามา จุด ๆ จ๊าด ๆ ในท้อง (อาการจุกเสียด มีลมในท้อง) เสียดขึ้น ไข้ฮาก ขะไจ๋ไปหาหมอเหีย" "มีดจับมีดบาด เลือดไหล น้อยเดียวบ่าเป็นหยัง ถ้ามีดฟัน มีดแตง (มีดแทง) ก็ต้องไปหาหมอล่ะ บ่าไปก็ต๋ายได้ก่ะ" "รถชน รถคว่ำ ก็ต๋ายได้เหมือนกัน ขะไจ๋ (รีบ) ไปโรงพยาบาล" สำหรับการตั้งครรภ์โบราณมองว่าเป็นเรื่องปกติ สามารถประกอบกิจกรรมต่างๆได้โดยทั่วไป พอถึงเวลาคลอดก็คลอดกับหมอตำแย แต่การตั้งครรภ์ในวิถีชีวิตของคนสมัยใหม่นั้นเป็นเรื่องที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ และให้ฝากครรภ์ ตรวจครรภ์กับแพทย์สมัยใหม่ทันที่ที่ทราบว่าท้อง จึงเห็นว่าเมื่อกระแสสังคมเปลี่ยนไป การปฏิบัติตนในเรื่องเดียวกันก็แตกต่างไปด้วย

ตอนที่3.2 ความเชื่อที่เกี่ยวกับบทบาทหญิงชายที่ส่งผลต่อกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิม กับการแพทย์สมัยใหม่ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์

1. ความเชื่อเรื่องประจำเดือนของผู้หญิงเป็นของสกปรกและเป็นของต่ำ

อวัยวะเพศแห่งความเป็นผู้หญิงเป็นของต่ำ และสามารถจะทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของเพศชาย เสื้อผ้าของผู้หญิงโดยเฉพาะผ้าถุง กางเกง กระโปรง หรือชั้นในของผู้หญิงจะซักปะปนกับผู้ชายไม่ได้ การตากเสื้อผ้าของผู้ชายจะต้องอยู่ราวบนเหนือผ้าซิ่นและกางเกงในของผู้หญิง ผู้ชายจะต้องไม่ไปลอดราวตากผ้าสุ่มสี่สุ่มห้า เพราะจะเกิดความซวยเป็นอัปมงคลได้

ผลของการศึกษาพบว่า ชุมชนทั้งหญิงและชายประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวด้วยเหตุผลที่สอดคล้องกันว่า ผู้เฒ่าผู้แก่อบรมสั่งสอนสืบทอดต่อกันมา จึงประพฤติปฏิบัติตามเพื่อความเป็นสิริมงคลกับตนเอง และปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อนี้ ได้แก่ การขึงราวที่ต่างระดับและการตากเสื้อผ้าของผู้ชายไว้ในราวบนสุด ส่วนผ้าถุง กระโปรงและชั้นในจะตากไว้ในราวที่ต่ำที่สุด ลักษณะของความเชื่อที่มีผลต่อบทบาททางสังคมของหญิง – ชาย เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการจำกัดสิทธิบทบาททางสังคมและการประพฤติปฏิบัติของผู้หญิง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการของมนุษย์ จะเห็นได้อย่างชัดเจนจากพิธีกรรมต่างๆ ที่เริ่มตั้งแต่ความเข้าใจเรื่องสรีระของตนเองของผู้หญิง จนถึงฐานะและบทบาททางสังคมที่ถูกหล่อหลอมด้วยพิธีกรรมความเชื่อ ดังจะเห็นได้จากความเชื่อเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและสถานภาพตั้งแต่เกิดจนถึงตาย เช่น พิธีกรรมหรือความเชื่อ ข้อห้ามข้อบังคับต่างๆ เกี่ยวกับการเกิด การเจ็บป่วย การมีประจำเดือน การเข้าสู่วัยสาว การแต่งงาน การมีเพศสัมพันธ์ การตั้งครรภ์ การคลอด การอยู่ไฟ ไปตลอดถึงการเลี้ยงดูเด็กหญิงที่แตกต่างจากเด็กชาย และทำให้เกิดอคติเลือกปฏิบัติระหว่างหญิงและชายที่แตกต่างกัน

ในระบบสังคมไทยจะเห็นว่าความเชื่อต่างๆดังกล่าวฝังลึกในชุมชนมาช้านานแล้ว วิถีชีวิตปกติของสตรีมักถูกความเชื่อต่างๆเหล่านี้มักเลือกที่จะปฏิบัติเพื่อควบคุมสตรี จากความเชื่อเรื่องประจำเดือนของผู้หญิงเป็นของสกปรกและเป็นของต่ำทำให้สตรีมีบาบาทที่ด้อยทางสังคม ขณะที่มีประจำเดือนมักถูกห้ามเข้าร่วมงานมงคล เพราะจะทำให้งานเสื่อมให้มัวมอง แต่เมื่อตั้งครรภ์และถูกเรียกว่า “แม่มาน” การสานต่อความเชื่อนั้นจะรุนแรงถูกห้ามร่วมในกิจกรรมที่สำคัญ ๆ เช่นเดียวกัน

1. ความเชื่อเรื่องซิ่น หรือ ผ้านุ่งของผู้หญิงเป็นของต่ำ

เวลาตากผ้าจะต้องตากเสื้อผ้าของผู้ชายอยู่ราวบนเหนือผ้าซิ่นและกางเกงของผู้หญิงเป็นสิ่งที่คนบ้านพระเจ้าเหลื่อมได้รับการอบรมสั่งสอนสืบทอดต่อกันมาโดยไม่ได้ถือว่าจะต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่เป็นสิ่งที่คนในชุมชนปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันในการดำเนินชีวิต จึงไม่สามารถที่จะตอบคำถามเพื่อให้เหตุผลของความเชื่อดังกล่าว แต่สิ่งที่ยืนยันแนวปฏิบัติตามความเชื่อก็คือ ปรากฏการณ์ของการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เช่น การขึงราวตากผ้าที่ต่างระดับกัน การซักเสื้อผ้าหญิง - ชาย ไม่ปะปนกัน การประพฤติตนเป็นแบบอย่างเพื่ออบรมสั่งสอนให้คนรุ่นหลังปฏิบัติตามนั้น กลุ่มผู้อาวุโสในชุมชนจะมีระดับการปฏิบัติที่เคร่งครัดกว่ากลุ่มเยาวชนแต่กลุ่มเยาวชนก็ไม่ได้ปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามที่ผู้อาวุโสได้อบรมสั่งสอนสืบทอดกันมา แต่ระดับความเคร่งครัดไม่ได้เข้มงวด แต่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ เช่น ความเชื่อในเรื่องการแตะต้องผ้าซิ่นและกางเกงในของผู้หญิง จะแตะต้องเพื่อช่วยเหลืองานในครอบครัวแต่จะถือในเรื่องของการลอดราวผ้ามากกว่า ว่าเป็นสิ่งที่ไม่เป็นมงคลจะทำให้ของขลังที่ตนเองคล้องคอเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ได้โดยเชื่อตามที่ผู้อาวุโสอบรมสั่งสอนสืบทอดต่อกันมา สตรีเมื่อมีครรภ์การตาก หรือพาดผ้าของสตรีที่มีครรภ์นั้นอย่าให้ติดกับของสามี หรือของคนในครอบครัว เพราะจะทำให้มัวหมอง ทำมาค้าขายไม่ขึ้น เป็นมาร เป็นอุปสรรค

รูปที่ 3 ราวตากผ้า เชื่อว่าห้ามสตรีมีครรภ์ลอด

2. ความเชื่อเกี่ยวกับขวากับซ้าย

ข้อมูลประเด็นนี้กลุ่มผู้อาวุโสเชื่อว่า "มือขวาเป็นมือที่แข็งแรงมีพลังเปรียบเสมือน ผู้ชายที่มีความเป็นผู้นำครอบครัว มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกเมีย ส่วนมือซ้ายเป็นมือที่อ่อนแอกว่าเปรียบเสมือนผู้หญิงที่จะต้องได้รับการคุ้มครองจากผู้ที่มีความแข็งแรงกว่า คือ ผู้ชาย มือข้างขวาจึงเหนือกว่ามือข้างซ้าย เช่น ในครอบครัวผู้ชายจะเป็นผู้ตัดสินใจในครอบครัว เป็นผู้นำครอบครัว

เป็นผู้นำผู้หญิง พูดง่ายๆ ก็คือ ผู้ชายเป็นใหญ่กว่าผู้หญิง เวลาที่มีงานพิธีเมื่อสามีนั่งผู้หญิงจะต้องนั่งซ้ายมือของผู้ชาย ในพิธีแต่งงานก็เช่นกัน เจ้าสาวจะต้องนั่งด้านซ้ายของเจ้าบ่าวเสมอ

กลุ่มแม่บ้านให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องนี้ว่า "เวลาแต่งงาน คนเฒ่าคนแก่จะให้ผู้หญิงนั่งทำพิธีทางด้านซ้ายมือ ส่วนผู้ชายอยู่ขวามือ และตอนที่เข้าเรือนหอก็เช่นกัน จะให้ผู้หญิงนอนข้างซ้ายผู้ชายนอนข้างขวา ไม่ว่ามีพิธีอะไรก็จัดให้หญิงอยู่ซ้าย ชายอยู่ขวาเท่านั้น"

จากปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยพบ เมื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ในพระอุโบสถในวันวิสาขบูชา หรืออาสาฬหบูชา เมื่อผู้หญิงเข้าโบสถ์จะนั่งทางซ้ายมือ ในขณะที่ผู้ชายนั่งขวามือล้ำไปด้านหน้า ผู้หญิงนั่งด้านหลัง เมื่อทำพิธีสวดผู้ชายจะเป็นผู้สวดนำ เมื่อเวียนเทียนรอบพระอุโบสถผู้ชายจะเป็นผู้นำหน้าต่อจากพระ แล้วผู้หญิงจึงจะติดตามอยู่ปลายแถว เมื่อผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่มทราบว่า ทำไมผู้ชายจะต้องเป็นผู้นำสวดในพิธีกรรมต่างๆ และทำไมผู้หญิงจะต้องนั่งอยู่ด้านซ้ายชายอยู่ด้านขวา กลุ่มแม่บ้านได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นคำถามในการสนทนาดังนี้ "บอกไม่ได้เหมือนกันว่าเพราะเหตุใดจะต้องเป็นเช่นนั้น อาจเป็นเพราะแต่เดิมผู้ชายมีโอกาสได้บวชเรียน อ่านออกเขียนได้ สามารถท่องบทคาถาต่างๆ ในการทำพิธีได้ และเมื่อผู้ชายสึกออกมาก็จะเป็น "น้อย" เป็น "หนาน" จึงเป็นผู้นำในการทำพิธีต่างๆ ก็ทำหน้าที่ต่อกันมาว่าผู้ที่เป็นหนานจะเป็นอาจารย์วัด แก่วัด ชาวบ้านก็ยกย่องให้ความเคารพนับถือ ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้หญิงเป็นแก่วัด เพียงแต่เมื่อมีงานในวัดผู้หญิงจะได้รับมอบหมายให้จัดข้าวของต่างๆ ทำอาหารบริการน้ำดื่มคนที่มาร่วมงานก็ทำต่อๆ กันมา เรื่องข้างซ้ายข้างขวาก็เช่นเดียวกัน ไม่สามารถที่จะตอบได้ว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น แต่เป็นความเชื่อที่ปู่ ย่า ตา ยาย บอกต่อให้ทำก็ทำมาจนถึงปัจจุบัน

ความเชื่อเรื่องขวากับซ้ายจึงเป็นความเชื่อที่ยังคงมีอยู่ในชุมชน ปรากฏการณ์ในประเด็นนี้จะเห็นเด่นชัดในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ในพิธีการแต่งงานของคนในชุมชนในท้องถิ่น ผู้หญิงต้องนั่งทางซ้ายมือ ผู้ชายนั่งขวามือ ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นแนวปฏิบัติที่พูดติดปากคนในชุมชนว่า "หญิงซ้าย ชายขวา"

4. ความเชื่อเรื่องความอาวุโสและความอ่อนเยาว์

จากข้อมูลในการสนทนากลุ่มแลสัมภาษณ์ผู้นำองค์กรในท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและกลุ่มเยาวชนทำให้ทราบว่า ชุมชนยังถือปฏิบัติในเรื่องของการยอมรับผู้อาวุโส ค่านิยมในเรื่องการกย่องผู้ที่มีทรัพย์สินเงินทอง ยังคงมีอยู่ในชุมชนนอกเหนือจากค่านิยม ผู้มีอำนาจในตำแหน่งหน้า

ที่การงาน ผู้ที่มีวุฒิทางการศึกษาสูง ผู้ที่มีชาติตระกูลที่สูงกว่าคนในชุมชน (ตระกูลใหญ่ในชุมชน)

ความเชื่อเรื่องการให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโส ชุมชนเชื่อว่าในสถานภาพที่แตกต่างกันจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับสถานภาพนั้น ได้แก่ ผู้ที่มีอายุน้อยต้องให้ความเคารพนับถือผู้สูงอายุ ภรรยาต้องให้ความเคารพนับถือและให้เกียรติสามี ลูกต้องเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่และผู้อาวุโสในครอบครัวและชุมชน บุคคลที่มีอายุมากกว่าต้องมีคำนำหน้าที่แสดงความนับถือก่อนเอ่ยขานนามผู้นั้นได้แก่คำว่า ป้อ ป้ออุ๊ย แม่อุ๊ย อุ๊ย แม่หม่อน อ้าย ทั้งที่ไม่ได้เป็นเครือญาติกัน ผู้ใหญ่ในชุมชนจึงได้รับการเคารพนับถือจากคนในชุมชน เมื่อจะทำกิจกรรมหรือพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน ผู้อาวุโสจะเป็นผู้นำ และผู้ที่คอยให้คำปรึกษาในการปฏิบัติภายในครอบครัวและชุมชนจึงมีการอบรม สั่งสอนลูกหลานให้ทราบถึง การประพฤติปฏิบัติต่อผู้อาวุโสไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติระหว่างสามีและภรรยา การปฏิบัติระหว่างพี่กับน้อง ลูกศิษย์กับครูบาอาจารย์ และการเคารพกราบไหว้พระสงฆ์

ความเชื่อดังกล่าวเป็นการตอกย้ำบทบาทหน้าที่ของผู้หญิง ให้เป็นคนว่านอนสอนง่าย ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนโดยปราศจากข้อโต้แย้งหรือคำถามใดๆ เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดีงามที่บรรพบุรุษประพฤติปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ดั้งคำที่คนเฒ่าคนแก่บอกกับลูกหลานว่า “คนบ่ฟังคำปู่ย่าตายาย พ่อแม่ แม้มีของไว้บ่แพร่จักวาย” บทบาทที่ผู้หญิงได้รับการขัดเกลาจึงเป็นไปตามบรรทัดฐานตามความเชื่อของชุมชนที่ว่า คุณลักษณะของผู้หญิงที่ดีคือ จะต้องปรนนิบัติชายเพราะผู้ชายอยู่ในสภาพที่สูงกว่าตน เป็นผู้ที่สืบสกุลของครอบครัว มีโอกาสได้บวชเรียนตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ภายในครอบครัว มีโอกาส ได้บวชเรียนตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่เป็นผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ภายในครอบครัวละชุมชน ผู้หญิงต้องพึ่งพิงผู้ชาย ผู้ชายจึงมีบทบาทเป็นผู้นำในขณะที่ผู้หญิงเป็นผู้ตาม ดังคำภาษิตที่ใช้สอยย้ำเตือนบทบาทหน้าที่ของหญิงชายในชุมชนว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง” ผู้ที่ปฏิบัติไม่ดีต่อสามี นอกจากจะถูกตำหนิติเตียนดังที่ได้กล่าวมายังถือว่าเป็น “บาป” เป็น “อัปมงคล” ต่อตนเองและครอบครัวด้วย ผู้ที่ปฏิบัติถือว่าเป็นสิริมงคลแก่คู่สามีและภรรยา การที่สามีภรรยาปฏิบัติตัวไม่ดีต่อกัน จะทำให้เกิดความเสื่อม จะต้องมีพิธี *“ขอสู่มาลาโทษ”* ต่อกัน เช่นในเทศกาลสงกรานต์ สามี ภรรยา จะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยมาขอขมาหรือขออโหสิแก่กัน และตั้งใจว่าจะต้องปฏิบัติที่ดีต่อกันดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่พูดกันว่า

“ผัวบ่นับถือเมีย คำเต็มลำเรือก็เสี้ยง เมียบ่นับถือผัว เงินคำกองเท่าหัวก็หมด”

“ยามนอนอย่างนอนสูงกว่าผัว เจ้ากันลุกเมื่อเจ๊าฮื้อก่อยย่องเตียวเฮือน”

ดังนั้นจึงทำให้หญิงชายในชุมชนยอมรับและปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าว ความเชื่อเรื่องอาวุโสนั้นสตรีมีครรภ์จะทำให้สตรีมีบทบาทที่ด้อยไปกว่าเดิมมาก

เพราะจากการศึกษาวรรณกรรมที่ผ่านมาพบว่า ห้ามคนทั่วไปไหว้ หรือทำความเคารพสตรีมีครรภ์ เพราะถือว่าจะไปไหว้เด็กในครรภ์ด้วยเป็นการไม่สมควรกระทำ สตรีมีครรภ์จึงถูกลดบทบาททางสังคมลงไป

5. ความเชื่อเรื่องผู้ชายเป็นเพศที่แข็งแรง ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ

ความแตกต่างระหว่างชายและหญิงนั้น เป็นเรื่องของเพศถูกกำหนดขึ้นโดยสภาพข้อเท็จจริงทางธรรมชาติด้านสรีระหรือชีวภาพ กล่าวคือ โครงสร้างของเพศชายโดยทั่วไป เช่น กระดูกกล้ามเนื้อ แข็งแกร่งกว่าของเพศหญิงในขณะที่สภาพร่างกายของหญิงอ่อนแอกว่าและจะต้องผูกพันใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก เช่น การมีประจำเดือน การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร เลี้ยงบุตรด้วยนมเหล่านี้เป็นต้น จากความแตกต่างในด้านสรีระที่ธรรมชาติกำหนดมาเป็นพื้นฐานนี้เอง ทำให้ครอบครัวและชุมชนแบ่งบทบาทความรับผิดชอบที่สมมุติและยอมรับกันว่าเหมาะสมกับสรีระของแต่ละเพศ รวมทั้งสังคมเองก็คาดหวังให้แต่ละเพศประพฤติปฏิบัติตนตามแบบแผนที่สมาชิกในสังคมสร้างขึ้น โดยกำหนดว่ากิริยามารยาทแบบใดหรือการงาน ความรับผิดชอบประเภทไหนที่หญิงควรทำหรือชายควรทำ เช่น เพราะความคล่องตัวกว่า แข็งแรงกว่า ฉะนั้นการออกศึกสงคราม ล่าสัตว์ ทำอาวุธและกิจกรรมนอกบ้านอื่นๆ ก็ควรตกเป็นหน้าที่ของชายในทางตรงข้ามเนื่องจากหญิงต้องมีประจำเดือน ตั้งครรภ์ เลี้ยงลูก จึงควรต้องรับหน้าที่ดูแลบ้าน เตรียมอาหาร อบรมเลี้ยงดูบุตรอยู่ภายในบ้าน นอกจากนี้ครอบครัวและชุมชนมีข้อห้ามมิให้สตรีมีบทบาททางสังคมหรือทางศาสนาที่สำคัญๆ เพราะการมีประจำเดือนซึ่งเป็นข้อจำกัดทางสภาพร่างกายของสตรีนั่นเอง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อสืบเนื่องกันต่อว่า สตรีจะไม่สามารถทำงานหนักได้เท่ากับชาย เพราะสภาพทางกายภาพด้อยกว่า กิจกรรมหลายประเภทที่บุรุษเพศเป็นผู้ปฏิบัติสร้างความเข้าใจและเป็นที่ยอมรับว่า ชายเป็นตัวแทนของมนุษยชาติ เพราะชายเป็นผู้สร้างสรรถาวรวัตถุ วัฒนธรรม เทคโนโลยีใหม่ให้กับสังคมความเชื่อเช่นนี้ทำให้ผู้ชายมีความสำคัญขึ้นอีกด้านหนึ่ง ในฐานะเป็นผู้ดัดแปลงธรรมชาติให้กลายเป็นวัฒนธรรม

สังคมยกย่องเพศชายว่าแข็งแรง ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอโดยกำหนดตามหลักชีวภาพและสภาพที่เป็นจริงด้านสรีระร่างกาย ดังนั้นภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกันนั้นสังคมจึงถือว่าสตรีมีครรภ์มีสภาพร่างกายที่ต้องคอยระมัดระวัง และปกป้องดูแลกว่าสตรีโดยทั่วไป การบัญญัติกฎข้อห้ามต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อป้องกันสุขภาพสตรี ให้สังคมปกป้องสตรีมีครรภ์มากกว่าเดิมก็เป็นไปได้

6.ความเชื่อเรื่องเมียนางช้างแก้ว

ความเชื่อเรื่องนางแก้ว เป็นความเชื่อของคนล้านนาที่ได้รับอิทธพลมาจากศาสนาพราหมณ์นางแก้วมีนัยหมายถึงพระอุมาเทวี แต่เมื่อนำมาใช้ในชนชั้นปกครองก็หมายถึง อิตถีรัตนะของพระจักรพรรดิ์ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น "เมียนางช้างแก้ว" ส่วนในระดับชาวบ้าน นางแก้วก็หมายถึงแม่ศรีเรือนผู้ทรงคุณค่าของชาย แสดงให้เห็นค่านิยมของชาวบ้านไว้ว่า ผู้หญิงที่จะได้รับยอกย่องเป็นนางแก้ว จะต้องรู้จักปรรนนิบัติสามีให้ได้รับความสุขเหมือนดั่งนางสีดาปรนนิบัติพระรามด้วยคุณสมบัติ 5 ประการ คือ ตื่นก่อน นอนทีหลังสามี อยู่รับใช้ไม่ห่างกาย ทำตนให้เป็นที่รัก ไม่แสดงความโกรธออกมา และพูดจาไพเราะ ในเรื่องหอรมานกล่าวว่า ถ้าผู้หญิงใดปฏิบัติตามจะได้เป็นนางแก้วผู้ประเสริฐ ตายไปจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ความเชื่อเรื่องนี้อาจถือได้ว่าเป็นการปลูกฝัง ผู้หญิงทั้งสองชนชั้นคือ ผู้หญิงชนชั้นปกครองและผู้หญิงชาวบ้านที่มีสามีแล้วให้ปรนนิบัติสามีประหนึ่งนางแก้วของสามี

ส่วนความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่สังคมขัดเกลาหญิงแม่เรือนมาแต่โบราณคือ การกราบเท้าสามีก่อนนอนแล้วเช็ดด้วยมวยผมของตนเองนั้น เป็นความเชื่อที่อาจกล่าวได้ว่าเกิดจากการถ่ายเททางวัฒนธรรมระหว่างพม่าและล้านนาสมัยที่ล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า

ความเชื่อประการแรกที่สังคมถือเป็นวัตรปฏิบัติสำคัญของหญิงแม่เรือนคือ "นางแก้ว" แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภารกิจหลังอย่างหนึ่งของผู้หญิงคือ การปรนนิบัติสามี ส่วนความเชื่อประการหลัง ถ้าหากนำความเชื่อที่เป็นทวิลักษณ์ในเรื่องของสูงและของต่ำมาพิจารณาประกอบโดยให้ศรีษะหรือมวยผมของภรรยาเป็นของสูงและเท้าของสามีเป็นของต่ำ ก็จะเห็นไได้ว่าสังคมล้านนาคาดหวังให้ผู้หญิงแม่เรือนปรนนิบัติสามีถึงขึ้นสูงสุด โดยใช้ของสูงมาสัมผัสกับของต่ำ ความจริงดังกล่าวนี้จึงน่าจะสะท้อนว่าผู้ชายมีสถานะสูงส่งกว่าผู้หญิงในระดับครัวเรือน

สุภาษิตคำสอนเกี่ยวกับลักษณะของผู้หญิงที่ดีที่ผู้ชายควรเลือกมาเป็นคู่ครองต้องมีคุณสมบัติของหญิงอันเป็นที่ต้องการของสังคมมีลักษณะดังนี้

หญิงดีจะต้องเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนโยน ไม่โกรธง่าย ไม่เจ้าชู้โลเล มีวาจาอ่อนหวาน ไพเราะ ไม่ช่างนินทา ไม่พูดมาก ในทางปฏิบัติ ก็ฝึกฝนให้หญิงรู้จักการปฏิบัติเอาใจผู้อื่น เป็นคนขยันขันแข็ง เก่งการบ้านการเรือน เช่น การประกอบอาหาร การเย็นปักถักร้อย การทอผ้า

ตอนที่3.3 ความเชื่อและข้อห้ามหญิงมีครรภ์ตามระบบความเชื่อดั้งเดิม

สังคมชาวล้านนาไทยมีความเชื่อว่าเวลาตั้งครรภ์นั้นเป็นตอนที่มีภัยอันตรายอยู่รอบข้าง ต้องเสี่ยงอันตรายต่างๆ จนกว่าจะพ้นไป คนมีครรภ์จึงมักจะใจคอไม่สบาย ขวัญเสีย จึงหาทางป้องกันด้วยเล่ห์อุบายหลายประการ เช่น หาตะกรุดยันต์ป้องกันภูตผีปีศาจ เอาโองการคาถาต่างๆ มาแช่น้ำอาบ ยุคสมัยที่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีว่าหญิงมีครรภ์ทั้งแม่และเด็กจะตายในระยะนี้ ถ้าตายก่อนคลอดเรียกว่า "ตายกลม" คือตายทั้งท้องที่ยังกลมอยู่ การตายทั้งหมดเรียกว่าตายทั้งแม่และลูก หากยังเป็นรูปนี้หมอไสยศาสตร์จะต้องทำพิธีใช้เคียวแหวะท้องเอาทารกออกจากท้องแม่แล้วแยกฝังคนละแห่งด้วยยันต์พิธีหลายประการ ถ้าตายเมื่อคลอดแล้วเรียกว่า "ตายพราย" มักจะกลายเป็นผีพรายที่มีความดุร้ายมาก คอยจ้องทำลายหญิงมีครรภ์ด้วยกัน ดั้งนั้นคนมีครรภ์จึงต้องใช้เล่ห์อุบายป้องกันตนเอง

" ขืด " หมายถึง ข้อห้าม การงดเว้นที่จะทำ หรือไม่ควรทำ ถ้าฝ่าฝืนทำ จะก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้กระทำได้ และครอบครัวของผู้ฝ่าฝืนได้

ถึงแม้ว่าการตั้งครรภ์เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ แต่คนพื้นเมืองยังถือว่าการตั้งครรภ์ การคลอดและหลังเป็นช่วงที่ร่างกายมีความอ่อนแอ หากปฏิบัติไม่ถูกต้องอาจมีอันตรายเกิดขึ้นได้ ดั้งนั้น สตรีมีครรภ์จึงถูกควบคุมการประพฤติปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับธรรมชาติอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสุขภาพของมารดาและทารก

หญิงมีครรภ์และให้นมลูกถือว่าเป็นบุคคลพิเศษที่ต้องมีการปฏิบัติที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไปโดยมีความเชื่อ ข้อห้ามต่างๆ ไว้เพื่อควบคุมพฤติกรรมที่หญิงต้องประพฤติปฏิบัติอันที่จะเป็นอันตราย ทั้งนี้ความเชื่อมิได้เป็นความเชื่อหรือข้อห้ามเฉพาะหญิงเท่านั้น แต่หมายถึงว่าผู้ที่เกี่ยวข้องกับหญิง เช่น พ่อ แม่ สามี ญาติพี่น้อง หรือแม้แต่คนในชุมชนเองก็ต้องยึดถือประพฤติปฏิบัติต่อหญิงที่พิเศษกว่าบุคคลธรรมดาด้วย อันเป็นการควบคุมพฤติกรรมการกระทำต่างๆ ให้เป็นไปตามกฎหรือระเบียบที่สังคมกำหนดไว้ เพื่อความปลอดภัยของหญิงเองและความสงบสุขในครอบครัว

เพื่อความปลอดภัยในชีวิตของสตรีมีครรภ์และทารกคนโบราณจึงมีกลยุทธ์ในการควบคุมโดยการบัญญัติกฎข้อห้ามต่างๆเอาไว้ให้สตรีมีครรภ์ปฏิบัติต่อ ๆ กันมา เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆดังนี้

1.ข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร "ขืด"

ตารางที่ 1 ชนิดของอาหารแสลงตามความเชื่อดั้งเดิมของคนอำเภอหางดง

ชนิดของอาหารแสลง	ความเชื่อ
1. มะขามป้อม	จะทำให้เจ็บท้องคลอดสั้นๆ ไม่มีลมเบ่ง ท้องป้อม และอาจคลอดก่อนกำหนด
2. มะขามที่เป็นฝัก	จะทำให้เจ็บท้องคลอดรุนแรง เจ็บนาน
3. อาหารที่มีไขมัน กะทิ ไข่	จะทำให้เด็กตัวโตเกินไปทำให้คลอดยาก เด็กที่คลอดออกมาตัวจะมีไขมันเกาะมาก
4. ของหวานชนิดต่างๆ	จะทำให้เด็กตัวโตเกินไป และคลอดยาก
5. พืช – ผักที่เป็นเลื้อยพันเป็นเครือ , เป็นใย เช่น ปลี สายบัว ใบบอน ผักบุ้ง ผักแว่น	จะทำให้เจ็บท้องยืดยาว , รกติด *"กิ๋นของเป็นคร่าวเป็นเครือ เดี๋ยวจะเจ็บท้องเมิน"*
6. มะเขือ	จะทำให้เด็กที่คลอดออกมามีนิสัยดื้อรั้น "กิ๋นบะแคว้ง บะเขือระวังลูกจะ*เหลือกำเน้อ* "
- มะเขือแจ้	- ท้องโตขึ้นจะกลมเหมือนมะเขือแจ้ และทำให้คันท้อง
- มะเขือคางกบ มะเขือเปราะ	- หลังคลอดท้องจะลายเหมือนเปลือกมะเขือ
- มะเขือมื่น (ลูกยาวประมาณ 3-4 นิ้ว เวลาต้มผิวจะลื่นมีเมือกมาก)	- เด็กที่คลอดออกมาตัวจะลื่นล้างยาก
7. ห้ามรับประทานผลไม้แฝด เช่นกล้วยแฝด	ลูกที่คลอดออกมาจะเป็นเด็กทารกแฝด และตัวจะติดกันเหมือนของที่กินเข้าไป

ชนิดของอาหารแสลง	ความเชื่อ
8. หอยทุกชนิด	หญิงมีครรภ์เวลาเจ็บท้องแล้วจะคลอดยาก สายรกจะติดผนังมดลูก เหมือนกับตัวหอยติดกับเปลือก และมีผลจะทำให้เด็กที่คลอดออกมามีน้ำลายยืด
9. ผึ้ง ต่อ แตน	จะทำให้เด็กที่คลอดออกมาดื้อร้น ดุร้าย
10. เห็ดทุกชนิด เช่นเห็ดถ่าน เห็ดถอบ เห็ดหูลัวะ	จะทำให้เด็กออกมาเป็นขี้ตู้ด (คุดทะราด) มืองอหงิก มีตุ่มตามใบหน้า และลำตัว
11. ใส้ปลา	หลังคลอดทำให้หน้าท้องลาย ต้นขามีเส้นเลือดขอดเหมือนใส้ปลา
12. เนื้อวัว	จะทำให้เด็กแรกคลอดมีไขเกาะตามตัวมาก เช็ดออกยาก
ผัก หรือผลไม้ที่ยังโตไม่เต็มที่ เช่นแตงกวา แตงโม ฟักลูกเล็กๆ	จะทำให้เด็กแรกคลอดมีร่างกายแคระแกน ตัวเล็ก

ตารางที่ 2 ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่ควรบริโภค

ประเภทอาหาร	ความเชื่อ
1. ผักปั๋ง (ผักปลัง)	ทำให้คลอดง่าย ไม่ติดขัด
2. หยวกกล้วย	ทำให้ทารกออกมามีผิวขาวเหมือนหยวกกล้วย
3. มะพร้าวอ่อน น้ำมะพร้าว	ทำให้ทารกออกมามีผิวพรรณสดใส ตัวสะอาด ไม่มีไขมันเกาะ

นอกจากนี้การศึกษายังพบปรากฏการณ์ ชาวบ้านยังคงมีการถ่ายทอดระบบความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการปฏิบัติตัว ที่ควบคุมพฤติกรรมของสตรีมีครรภ์ให้ปฏิบัติ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การปฏิบัติที่เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภคอาหารตามความเชื่อดั้งเดิมของสตรีอำเภอหางดง

การปฏิบัติตัวที่เป็นข้อห้าม	ความเชื่อ
1. กินอาหารคาเปลือก	ทำให้คลอดลูกยาก
2. เดินกินอาหาร	จะทำให้มีโอกาสคลอดลูกหล่นเรี่ยราดกลางทาง
3. กินอาหารจุกจิก ไม่เป็นเวลา	ทำให้ลูกเป็นคนจู้จี้ พูดมาก สอนยาก
4. ลุกจากโต๊ะอาหารทีหลัง	จะทำให้เด็กออกมาขี้เกียจ
5. กินกล้วยหมดลูก	จะทำให้คลอดยาก ปวดท้องนาน

ดังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ว่า

"แม่มาน บ่ดีกินแก่งหมดถ้วย กิ๋นกล้วยเซี้ยงแก่น"

ยายแก้ว ผู้สูงอายุที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 8 ครั้ง

"แม่มานต๊องใหญ่ บ่ดีกิ๋นของเป็นคร่าว เป็นเครือจะเกิดยาก"

นิล สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่2

ตามความเชื่อของคนในชุมชนแม่มานมักจะถูกห้ามรับประทานอาหารอยู่หลายอย่างด้วยกัน ทั้งนี้ทั้งนั้น ก็เป็นเหตุผลในด้านการป้องกันสุขภาพร่างกายของแม่มานและทารกในครรภ์ ความเชื่อดังกล่าวนี้ ได้แก่ การห้ามรับประทานผักปุ้ง หัวปลี และบอน โดยเชื่อว่าหากกินเข้า

ไปแล้วจะทำให้สายแห่ หรือรกที่ห่อตัวทารกเปื่อย แม่อุ้ยอวนให้เหตุผลว่า "ของเหล่านี้เป็นของเปื่อยง่าย" ซึ่งแน่นอนว่าหากนำไปปรุงอาหารตั้งไฟตามเวลาทั่วไปก็จะทำให้ผักเปลื่อยมากจนเหลวได้ไม่น่ารับประทาน น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่ง ซึ่งเกรงว่าหากแม่มานรับประทานไป จะทำให้สายแห่ (สายรก) เปื่อย อีกเหตุผลหนึ่ง ก็คือ ผักบุ้ง บอน และหัวปลี นั้นเป็นอาหารที่เก็บยากสำหรับแม่มาน เช่น ผักบุ้ง บอน จะขึ้นบริเวณหนองน้ำ และที่ขึ้นแฉะหากแม่มานไปเก็บอาจเกิดพลัดตกไปในหนองน้ำได้หรือหกล้มตามคันนา ทำให้เกิดอันตราย ส่วนหัวปลีนั้นก็ต้องใช้เคียวต่อไม้สำว หรือไม้ไผ่ที่ยาวมัดเคียวไว้ตรงปลาย แล้วคล้องให้หล่นลงมา ซึ่งหัวปลีหรือเคียวอาจจะหล่นลงมาใส่ท้องได้

อาหารตามความเชื่อของหญิงมีครรภ์และให้นมลูกที่ควรบริโภคแบ่งเป็น2 ประเภทคือ ประเภทที่เป็นพืชผัก และประเภทที่เป็นเนื้อสัตว์โดยจากการศึกษาวิจัย พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่แม่มานหรือหญิงมีครรภ์ควรรับประทานในช่วงที่ตั้งครรภ์ อันแรกคือ ผักปลัง (ผักปั๋ง) คนในชุมชนเชื่อว่า การกินผักปลังแล้วจะทำให้คลอดง่าย แม่มานมักจะนำเอาผักปลังมาทำอาหารประเภทต่างๆ เช่น ต้มใส่แหนม ลวกหรือนึ่ง จิ้มน้ำพริก เป็นต้น

แม่อุ้ยเป็งอายุ 78 ปี เล่าให้ฟังว่า "ผักปั๋งที่มันขึ้นคนเดียวมันตามรั้ว ไผใคร่อยากก็ไปเก็บเอา ตะก่อนอุ้ยมาน 6 ท้อง กินทุกท้อง ลูกเกิดง่ายดาย" หมายความว่า ผักปลังเป็นผักที่ชอบขึ้นตามรั้วบ้าน ใครอยากทานก็เก็บมาประกอบอาหารเอง ตอนนั้นท้อง 6 ครั้ง ได้รับประทานผักปลังทุกครั้ง ผักปลังทำให้คลอดง่าย เช่นเดียวกันกับ พี่ดี วัย38 ปี ที่บอกว่า หญิงสาวถ้ารับประทานผักปลังเป็นประจำ ในระยะที่มีประจำเดือน ทำให้ไม่มีการเจ็บท้อง หรือปวดเกร็งในช่องท้อง แต่อย่างใด ช่วยให้ประจำเดือนมาเป็นปกติ มีหญิงสาวในหมู่บ้านส่วนใหญ่ที่ได้รับทราบจากคำบอกกล่าวของแม่ หรือพี่ป้าน้าอาในหมู่บ้านก็หันมาทานผักปลังกัน เพราะว่า หลายคนเมื่อเป็นประจำเดือนแล้ว มีอาการเจ็บท้องไปซื้อยาที่โรงหมอมากินกันใหม่ๆ ก็ดี แต่กินบ่อยๆ แล้วไม่หาย เพราะดื้อยาแล้ว อาการหนักขึ้น บางคนถึงกับเป็นลมไปเลย ในขณะที่มีประจำเดือนเพราะทนเจ็บไม่ได้ เช่นเดียวกับการคลอด ที่คนเฒ่าคนแก่มักจะมีการพูดให้กำลังใจผู้หญิงที่กำลังจะท้องว่า "มีผัวบ่ดีกลัวเกิดลูก" คือ มีสามีแล้วไม่ควรที่จะกลัวคลอดบุตร ผู้ที่ผ่านการคลอดมาแล้ว เช่น แม่อุ้ยเป็ง และผู้หญิงหลายคนในชุมชนล้วนแต่ให้ อุ้ยคำ แม่ช่าง (หมอตำแย) ในหมู่บ้านเป็นผู้ทำคลอดให้ แม่อุ้ยคำ และแม่อุ้ยแก้ว เล่าว่า ในขณะใกล้คลอดแม่อุ้ยจะให้นำเอาเครือผักปลัง หรือเถาผักปลังมาขด (ม้วน) เป็นวงใหญ่หนึ่งวง พอที่จะเป็นห่วงลอดทั้งตัวได้ นำมาคล้องตั้งแต่ศีรษะลงถึงปลายเท้า เชื่อกันว่าจะทำให้คลอดง่ายขึ้น หากยังไม่คลอดให้ตำผักปลังให้แหลกแล้วนำมาข่มหัว หรือตบศีรษะและทาบริเวณท้องจะทำให้มีลมเบ่ง คลอดง่าย ซึ่งการนำผักปลังมาใช้นี้อาจเป็นได้ที่ช่วยบรรเทาความเจ็บปวดได้ เป็นเพราะผักปลังมีความลื่น

มียางเหนียวในตัวเองก็ว่าได้ สำหรับการนำมาคล้อง หรือสวมตั้งแต่ศีรษะลงถึงปลายเท้านั้น มองได้ 2 ความหมาย คือ ความหมายแรก เรื่องของการ "ข่ม" อันเป็นไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง โดยทำให้อ่อนล้า ลดทอน พ่ายแพ้ หรือการทำให้ออกไป โดยผักปลังซึ่งถือกันว่าเป็นอาหารชั้นต่ำ ปลูกขึ้นได้และสวยงามในบริเวณแหล่งที่แฉะหรือสกปรก เช่น ข้างเล้าไก่ คอกหมู ใต้ขี้หม่า (บริเวณที่ทิ้งสิ่งของโสโครกของห้องครัว) การข่มนี้ก็จะสมมุติกันว่าเด็กที่อยู่ในท้องของหญิงที่เป็น "แม่" ซึ่งมักเรียกหญิงที่ท้องว่า "แม่มาน" คือ "มาร" จำเป็นจะต้องเอามารออกมาเพื่อที่จะให้แม่ซื้อ ซื้อไว้เป็น "ลูกคน" พ่อแม่จะได้เลี้ยงดูต่อไป อีกความหมายหนึ่งเป็น การสร้างกำลังใจให้กับตัวของหญิงที่กำลังจะคลอด และผู้ที่ดอยเป็นกลังใจเช่น สามี รวมถึง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และหญิงสาวที่ยังไม่ได้มีสามีหรือเคยคลอดมาก่อน เพื่อจะได้ไม่กลัว

รูปที่ 4 ต้น ผักปลัง

รูปที่ 5 ต้นหยวกกล้วย

เพื่อว่าสตรีมีครรภ์ควรรับประทาน

แม่อุ้ยปัน แม่อุ้ยคำ และแม่อุ้ยแก้ว ยังเล่าต่อไปว่า *"ตะก่อน ถ้าไผมาน แม่จะแก๋งหยวกกล้วยให้แม่มานกินจะทำให้ลูกออกมามีผิวพรรณขาว มีน้ำ มีนวลเหมือนหยวกกล้วย"* ซึ่งตรงข้ามกับความคิดของคนรุ่นใหม่ที่เป็นรุ่นหลานที่ว่า "การกินหยวกกล้วยไม่เกี่ยวกับความขาว ไม่ขาว มันขึ้นอยู่กับพ่อแม่มากกว่า หากพ่อแม่ขาว ลูกออกมาก็ขาว พ่อแม่ดำ ลูกออกมาก็ดำ" ความเห็นนี้ได้รับการสนับสนุนจากคนรุ่นใหม่หลายคน เช่น น้องพนิดา ที่ได้พูดว่า

"เป็นเรื่องของพันธุกรรม เป็นสิ่งแน่นอนกว่า เพราะเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ และบรรพบุรุษ" จากคำบอกเล่าดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่เกิดขึ้น และมีการอธิบายอย่างมีเหตุผลเกี่ยวกับเบื้องหลังความเชื่อนี้ หญิงที่เคยท้องได้อธิบายให้ฟังว่า การให้แม่มานรับประทานหยวกนั้น เป็นเพราะว่าสมัยก่อนหยวกกล้วยหาได้ง่ายมากในชุมชน ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาหาอาหาร ประกอบกับแม่มานมักกินอาหารมากกว่าคนปกติ การให้แม่มานกินหยวกดีที่สุด ทำให้ประหยัด และไม่อ้วนด้วยเพราะหยวกกล้วยอมน้ำมากเหมือนกับแม่มานดื่มน้ำนั่นเอง

มะพร้าวอ่อนและน้ำมะพร้าว แม่มานจะต้องดื่มและกินให้มากในระยะตั้งครรภ์ใกล้คลอด โดยเชื่อว่าทำให้คลอดง่าย และเมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วจะทำให้เนื้อตัวของเด็กใสสะอาด ไม่มีเมือกหรือไขจับมากเพราะมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ เป็นสิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อความบริสุทธิ์และเจริญงอกงาม เช่น การใช้มะพร้าวในการล้างหน้าศพ โดยเชื่อว่าเป็นการชะล้างร่างกายและวิญญาณให้บริสุทธิ์สะอาด พร้อมจะเดินทางต่อไปยังภพหน้า หรือการใช้มะพร้าวในการสืบชะตาเพื่อความเป็นสิริมงคล ความยืนยาวของเจ้าพิธีต่อไป และมีความเชื่อใหม่เกี่ยวกับคนที่ป่วยเป็นโรคเอดส์จะไม่ยอมรับประทานน้ำมะพร้าวเด็ดขาด เชื่อว่าเมื่อรับประทานเข้าไปแล้วอาการจะกำเริบหนัก เกี่ยวกับมะพร้าว หากแม่มานจะกินต้องให้ผู้อื่นผ่าให้ห้ามผ่าเองเชื่อว่า หากแม่มานผ่าเองจะทำให้ลูกที่ออกมา "ตัวหน้อยหัวหลวง" คือ มีลักษณะศีรษะโตมากกว่าลำตัว เกี่ยวกับความเชื่อนี้ อุ้ยคำเล่าให้ฟังว่า "สมัยก่อนเคยไปทำคลอดให้กับหญิงคนหนึ่ง จำไม่ได้ว่าชื่ออะไร เป็นคนต่างบ้าน ท้องโตมาก เกิดยาก ตัวของแม่ (หญิงตั้งครรภ์) เกือบตาย เกิดลูกได้บ่าเถิง 10 วัน ลูกก็ตายเพราะหัวใหญ่แต่ตัวเล็ก ผัวมันอู้หื้อฟังว่าเคยห้ามหลายเตื้อ โดยเฉพาะเรื่องมะพร้าว เมียมันมัก (ชอบ) มะพร้าว เวลาผัวบ่าอยู่ชอบโป๊ะ (ผ่า) คนเดียว ลูกออกมาเลยหัวหลวง บุญมันบ่ามีได้อยู่กับพ่อกับแม่"คำว่า "บุญ" จากคำบอกเล่านี้น่าจะยืนยันว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญในเรื่องของสุขภาพร่างกาย การดูแลสุขภาพตนเองขณะเดียวกันจะต้องระมัดระวังในเรื่องการควบคุมอาหารของตนเองด้วย เห็นได้ว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวมักจะคอยกำชับแม่มานในเรื่องของการกินเป็นประจำโดยมากจะบอกเสมอว่า "กินข้าวหื้อไว้เผื่อน้ำ" คือ ไม่ทานมากจนเกินไป ต้องเผื่อไว้สำหรับการดื่มน้ำด้วย ในขณะที่คนในครอบครัวกำลังจะรับประทานอาหาร ผู้เป็นแม่มานจะต้องให้ผู้อื่น นั่งกินไปก่อนสักพัก แล้วตัวเองค่อยไปทานร่วม และต้องรู้จักอิ่มก่อนคนอื่น เพราะเชื่อว่า แม่มานกินมาก ๆ จะทำให้ลูกที่อยู่ในท้องอ้วน จะคลอดยาก แม่มานคนใดไม่เชื่อฟัง หากทานมากมักจะถูกคนเฒ่าคนแก่ด่า ว่า "กินเซอะกินง่าว" คือ ไม่รู้จักประมาณในการกิน เป็นผู้ที่ตามใจปาก เมื่อถูกด่ามักจะเกิดความอาย ทำให้หญิงนั้นเลิกพฤติกรรมดังกล่าวไป การที่กำหนดความเชื่อนี้ขึ้นมาจะเห็นได้ว่า เป็นการแสดงถึงการห่วงใยถึงสุขภาพร่างกายของหญิงมีครรภ์ เพราะหากทานมากจะทำให้อ้วน คลอด

ลำบาก สมัยก่อนคลอดกับแม่จั้ง ไม่ได้คลอดที่โรงพยาบาลเหมือนปัจจุบัน และหากแม่มานอ้วนย่อมทำให้เกิดโรคได้ง่าย เช่น โรคเกี่ยวกับระบบขับถ่าย หรือ หลอดเลือด เป็นอันตรายถึงชีวิตของแม่มานและเด็กในท้องได้ เพราะหมายถึงจำนวนแรงงานของครอบครัว ของชุมชนด้วยที่จะต้องลดลง อีกประการหนึ่งคือ หากพิจารณาแล้วจะพบว่า ในอดีตเรื่องอาหารเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ในแต่ละครอบครัวจะทำอาหารไม่เกิน 2 อย่าง และทำอย่างจำกัด เพียงพอกับจำนวนสมาชิกในครอบครัว หากปล่อยให้แม่มานบริโภคอาหารตามใจปากจนหมด อาจทำให้สมาชิกในครอบครัวคนอื่นไม่ได้ทาน เกิดความไม่พอใจ ทะเลาะเบาะแว้ง เป็นปากสียงกันขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันเรื่องราว ปัญหาที่จะเกิดขึ้นจึงมีความเชื่อกำหนดไว้ แต่ก็มีหลายรายที่ไม่เชื่อฟัง เช่น กรณี น้องแตะลูกสะใภ้ของพี่จั๋นตา อายุ 18 ปี พี่จั๋นตาเล่าถึงว่า "ทั้งบอกกล่าวดุด่าอย่างไรมันตึงบ่าฟัง มันว่าคนเฒ่าหัวโบราณ คนสมัยเปิ้นอยากหื้อลูกเกิดมาหลวก เปิ้นอยากกินหยังก็กิน ใคร่กินเมื่อใดก็กินได้" พี่จั๋นตาพูดว่า "มันเชื่อหนังสือนักกว่าพ่อแม่" จากคำบอกเล่านี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น อิทธิพลของแม่จึงถูกลดทอนบทบาทลงไป กลายเป็นเพียงผู้ที่คอยดูอยู่ห่างๆ และคอยช่วยเหลือยามที่ลูกต้องการเท่านั้น ซึ่งโดยมากแล้วมักจะเป็นภายหลังคลอด แม่จะเป็นผู้ที่คอยดูแลและคอยช่วยเหลือลูกหลานในยามที่อยู่เดือนไฟ เรื่องอาหาร แม่จะเป็นผู้ที่จัดหาอาหารชนิดต่างๆ มาให้ โดยเลือกอาหารที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย เช่น ระยะสัปดาห์แรกของการคลอดลูก ทานได้แต่ข้าวจี่กับเกลือ บางรายทานข้าวจี่กับเกลือปู้ (เกลือตัวผู้ที่มีลักษณะเรียวยาว) และพริกดำ (พริกเผา) ระยะสัปดาห์ต่อมาก็ทานของแห้ง เช่น ปลาแห้ง แคบหมูได้ โดยงดเว้นอาหารที่เป็นน้ำแกงหรือใส่พริก เกลือ อาหารที่มีรสชาด เผ็ดจัด หวานจัด เปรี้ยวจัด เพราะจะทำให้ลูกท้องเสียได้ อาหารเผ็ดจัดจะทำให้เกิดการแสบช่องคลอดได้ แผลหลังคลอดของแม่แห้งช้า แล้วยังมีผลต่อแผลที่สะดือของลูกจะแห้งและหลุดช้าไปด้วย

แม่อุ๊ยคำ และแม่อุ๊ยมูลเล่าว่า นอกจากผักบุ้ง บอน และหัวปลีแล้ว ยังมีผักแคบหรือผักตำลึงที่แม่มานยังถูกห้ามรับประทานด้วย โดยมีความเชื่อว่าผักแคบมีลักษณะเป็นมือเกาะเป็นเถาหรือเครือ ทำให้รกไม่ยอมออกเหมือนมือของผัก พี่ด้าย พูดว่า "เมื่อกินผักแคบไม่ได้ คนเฒ่าคนแก่อ้างเรื่องผักแคบมีมือ เราก็เอามือออกเสียก็ได้" แสดงให้เห็นถึงการหาเหตุมาหักล้างกันระหว่างคนต่างวัย แต่กระนั้นก็ตามมักจะได้รับคำตอบที่ยืนยันเป็นเสียงหนักแน่นจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ว่า "ของที่มีมือเกาะเอามือมันออกอย่างไรก็ไม่สามารถทำให้ดีขึ้น ห้ามก็คือห้าม ไม่ต้องเป็นคนหลึก ดื้อด้าน จิ้งจกทักคนมีผญายังฟัง นี่คนเหมือนกันทักก็ควรฟัง" เป็นความคิดที่แสดงให้เห็นถึงการยืนยันว่าสิ่งที่ตนประพฤติปฏิบัติแต่เดิมมาเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด ใครจะมาลบล้างไม่ได้ โดยนัยของความเชื่อ เบื้องหลังของการห้ามกินของที่มีมือเกาะ เช่น ผักแคบหรือ

ผักตำลึงนี้คือ เป็นการยุ่งยากและเสียเวลา ผักแคบมิใช่ปลูกกันแต่เป็นผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ตามริมรั้ว อาศัยต้นไม้อื่นเลื้อยพันไป การเก็บก็ต้องเสียเวลา และอันตรายอาจถูกสัตว์ร้ายที่อาศัยตามริมรั้วหรือต้นไม้ทำร้ายหรือทำให้ตกใจได้ ประกอบกับหากนำมารับประทานก็ต้องเสียเวลาในการเด็ดมือออก

รูปที่ 6 พืชผักที่มีลักษณะเป็นเครือ เชื่อว่าสตรีมีครรภ์ไม่ควรรับประทาน

เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง "ใหญ่บ่ตึ๊ก" หรือ โตไม่เต็มที่ ผลไม้ เช่น แตงโมแตงกวา แตงไทย ที่ลูกยังเล็กอยู่ โตไม่เต็มที่ ห้ามแม่มานกิน เชื่อว่า จะทำให้ลูกที่ออกมาตัวเล็ก ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ของที่โตไม่เต็มที่ คุณค่าทางอาหารย่อมมีน้อยกว่าลูกโต หากแม่มานกินเข้าไปก็จะทำให้ไม่มีประโยชน์ต่อร่างกาย และยังให้ปริมาณน้อยด้วย จากการสัมภาษณ์พูดคุยจะเห็นได้ว่า คนในชุมชนมีความเชื่อเรื่องของใหญ่บ่ตึ๊ก ค่อนข้างฝังหัว แม่อุ้ยแก้ว แม่อุ้ยอวน แม่อุ้ยจุ้ง ต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า ลูกจะตัวเล็กมากไป เลี้ยงยาก อาจทำให้ลูกตายได้ คนเฒ่าคนแก่เขาบอกต่อๆ กันมาอย่างนี้ก็ปฏิบัติตาม พ่อแม่ก็ห้ามไว้ ทำให้ไม่กล้า เช่นเดียวกับพี่ผ่องพรรณ อายุ 38 ปี ซึ่งมีประสบการณ์โดยตรงได้เล่าให้ฟังว่า "ลูกคนแรกที่คลอดออกมาไม่มีโอกาสได้เลี้ยง เพราะลูกตัวเล็กมาก ที่เป็นเช่นนี้คิดว่าเพราะ ไม่เชื่อฟังคำของพ่อแม่ เพราะขณะท้อง ชอบทานฟักหม่นลูกเล็กๆ จึงเชื่อว่าเป็นเหตุทำให้ลูกออกมาตัวเล็ก และเสียชีวิตไป ดังนั้นพี่ผ่องพรรณจึงมักจะบอกกล่าวลูกหลานหรือเพื่อนเสมอ ถึงเรื่องนี้ เพราะไม่ต้องการให้เพื่อนประสบชะตากรรมเช่นนี้

แม่อุ้ยปัน เล่าให้ฟังว่า ผักแว่น ซึ่งเป็นผักที่เกิดในน้ำชนิดหนึ่ง เป็นผักพื้นบ้านก็ห้ามแม่มานกิน เพราะจะทำให้เจ็บท้องนาน คลอดยาก รกจะติดไม่ยอมออก เหมือนกับผักแว่นที่

ติดกับพื้น อาจจะตีความได้วาผักแว่นเป็นพืชน้ำ ที่ขึ้นบริเวณที่มีน้ำขังมีการแพร่กระจายของผักแว่นเป็นบริเวณที่กว้าง การที่แม่มานจะเก็บมากินต้องลำบากต้องก้มๆ เงยๆ อยู่ตลอดเวลา อาจจะทำให้เป็นลมหน้ามืดได้ ประกอบกับผักแว่นมีลักษณะของรากที่เชื่อมต่อกันเป็นแขนงตลอดกันทั้งลำต้น เครือ สังเกตเวลาเด็ดจะเอาใบก็ต้องใช้มือทั้งห้านิ้วช้อนขึ้นมา และหากจะเอายอดก็ต้องดึงทั้งเครือออกถึงจะได้ยอดและการที่ผักแว่นจะมีรากแขนงมากมายเมื่อเอาไว้ที่เย็นสามารถแตกรากออกอย่างมากมายและเมื่อลงดินก็จะยึดติดกบดินอย่างแน่นหนา ดึงออกยากและเมื่อดึงออกมามักจะมีดินติดมาเป็นจำนวนมาก จึงเอาไปเปรียบกับรก ดังนั้นจึงห้ามแม่มานกินเห็ดห้ามแม่มานกิน จะทำให้ลูกที่ออกมาเป็นขี้ตู้ด หรือขี้ทูด ที่มีลักษณะมือหยิกงอ มีตุ่มตามลำตัวและใบหน้า เห็ดที่คนในชุมชนไปหาตามป่าตามห้วยที่ดอยแท่นพระ และห้วยน้ำจ๋างนั้นมีหลายชนิดด้วยกัน เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน เห็ดหูลัวะ เห็ดแดง ในการหาเห็ด คนที่ไหหาจะรู้จักเห็ดดีว่าอันไหนกินได้ กินไม่ได้ เห็ดบางชนิดกินไม่ได้ จะทำให้มีอาการต่างๆ เช่น เจ็บท้อง ปวดศีรษะ อาเจียน อ่อนเพลีย เห็ดบางชนิดมีพิษร้ายแรงอาจถึงตายได้ ดังนั้นจึงเกรงว่าถ้าแม่มานรับประทานเห็ดเช่นนี้เข้าไปอาจจะถึงตายได้เช่นกัน หรือมีผลทำให้ร่างกายเจ็บป่วย พ่อหนานคำเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า "จะรู้ว่าเห็ดใดเบื่อนั้น ดูด้วยตาซ้ำเตื้อบ่าใช่รู้ ถ้าบ่าใช่คนที่ไปป่าหมั่น อยู่กับป่า รู้เรื่องป่า คนป่าเดี่ยวนี้เอากาดว่า เปิ้นขายก็ไปซื้อมา แล้วมาแกงกินเป็นอั้นเป็นอี้ไป ดีบ่าดีตาย" หมายความว่าจะรู้ว่าเห็ดชนิดใดเป็นเห็ดพิษนั้น ดูด้วยตาเปล่าบางครั้งไม่รู้ ถ้าไม่ใช่คนที่อยู่กับป่า มีความรู้เรื่องป่าคนเดี่ยวนี้อาศัยตลาดเป็นหลัก ก็ซื้อมาทำกัน เผลอๆ ก็ตาย เปล่า แสดงให้เห็นว่าเห็ดมีหลากหลายชนิดมีลักษณะสี รูปร่าง ที่เหมือนกัน จึงยากต่อการรู้จักที่จะนำมาใช้ ดังนั้น ผู้รู้เท่านั้นที่จะช่วยได้ พ่ออุ้ยถา เล่าต่อว่า *"ถ้าจะให้แน่ใจว่าเห็ดมีพิษหรือไม่มีพิษก็โดยการนำมาต้มแล้วใช้ไม้เหมือดคนดู ถ้าสีเปลี่ยน แสดงว่า เป็นเห็ดพิษ ทานไม่ได้"* นอกจากนี้ยังพูดอีกว่ากล้วยแฝดหรือผลไม้ที่เป็นแฝดติดกัน ห้ามแม่มานกินจะทำให้ลูกที่อยู่ในท้องตัวติดกัน จะคลอดยาก อาจทำให้แม่เสียชีวิตได้ จากการที่พูดคุยกับพ่ออุ้ยถา และผู้อาวุโสหลายคนในหมู่บ้านก็ปรากฏว่า ไม่เคยมีใครมีลูกแฝดตัวติดกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าจะไม่มีเด็กแฝด เช่น อ้ายเกตุ กับพี่มน มีลูกแฝดชาย หญิง 2 คน เล่าให้ฟังว่า "ไม่ได้ปฏิบัติตนอะไรมาก กล้วยแฝดไม่แฝดกินหมด ไม่ได้เลือกกินเพราะว่าฐานะยากจน ไม่ได้ซื้ออาหารบำรุงร่างกาย ราคาแพงๆ มากิน เพื่อนบ้านหลายคนก็ทักว่า กินกล้วยแฝดระวังลูกจะออกมาตัวติดกัน ซึ่งตอนแรกก็กลัวแต่เพราะฐานะยากจนเลยต้องกินเท่าที่มี คลอดลูกออกมาก็เป็นเด็กแฝด ก็ไม่เห็นเป็นอะไร สมบูรณ์ทั้งสองคน ดีเสียอีกได้ลูกทีเดียวสองคน"

มะเขือแจ้หรือ มะเขือเปราะ มะเขือคางกบและมะเขือมื่นซึ่งมีเฉพาะทางภาคเหนือมีลูกยาวประมาณ 3 –4 นิ้ว มีเม็ดในจำนวนมาก มียางเหนียวๆ ก็เป็นอาหารที่ถูกห้ามสำหรับแม่

มาน ผู้วิจัยจึงสอบถามจากหลายคนในหมู่บ้านได้ความว่า การกินมะเขือแจ้ มะเขือคางกบจะทำให้ท้องของแม่มานโตขึ้นเรื่อยๆ กลมเหมือนมะเขือแจ้ มะเขือคางกบและหากคลอดแล้วท้องก็จะลายเหมือนคางกบ มีผู้หยิงหลายคนเปิดท้องให้ดูและบอกว่าเพราะกินมะเขือจึงทำให้ท้องลายเหมือนคางกบ ผู้วิจัยจึงไปพูดคุยกับอีกคนหนึ่ง คือ พี่สม อายุ 39 บอกว่า เป็นเรื่องธรรมดาของผู้หญิงที่คลอดลูกแล้วท้องต้องลาย การที่ห้ามกินมะเขือก็เพราะว่า มันกาย (ระคายเคือง รู้สึกคัน) จะทำให้เกาท้องในขณะที่ท้องโตจนทำให้เป็นรอย เมื่อคลอดแล้วริ้วรอยนั้นก็จะเห็นชัดและติดอยู่ ซึ่งน่าจะเป็นความจริงอยู่บ้าง เพราะการที่ยกข้อห้ามการกินมะเขือแจ้มาเช่นนี้เป็นเพราะว่า มะเขือแจ้จะมีรสหืน หรือรสขื่น แม่มานกินเข้าไปจะทำให้คันปาก คันลิ้นได้ง่ายรวมถึงท้องได้ เกามากๆ จะทำให้เป็นรอย และเป็นแผล สำหรับมะเขือมะเขือมื่น ห้ามกินก็เพราะว่ามียางเหนียวๆ โดยเชื่อว่า หากกินเข้าไปจะทำให้สายแห่ติดไม่ยอมออก และตัวของเด็กก็จะลื่นเหมือนกับมะเขือมื่นทำให้ล้างยาก ดังนั้นผู้หญิงส่วนใหญ่ที่ได้รับทราบจากคำบอกเล่าของพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนมักจะหลีกเลี่ยงการกินมะเขือทั้ง 3 ชนิดนี้ ในขณะที่ท้องโดยเกรงว่าจะทำให้ท้องลาย หมดสวยไปตลอดหรือทำให้ตัวเด็กลื่นได้

สำหรับอาหารที่เป็นไข่ ก็มีข้อห้ามสำหรับแม่มานเช่นเดียวกัน ไข่มดแดง ต่อ แตน ผึ้ง ห้ามแม่มานรับประทาน เชื่อว่าจะทำให้ลูกที่ออกมามีนิสัยดุร้าย เกเร ดังกรณี น้องปริ้น พี่ด้ายเล่าให้ฟังว่าชอบรังแกน้องป่านเสมอ เพราะว่าแม่ ของน้องปริ้นซึ่งเป็นหลายพี่ด้ายเป็นคนที่ชอบกินรังผึ้งและไข่มดแดงมาก จึงทำให้น้องปริ้นมีนิสัยดุร้าย *"สวก"* หรือดุเหมือนผึ้งเหมือนมดแดง การที่มีตัวอย่างเช่นนี้ทำให้พ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านไม่ให้ลูกหลานที่กำลังตั้งท้องของตนกิน เพราะความเชื่อว่าจะทำให้เด็กคลอดออกมามีสินัยดุร้ายเหมือนสัตว์ความเชื่อดังกล่าวนี้ ชาวบ้านหลายคนได้อธิบายไว้ว่า ความเชื่อที่ห้ามกินสิ่งเหล่านี้ เช่น ไข่มดแดง หรือที่เรียกว่ามดส้มนั้น เพราะการได้มาของไข่มดค่อนข้างลำบาก จะต้องหาไม้ยาวๆ *"ไม้ส้าว"* มัดคุหรือถังไว้ตรงปลายแล้วสอยรังมดให้ไข่ตกลงในถัง แล้วจึงนำไปตากแดดเพื่อให้ตัวมดออกจากคุไป กรรมวิธีเช่นนี้เกรงว่า หากว่าแม่มานเป็นคนสอยไม้ส้าว จะหลุดมือ ถูกท้องได้ หรือถังที่ติดปลายไม้หล่นตามไม้ส้าวมาก็จะเป็นอันตราย หรือแม้แต่รังมดเอง หากหล่นลงมาทั่งรังถูกใส่ตัวของแม่มาน ก็จะทำให้ตกใจและวิ่งหนี อาจทำให้หกล้มได้ จึงป้องกันมิให้แม่มานมีพฤติกรรมดังกล่าวเสีย นอกจากนี้แล้ว ก็จะเห็นได้ว่าสัตว์จำพวกนี้เป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ สำหรับเกษตรกรอย่างมาก เช่น ผึ้ง ช่วยผสมเกสรดอกพืชผล ขณะเดียวกันสัตว์เหล่านี้ เช่น มดบางชนิด ยังสามารถทำลายศัตรูพืชได้ เช่น หนอนและเพลี้ย ถือว่าเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์ต่อเกษตรกรมาก และยังเชื่อกันว่าแม่มาน หรือหญิงที่ท้องไม่ควรที่จะทำบาป โดยการฆ่าสัตว์หรือทำลายชีวิตใดๆ เพราะจะทำให้บาปตกไปยังลูกที่จะออกมา ดังนั้นหญิงจะต้องเว้นพฤติกรรม

ดังกล่าวเสีย เช่นเดียวกับ ไข่ด้าน ห้ามแม่มานกินเชื่อว่า จะทำให้ลูกที่เกิดมาจะเป็นคนดื้อด้าน ไม่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ความเป็นจริงน่าจะอยู่ที่ว่าไข่ด้านนั้นมักจะเป็นไข่ที่ไก่ฟักแล้วไม่ออก อาจจะมีเชื้อบางอย่างอยู่ภายในไข่ แม่มานกินเข้าไปอาจจะทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกายได้ ประกอบกับไข่ด้าน มีคำว่า *"ด้วน"* อยู่ซึ่งไปพ้องหรือไปตรงกับคำว่าดื้อด้าน ซึ่งไม่เป็นสิ่งดี ดั้งนั้น จึงปรากฏว่า เมื่อมีไข่ด้านอยู่ในขันโตกหรือในอาหารเมื่อใดแล้ว ผู้ที่จะเป็นผู้ทานไข่ด้านมักจะเป็นผู้ชาย หรือหัวหน้าครอบครัว โดยผู้เป็นแม่และลูกๆ ก็จะกินอาหารอย่างอื่นที่มีอยู่ในขันโตก สอบถามพ่ออุ้ยหนานแก้ว อายุ 77 ปี ได้คำตอบว่า *"กินไข่ด้านแล้วทำหื้อมีกำลังดี เยี๊ยะการอด แต่ถ้าแม่มานกินลูกออกมาจะหลิ่ง จะดื้อด้าน สอนบ่าฟัง"* หมายความว่า ผู้ชายรับประทานไข่ด้านแล้วจะทำให้มีแรงดี ทำงานได้ แต่หากหญิงมีครรภ์รับประทานจะทำให้เด็กออกมาเป็นเด็กดื้อ อีกอย่างที่ทำให้ผู้หญิงท้องไม่กินไข่ด้าน คือ การดูจากแม่ของ ตนเองเป็นตัวอย่าง ที่ในขณะร่วมกินขาวขันโตกเดียวกัน แม่จะไม่แตะต้องไข่ด้านเลย จึงทำให้ลูกสาวปฏิบัติตาม

ไส้ปลา ผู้เฒ่า ผู้แก่ได้บอกกล่าวกับลูกหลานตนว่า ห้ามแม่มานกินเพราะจะทำให้ท้องลาย ขาลาย เส้นเลือดบริเวณต้นขาขอดเหมือนกับไส้ปลา ทำให้หลายคนกลัว ไม่กล้าจะรับประทาน เช่น กรณี ของพี่ผ่องพรรณ เล่าว่า *"เคยคิดอยากจะกินอยู่เหมือนกัน เห็นเขาทำวางขาย ไส้ปลาที่ว่า "ปลาจ่อม" แต่ก็ไม่กล้า เพราะแม่และญาติห้ามไว้ บอกว่า หากกินไส้ปลาจะเยี๊ยะหื้อขาลายบ่หาย เหมือนไส้ปลา"* การที่มีข้อห้ามเช่นนี้เป็นเพราะว่าไส้ปลาอาจจะมีของสกปรกตกค้าง รวมถึงพยาธิต่างๆ เป็นสิ่งที่ไม่สะอาดสำหรับแม่มาน ประกอบกับปลาอาจจะมีกลิ่นคาว แม่มานเมื่อได้กลิ่นอาจจะเกิดอาเจียน เวียนหัวเป็นลมได้ และเดี๋ยวนี้คนรุ่นใหม่ๆ ก็ไม่มีใครทานไส้ปลากัน เพราะต่างบอกว่าเป็นของคิบ กลัวพยาธิ อย่างกรณี บัวลอย อายุ 27 ปี ซึ่งท้องได้ 5 เดือน เล่าให้ฟังว่า *"ไม่อยากกิน กลัวพยาธิ เพราะหมอบอกไว้ว่าหากกินของดิบจะทำให้เป็นพยาธิใบไม้ในตับ และโทรทัศน์ก็ลงด้วย กลัวว่าหากตนเป็นอะไรไป จะไม่มีใครเลี้ยงดูตน"*

เนื้อวัวก็เช่นกัน เป็นอาหารที่ห้ามแม่มานกิน เชื่อว่าจะทำให้เด็กมีไขติดตัวมากเมื่อคลอดออกมาทำให้ล้างยาก ในความคิดของแม่อุ้ยทา บอกว่า *"แม่หญิงมาน ตึงสั่งเขา บ่าดีกินจิ้นงัว บอกแม่เขาแหมว่าบ่าอั้นยามเกิดลูก เราอิดนักนา ถ้าลูกออกมาแล้ว ล้างไขบ่ใคร่ออกต้องเซาะสมุนไพรมาล้างเช็ดแหม เสียเวลามิน และแม่อุ๊ยทาก็เล่าต่อว่า "บ่าเตี่ยวนี้เขาบ่าได้ใช้อุ๊ยแล้ว เขาไปเกิดโรงยา"* หมอเป็นจัดการหื้อหมด เขาอยู่บ้าน กินไปเรื่อย อย่างจิ้นงัว นี้นากินหมด" ผู้วิจัยได้ไปสอบถามพูดคุยในผู้หญิงที่เคยได้ทานเนื้อวัวในขณะท้อง ก็พบว่า เธอเหล่านั้นถือว่าเป็นการกินอาหารตามปกติ อาหารที่ถูกหลักโภชนาการตามคำแนะนำของหมอที่โรง

พยาบาล ไม่ได้มีความรู้สึกว่าขณะท้องเป็นคนพิเศษแต่อย่างไร เพียงแต่ต้องทานอาหารให้มากเท่านั้น เกี่ยวกับความเชื่อเนื้อวัวนี้ อ้ายเทพ และพี่ฉาย กล่าวว่า ไม่กินเนื้อวัวเพราะวัวเป็นสัตว์ใช้งานที่มีคุณประโยชน์ มีพระคุณต่อชาวไร่ชาวนาเช่นเดียวกับควาย การฆ่าวัวหรือทาน*เนื้อวัว* จึงถือว่าเป็นการทำบาป จะทำให้ขาดแรงงาน คนในครอบครัวก็ต้องเหนื่อยกับการทำงานมากขึ้น ขณะเดียวกันแม่อุ้ยอวน บอกว่า เนื้อวัวเป็นเนื้อที่มีพิษ เมื่อรับประทานเข้าไปจะทำให้เกิดอาการปวดตามร่างกายตามส่วนต่างๆ ขึ้นไป

แม่อุ๊ยทา พูดว่า ชุมชนมีข้อห้ามที่เป็นความเชื่อว่า หอย ห้ามแม่มานกิน จะทำให้ลูกออกยาก สายแห่จะติดเหมือนกับตัวหอยที่ติดกับเปลือก ดังนั้น จึงไม่พบแม่มานคนใดกินหอย คำอธิบาย ของพี่จั๋นตา ถึงการไม่กินหอย บอกว่า ที่ไม่กินเพราะว่า นอกจากถูกห้ามแล้ว ก็เพราะว่ากินลำบาก จะต้องนำมาตัดก้นทิ้งและใช้ไม้จิ้มอีก และเสียเวลานานกว่าจะอิ่ม และหากนั่งขันโตกนาน ก็จะถูกตำหนิจากคนในครอบครัวอีก เลยไม่กิน เอาไว้หลังคลอดก่อน" แสดงว่า นอกจากจะถูกห้ามแล้วการเกรงถูกตำหนิก็เป็นอีกประการหนึ่งที่ทำให้แม่มานไม่กล้าที่จะกิน

สรุปได้ว่า ในกลุ่มของหญิงมีครรภ์และให้นมลูก ความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคที่ปฏิบัติอยู่ เป็นความเชื่อที่มีวัตถุประสงค์ที่จะป้องกันสุขภาพอนามัยของหญิงมีครรภ์และให้นมลูไม่ให้เกิดอันตราย แม้ว่าการปฏิบัติที่เข้มงวดจะลดทอนลงกลายเป็นหย่อนยานไปบ้างก็ตาม ก็ยังแสดงถึงความเชื่อด้านนี้ที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มอยู่พอสมควร แม้จะละทิ้งไปบ้างแต่ก็ยังคงปฏิบัติสืบๆ ต่อกันมา มีการปรับลดขั้นตอน วิธีการในการปฏิบัติตนเองและมีการปรับใช้ร่วมกับการรักษาแบบแผนปัจจุบันเช่น การรับประทานอาหารในขณะที่ตั้งครรภ์และในระหว่างให้นมลูก สตรีมีครรภ์รุ่นใหม่ส่วนใหญ่จะรับประทานทุกอย่างไม่เลือก แม้ว่าจะถูกผู้เฒ่าผู้แก่ทัดทานก็ตาม สตรีเหล่านี้จะเลือกที่บูรณาการเอาความเชื่อทั้งสองที่เห็นว่าเหมาะสม และถูกต้องดีที่สุดสำหรับตนเองมาปฏิบัติ ทั้งนี้เป็นเพราะคนรุ่นใหม่มีกระแสความนิยมแบบตะวันตก โดยเกิดจากระบบการศึกษา สื่อสารมวลชน การเลียนแบบ แม่จึงเป็นคนหัวโบราณสำหรับลูก ความเชื่อจึงเจือจางลงไป

2.ข้อห้ามที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภคอาหาร

สำหรับสตรีมีครรภ์นั้น ข้อห้ามเฉพาะในเรื่องอาหารการกินอย่างเดียวยังไม่เพียงพอสำหรับความปลอดภัยในชีวิตของสตรีมีครรภ์ และทารกที่อยู่ในครรภ์ด้วย ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันภยันตราย ที่จะเกิดขึ้นแก่มารดาและทารกนั้น สังคมของคนล้านนาโบราณได้มีกลยุทธ์ในการดูแลสุขภาพโดยการบัญญัติกฎทางสังคมให้ยึดถือปฏิบัติ ในวิถีชีวิตประจำวันของสตรีมีครรภ์เอาไว้ด้วย ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 การปฏิบัติตัวโดยทั่วไปของสตรีมีครรภ์ ตามความเชื่อดั้งเดิมของคนอำเภอหางดง

การปฏิบัติตัวที่เป็นข้อห้าม	ความเชื่อ
1. อาบน้ำค่ำ (หลังพระอาทิตย์ตกดิน)	1. " ลูกออกมาจะค่ำพ่อ ค่ำแม่ " ทำให้พ่อแม่มีอันเป็นไป
2. นอนกลางวัน	2. ทำให้เด็กออกมาขี้เกียจ
3. ยัดนุ่นใส่หมอน	3. ทำให้คลอดยาก
4. เดินทางไกล	4. อาจเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ "ลูกตำ"
5. พูดจาทักคนพิการ	5. ลูกออกมาจะพิการตาม
6. มัดสิ่งของต่างๆ เช่น ข้าวต้มมัด	6. ทำให้คลอดยาก
7. นั่งขวางประตู นั่งคาบันได	7. ลูกขวางในท้องคลอดลำบาก
8. เดินข้ามเชือกผูกวัวควาย เดินข้ามไม้คาน	8. อาจเกิดอุบัติเหตุ และคลอดยาก
9. เตรียมข้าวของของใช้ของลูกไว้ก่อน	9. เด็กออกมาอาจเสียชีวิต ไม่ได้เลี้ยง

"แม่มาน บ่ดีอาบน้ำค่ำ ตะวันคาดอยบ่ดีอาบน้ำ"

ยายแก้ว ผู้สูงอายุที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 8 ครั้ง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

มีบางความเชื่อที่เป็นพฤติกรรมการปฏิบัติตัวที่คนเฒ่าคนแก่แนะนำแก่สตรีมีครรภ์ให้ปฏิบัติตาม และเป็นพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพเช่น

"แม่มาน อาบน้ำบ่อยๆ ลูกออกมาจะหมดจดสดใสน่ารัก น่าชัง"
"แม่มานบ่ดีอยู่บ่ดาย หื้อหมั่นเยี๊ยะ หมั่นเตียว จะได้เกิดง่าย"

ยายมูล ผู้สูงอายุที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 6 ครั้ง

ห้ามผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์ เป็นเจ้าภาพอุปสมบทพระภิกษุ หรือบวชเณร จะทำให้เกิดอุบาทว์ขึ้นได้ คือจะเป็นต้นเหตุของการเกิดขึด เชื่อว่าจะเป็นตัวมารขัดขวางวิถีชีวิตของพระหรือเณรให้มีอันเป็นไปไม่สามารถครองผ้าเหลืองได้นาน จะพบแต่อุปสรรค จึงไม่ได้ขึ้นสวรรค์ดังที่ตั้งใจไว้ ญาติของผู้ที่บวชจะรังเกียจสตรีมีครรภ์ที่มาร่วมงานมาก

บ้านใดเรือนใด ที่มีหญิงมีครรภ์อยู่ ห้ามบุคคลในครอบครัวสร้างวัตถุเป็นทานหรือห้ามทำบุญทุกชนิด

ห้ามผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์ ผูกข้อมือเรียกขวัญแก่บุคคลอื่น เพราะเป็นงานมงคลจะทำให้เกิดภัยขึ้นกับบุคคลอื่น

บ้านเรือนใดมีผู้หญิงตั้งครรภ์ ห้ามรับเอาเขยหรือสะใภ้ใหม่เข้ามาอยู่อาศัยในเรือนจะทำให้เดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ก่อนหรือผู้ที่มาทีหลัง คือ สะใภ้หรือเขย

บ้านใด หรือเรือนใดที่มีหญิงมีครรภ์อยู่อาศัย ห้ามจัดพิธีมงคล แต่งงาน เพราะจะทำให้คู่บ่าวสาวเดือดร้อนได้ มีเรื่องผิดเถียงกันตลอด หากครองคู่กันหรือลูกที่เกิดมาจะนำเรื่องเดือนร้อนมาสู่

ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ทานธรรม ไม่ว่าจะเป็นธรรมประเภทใดก็ตาม เช่น ธรรมมาลัย โผดโลก ธรรรมหลัวหิงพระเจ้า ธรรมราชวัตร

ความเชื่อของชาวบ้านในการห้ามหญิงมีครรภ์ประพฤติปฏิบัติสิ่งที่จะเป็นขึด ในพิธีมงคลต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เห็นชัดว่า มีเป้าหมายเพื่อความสวัสดี ความลุล่วงของกิจการงานหรือพิธีมงคลนั้นๆ ให้สำเร็จด้วยดี ดังที่แม่อุ้ยแก้ว ได้พูดถึงเหตุผลของการห้ามแม่มานมีส่วนร่วมในกิจการงานที่เป็นมงคลไว้ว่า

"งานบุญกิ๋นบุญทาน บ่าดีหื้อแม่มานเข้าไปยุ่ง เปิ้นว่า กิ๋นทานมารสูน"
คือการทำบุญ ทำกิจการงานมงคลนั้นๆ จะไม่ได้บุญเลย ตรงข้ามมีแต่ความฉิบหาย

วีณา อายุ 38 ปี บุตรสาวพ่อหนานธรรม พ่ออาจารย์วัดปัจจุบัน เคยมีบุตรแล้ว1 คน ปัจจุบันตั้งครรภ์คนที่สองได้ 8 เดือน ได้เล่าประสบการณ์ที่ตั้งครรภ์ที่ผ่านมาให้ฟังว่า พ่อกับแม่จะคอยดูแล ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านและเพื่อนบ้านในชุมชนจะให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนในระหว่างตั้งครรภ์ให้ฟังว่า *"เมื่อตั้งครรภ์ผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านและเพื่อนบ้าน คนเฒ่าในหมู่บ้านจะคอยบอกให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัว และห้ามไม่ให้ทำสิ่งต่างๆ เช่น ไม่ให้ทำงานหนักและร่วมงานบางอย่าง การก่อสร้างศาลาในวัดก็บอกไม่ให้ไปร่วม บอกว่ามันไม่ดีต่อลูกในท้อง ไม่ให้อาบน้ำสระผมในตอนกลางคืน ไม่ให้นั่งที่บันได หรือยืนขวางประตู ไม่ให้ไปงานศพ หรือไปเยี่ยมเยียนคนที่กำลังป่วยไข้ ให้ทำบุญศุนทาน ทำจิตใจให้ดี มีความเมตตากับผู้อื่น เมื่อผู้ใหญ่บอกเตือนก็ปฏิบัติตาม เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีกับลูก ถ้าไม่ทำก็จะถูกคนเฒ่าด่าว่าให้ เช่นมีอยู่ครั้งหนึ่ง ค่ำแล้วอากาศมันร้อนมาก ก็ลงไปอาบน้ำที่ห้องน้ำชั้นล่าง แม่ฮู้ด่าเลย หาว่าไม่รู้ความ บอกว่าอย่าทำก็อย่าทำ มันไม่ดีกับเด็ก ถ้าเกิดอะไรขึ้นใครๆ จะว่าได้ว่าไม่รู้จักบอกกล่าว หลังจากนั้นก็ไม่กล้าทำอีกเลย"* เมื่อถึงกำหนดคลอดผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวและชุมชนจะทำหน้าที่ขัดเกลาแนวปฏิบัติและความเชื่อในการคลอดแก่ผู้ที่จะเป็นพ่อแม่คนใหม่ นับตั้งแต่จัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ การป้องกันอันตรายต่างๆ จากการคลอด และเมื่อคลอดเสร็จสิ้นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต ก็เริ่มต้นได้รับการขัดเกลา หลังจากที่ทารกคลอดได้ 3-5 วัน สะดือที่ผูกและติดไว้นั้น จะหลุดจากบริเวณหน้าท้องของเด็กตามธรรมชาติ ชุมชนยังคงความเชื่อดั้งเดิมที่บอกกล่าวให้ปฏิบัติสืบต่อกันมาคือ สิ่งนี้เป็นสายสัมพันธ์ให้เด็กมีความรักความผูกพันต่อแม่และญาติพี่น้องหรือของลูกทุกคน มาฝนกับหินฝนยาแล้วเอาน้ำสะดือนั้นให้ลูกทุกคนกิน มีความเชื่อว่าลูกทุกคนจะได้รักใคร่และห่วงใยกันไม่แตกแยกกันเหมือนการกรีดเลือดสาบานดื่มพร้อมกัน จะได้รักและซื่อสัตว์ต่อกันตลอดไป ผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่า *"พี่น้องกันกกไส้ปันกันหื้อฮักกัน"* การอยู่เดือนหรืออยู่ไฟนั้น เป็นสิ่งสำคัญสำหรับหญิงแม่ลูกอ่อน หญิงเมื่อคลอดลูกแล้วต้ออบตัวอยู่ที่ห้องผิงไฟ เพื่อเชื่อว่าหากกระทบกับอากาศเย็นจะทำให้เป็น *"ลมผิดเดือน"* คือเป็นการผิดสำแดงในเวลาอยู่ไฟ การผิดเดือนหรือผิดสำแดงนี้เป็นได้ทุกอย่างคือ กินผิด ได้กลิ่นแสลง การอยู่ไฟจะช่วยกำจัดการกินผิด การได้กลิ่นแสลง ฉะนั้นจึงมีการอบรมสั่งสอนและให้ถือปฏิบัติให้ *"แม่กำเดือน"* คือการอยู่ไฟนั่นเอง การอยู่เดือนนั้นมีข้อแตกต่างกันระหว่างลูกผู้หญิงและลูกผู้ชาย แม่หญิงที่คลอดลูกเป็นผู้ชายจะอยู่เดือน 25 วัน ถ้าคลอดลูกเป็นผู้หญิงจะอยู่เดือน 1 เดือนและเผื่อออีก 2 – 3 วัน พี่ชูที่มีบุตรหญิง อยู่ระหว่างวัย 1 เดือน ถึง 8 เดือน ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องนี้ว่า *"คนเฒ่าบอกว่าลูกผู้หญิงให้อยู่เดือนนาน 1 เดือน แล้วให้เผื่อ 2 – 3 วัน เพื่อเป็นเคล็ดว่าลูกจะได้อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน และจะได้ดูแลเลี้ยงดูพ่อแม่เมื่อแก่เฒ่า ส่วนลูกผู้ชายนั้นอยู่แค่ 25*

วัน เพราะเด็กผู้ชายจะต้องออกไปศึกษาเล่าเรียนหาความรู้นอกบ้าน และนำชื่อเสียงเกียรติยศมาสู่ครอบครัว จึงให้อยู่แค่ 25 วัน"

การที่ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ดังกล่าวข้างต้น น่าจะมีเหตุผลแฝงเร้นอยู่ คือ เพื่อขจัดความกลัว การแพทย์สมัยโบราณไม่เจริญ หญิงที่เสียชีวิตเพราะคลอดลูกมีปริมาณสูง ประกอบกับคนในยุคนั้นมีความเชื่อในอำนาจของผีว่า มีอานุภาพเกินคน มีอำนาจอยู่เหนือคน ซึ่งเป็นความเชื่อเรื่องผีมาแต่ดั้งเดิมของไทย โดยเฉพาะผีตายทั้งกลมก็เชื่อว่าดุมากกว่าผีอื่นๆ ดังนั้นจึงห้ามคนท้องเข้าร่วมกิจการใดๆ เว้นเสียแต่ต้นมือ เผื่อว่าถ้าคนท้องมีอันเป็นไปในช่วงใดก็ตาม กิจการงานจะได้ไม่ดั่งค้าง ผู้ร่วมกิจกรรมก็ไม่ต้องเกรงกลัวต่ออำนาจของผี และเพื่อความปลอดภัยของผู้มีครรภ์เอง จะได้ไม่ต้องมีภาระหนัก เช่น ห้ามบวชพระ ก่อเจดีย์ สร้างศาลา ฯลฯ จะทำให้เหนื่อยกาย เหนื่อยใจได้ อันเป็นผลกระทบแก่ลูกและแม่ ทำให้เสียสุขภาพได้ เพื่อความอบอุ่นใจเพราะคนล้านนาไทยเรียกคนท้องว่า "คนมาน" ฉะนั้นจึงตีความหมายคำว่า "มาน" ผิดไปจากความหมายเดิม ซึ่งในภาษาเขมรแปลว่า "มี" คนล้านนาไทยนำเสียง "มาน" ไปพ้องกับคำว่า "มาร" ซึ่งหมายยักษ์ จึงห้ามคนท้องเข้าร่วมกิจการงาน เพราะกลัวมารจะไปเป็นอุปสรรค์

เมื่อพิจารณาจะพบว่า คำว่าแม่มานนี้ไปพ้องกับคำว่ามาร มารนี้จะเป็นผู้ที่ขัดขวางกิจการงานต่างๆ มิให้ดำเนินต่อไปอย่างสะดวก ประสบกับปัญหา อุปสรรคต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องคำพ้องเสียง อีกประการหนึ่งอาจเป็นได้ว่างานบุญต่างๆ มักจะมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก ไม่สะดวกสำหรับคนที่กำลังท้องในการลุกนั่ง หรือแม้แต่การเดินไปเดินมา ในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานเป็กพระ งานบวชลูกแก้ว มักจะมีการจัดเป็นงาน เรียกว่า ปอยน้อย ในงานจะมีการขอทำให้งานมีคนจำนวนมากเข้าร่วมและมักจะมีการชกต่อยกันเป็นประจำ ด้วยเหตุนี้ เกรงว่าเมื่อแม่มานเข้าร่วมในประเพณี พิธีกรรมเหล่านี้แล้ว อาจจะไม่ปลอดภัยสำหรับตัวของแม่มานได้ อาจถูกชนหรือหกลมได้ เมื่อมีการทะเลาะวิวาทกันขึ้น

แม่อุ๊ยแก้วเล่าให้ผู้วิจัยว่า *"หญิงสาวที่ท้องในสมัยแม่อุ้ยนั้นมักจะถูกห้ามไปร่วมงานต่างๆ เสมอ ตัวของแม่อุ้ยเองก็เช่นกัน จำได้ว่าเมื่อตอนอายุ 22 – 23 อุ้ยอุ่น ข้างบ้านมีงานบวชลูกชาย อุ้ยก็อยากเข้าไปร่วมด้วยแต่ก็ไม่ได้ไป พ่อแม่ไม่ยอมให้ไป บอกว่าเป็น ขึด แหม อย่างคนที่มานเหมือนกัน เปื้นก็บ่ามีไผไป ถ้าเฮาไปก็อายเปื้น ผ่อไปบ้านไผ เปื้นก็บ่ามีไผเยียะผิดฮีตผิดฮอย ถ้าเฮาเยียะ ก็แผกหมู่ เปื้นจะเล่าย่ายจ๋ายขวัญไปตึงบ้าน"* จากคำบอกเล่าดังกล่าวนี้จะเห็นว่าชุมชนถือเป็นการกระทำที่น่าอาย เพราะไม่มีใครประพฤติปฏิบัติมาก่อน หากมีการประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมจะถูกซุบซิบนินทาแน่นอน ว่า ลูกสาวบ้านใด พ่อแม่ไม่อบรมสั่งสอนปล่อยให้มางานได้ เรื่องราวดังกล่าวก็จะเป็นเรื่องราวที่เล่าลือกันทั้งหมู่บ้านแน่นอน

รูปที่ 7 งานบวช งานแต่งงาน ห้ามสตรีมีครรภ์เข้าร่วม

ในช่วงหลังๆ คือ รุ่นลูกของอุ้ยจะเห็นว่า ไม่ว่างานไหนเป็นงานไหนจะเจอแม่มานเดินอุ้ยอ้าย อยู่ในงานบวชลูกแก้ว งานทำบุญที่วัด และงานต่างๆ ใช้ชีวิตปกติเหมือนกับหญิงสาวทั่วไป *"ชาวบ้านเป็นก็ว่า พี่น้องเป็นก็ว่า แต่เขาบ่าฟัง เฮาก็เลยปล่อยเลยตามเลย"*

การห้ามหญิงที่กำลังตั้งครรภ์ ขุดหรือสร้างสิ่งใด เช่น ขุดหลุมปลูกต้นไม้ จะทำให้เกิดอุบาทว์และมีผลทำให้เป็นขีดได้ ข้อห้ามดังกล่าวนี้ในสมัยของแม่อุ้ยจุ้งก็ไม่มีใครประพฤติปฏิบัติกัน แต่สมัยนี้ อุ้ยแก้วบอกว่า *"มันหายไปติกๆ ถ้าหมดรุ่นอุ้ยแล้วท่าจะบ่ามีแล้ว เท่าที่เห็นเขาทำกัน อย่าง การปลูกต้นไม้ริมทางถวายเป็นพระราชกุศล ของวันที่ 5 ธันวาคม อำเภอบอกว่าได้กุศลนักก็สั่งหื้อพ่อหลวงบอกคนในหมู่บ้านไปมากๆ คนท้องก็ไปตวยเป็น ซ้ำพ่อก็รู้ ซ้ำพ่อก็บ่ารู้ ที่รู้แล้วเยียะอยู่เพราะหลีก บ่ารู้ก็เพราะบ่ามีใผบอก"* จากคำบอกเล่า แสดงให้เห็นว่าระบบความเชื่อเดิมถูกลดทอนความสำคัญลง ระบบคำสั่งของทางการเข้ามาแทนที่การให้ความสำคัญกับสุขภาพของหญิงมีครรภ์ ถูกลดทอนโดยการถูกปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ให้กับคนในชุมชน ดังที่แม่อุ้ยแก้ว บอกว่า คนสมัยก่อนเขาให้ความสำคัญกับแม่ญิง ยังไงๆ ก็ขอให้ปลอดภัยไว้ก่อน คนสมัยบ่าเดี่ยวก็คิดไปอีกอย่าง มันสวนทางกัน

การที่ห้ามหญิงมีครรภ์ขุดหรือสร้างสิ่งก่อสร้างอันใดนั้น แม่อุ้ยคำได้ให้เหตุผลว่า *"ถ้าแม่มานขุดขุม กาว่าสร้างแป้งอะหยังนี้จะทำให้เกิดลูกยาก"* แม่อุ้ยแก้วบอกว่า *"ลูกจะบ่าออก มันจะขำ"* จากการให้เหตุผลดังกล่าวของหญิงชาวบ้านจะเห็นว่า มีการโยงถึงเรื่องของความมั่นคง สิ่งใดที่ทำให้มั่นคง ตั้งมั่น จะไม่ให้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่หญิงตั้งครรภ์ ดังนั้นหญิงจึงถูกสั่งห้ามกระทำในสิ่งดังกล่าวนี้

สตรีมีครรภ์ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ ห่วงใยตลอดเวลา หากซื้อ วัว ควายมาเลี้ยง ก็จะเป็นการเพิ่มภาระสามี อาจจะเหนื่อยในการที่ต้องดูแลเพิ่มขึ้น งานบางอย่างภรรยาต้องทำ ทำให้เหนื่อยได้ง่าย อาจทำให้แท้งได้ ขณะเดียวกัน การไม่ได้เอาใจใส่วัวควายอย่างพอเพียง การให้ข้าว น้ำไม่บริบูรณ์ อาจทำให้วัว ควาย ผอมแกรน ร่างกายไม่สมบูรณ์เป็นโรค หรือตายไปทำให้เสียแรงงานไป เช่นเดียวกับการซื้อรถยนต์ หรือจักรยานยนต์ ในปัจจุบัน ซึ่งมีราคาแพง ก็เกรงว่าจะเป็นภาระแก่ผู้ที่เป็นสามี ในการที่จะต้องเหนื่อยในการทำงานหาเงินเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว และเพื่อดูแลภรรยาและลูก เงินทองที่หามาอาจจะไม่พอใช้ และนอกจากนี้เป็นการป้องกันไม่ให้แม่มานขึ้นรถ ขับรถ เพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบกระเทือนของท้อง อันอาจเป็นอันตรายหาเมื่อเกิดอุบัติเหตุขึ้น

คนในชุมชนไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่จะไม่ยกมือไหว้หญิงมีครรภ์ แม้จะเป็นแม่ ป้า น้า หรือญาติสนิทเพียงใดก็ตาม เชื่อว่าจะทำให้ผู้ไหว้มีอายุสั้น เพราะ *"แป้อายุละอ่อน"* ป้าจันเจต บอกว่า *"ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านก็บ่าได้ยกมือไหว้แม่มาน แม่มานเป็นก็รู้ตัวเป็น กันว่ามีคนมาบ้านเป็นก็ตึงบ่าทักบ่าถาม คนที่มาหาเป็นก็จะถามจะอู้ก่อน" "เป็นเพราะแม่อุ๊ย บ่าอั้นก็พ่อแม่เป็นสอนมา"* หากพิจารณาถึงการไหว้แล้วจะพบกว่า ความเชื่อดั้งกล่าวเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความอาวุโส ผู้ใหญ่ไม่ควรยกมือไหว้ผู้น้อยก่อนจะทำให้เสื่อมยศ เสียชื่อเสียง การที่ยกมือไหว้หญิงมีครรภ์นั้นมิใช่การยกมือไหว้หญิงเพียงคนเดียว แต่ยังยกมือไหว้เด็กที่อยู่ในครรภ์นั้นด้วย ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสม

จากการสังเกตจะเห็นว่าในชุมชน ความเชื่อนี้เปลี่ยนไปในกลุ่มของเด็กรุ่นใหม่ ที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนก่อนไป และกลับจากโรงเรียน หรือกลับมาบ้าน จะไหว้พ่อแม่หรืออุ้ยเสมอ เด็กจะบอกว่า *"ครูสอนให้ไหว้"* และอีกประการหนึ่งเป็นเพราะว่า การให้ค่านิยมของ ผู้ใหญ่หลายคนในชุมชน เช่น ครูลออที่อาศัยอยู่ในชุมชน บอกว่า

> *"เด็กที่รู้จักไหว้แสดงว่าเป็นเด็กที่ได้เรียนหนังสือ ครูที่โรงเรียนสอนมาดี เป็นคนที่รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนและเคารพผู้ใหญ่"* แม้อุ้ยหลายคนในชุมชน เช่น แม่อุ้ยดี บอกว่า *"สมัยแม่อุ้ย เปิ้นบ่ยกมือไหว้ไผง่ายๆ ซ้ำแม่มานยากเน่อ เปิ้นตึงบ่าไหว้มันบ่าดี"*

จะเห็นได้ว่าการไหว้ของคนรุ่นพ่ออุ้ยแม่อุ้ยจะไหว้เฉพาะคนที่อาวุโสกว่าเท่านั้น และจะต้องไม่ใช่คนท้อง แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญในเรื่องของความอาวุโสของคนรุ่นก่อนๆ ซึ่งต่างจากคนสมัยปัจจุบันที่ว่า การเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนแสดงถึงการเป็นผู้ได้รับการศึกษา

สำคัญกว่าความเชื่อแบบเดิม ดั้งนั้นจะเห็นว่าคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่จึงไม่นิยมประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องการไหว้ของคนรุ่นปู่ย่าตายาย แต่จะเชื่อครูที่โรงเรียนเป็นสำคัญ

บ้านใด เรือนใดที่มีลูกสาวหลายคน แต่งงานออกเรือนไปแล้ว เมื่อตั้งครรภ์ขึ้นมาอยู่รวมกันในบ้านหลังเดียว จะทำให้คนใดคนหนึ่งมีอันเป็นไป หรือ เป็นอันตรายได้ จากความเชื่อเหตุผลที่อยู่เบื้อหลังความเชื่อนี้ น่าจะอยู่ที่ความปลอดภัยเป็นหลัก คนที่อยู่เรือนเดียวร่วมกับแม่มานหลายคนนั้นไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ปู่ย่าตายาย หรือใครก็แล้วแต่ ทุกคนต่างก็ห่วงแม่มานเพราะเกรงว่าจะดูแลไม่ทั่วถึง เพราะลำพังแม่มานคนเดียวหากอยู่ในครอบครัว คนทุกคนที่อยู่ร่วมด้วยก็ต้องระมัดระวังดูแลกันเป็นอย่างดี เพราะเกรงว่าจะได้รับอันตราย

จากการพูดคุยกับแม่อุ๊ยแก้ว พบว่า ในสมัยก่อนหากบ้านใดที่มีแม่มานอยู่แล้ว หากคนในบ้านท้องอีก เขาก็จะแยกตัวเองออกไปอยู่ต่างหาก รอจนกว่าคลอดแล้วจึงจะเข้ามาอยู่รวมกันได้ เพราะว่าสมัยก่อนเป็นเป็นเฮือนใหญ่ (ครอบครัวขยาย) อยู่กันหลายคนทั้งพ่อแม่ ลูกเขย และลูกสะใภ้ก็จะปฏิบัติเช่นนี้ ไม่มีใครละเมิด แม้แต่สมัยปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ปรากฏว่าใครหรือครอบครัวใดละเมิด ทุกคนยึดถือกันอย่างเคร่งครัด แม่อุ้ยบอกว่า *"เปิ้นทำหื้อกันเป็นตัวอย่าง บ่มีไผแผกหมู่ แหมอย่างแม่อุ้ยแม่หม่อนเปิ้นก็เคร่งแต้"* คือ ไม่มีใครมีพฤติกรรมที่ทำผิดหรือละเมิดเป็นตัวอย่างก่อน จึงไม่มีใครกล้าทำ อีกประการหนึ่ง แม่อุ้ยแม่หม่อนก็เคร่งครัดด้วย แสดงถึงการมีตัวอย่างและผู้เฒ่าผู้แก่เป็นสิ่งสำคัญที่ยังผลทำให้การประพฤติปฏิบัตินั้นยังดำรงอยู่

ในชุมชนยังมีความเชื่อที่ยังยึดถือกันอย่างเหนียวแน่น ไม่สั่นคลอนอีกว่า ห้ามหญิงมีครรภ์ไปงานอัปมงคล คืองานศพ จากการสอบถามผู้ที่มีอายุ คือ แม่อุ้ยอวน พ่อหนานแก้ว พ่อหนานตา และแม่อุ้ยแก้ว พบว่า หญิงมีครรภ์ทุกคนจะไม่ไปงานศพ เพราะต่างถูกพ่อแม่ อบรมมาว่า

"หากไปงานศพ จะเยี๊ยะหื้อลูกง่าว เป็นใบ้ บ่ปาก" คือ จะทำให้เด็กโง่ สติปัญญาต่ำ แม่อุ้ยอวน เล่าให้ฟังต่อว่า งานศพเขาเรียกว่า "งานปอยผีต๋าย"

ดังนั้น คนที่ไปงานศพจะมีมาก แม่มานไปงานศพจะไม่สะดวก หากไปพลัดตกหกล้มได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตไปในงานศพก็จะแย่ ยิ่งอัปมงคลไปมากขึ้น นอกจากนี้แล้วหากไปได้ยิน ได้เห็นสิ่งที่ไม่ดีๆ ในงานศพก็จะทำให้รู้สึกไม่ดีได้ เช่น การนินทาในกลุ่มผู้หญิง การเล่นไพ่ไฮโล การดื่มเหล้า สภาพศพของผู้ตายที่ไม่น่าดู การแสดออกถึงความเสียใจของพี่น้อง ญาติผู้ตาย ที่ร้องไห้คร่ำครวญ *"หุย"* อันเป็นการบอกกล่าถึงการล่วงลับของคนในครอบครัวตนให้ผู้อื่นได้รับรู้ จะเป็นเหตุให้แม่มานไม่สบายใจ เกิดการเสียขวัญและกำลังใจได้ จึงสั่งห้ามแม่มานไม่ให้ไปงานศพ โดยยกอ้างถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับลูกในท้องให้ฟัง ซึ่งแม่มานมักจะเชื่อ เพราะห่วงลูกตนเอง

เกี่ยวกับบ้านเรือน แม่อุ้ย เล่าให้ฟังว่า ในสมัยโบราณบ้านเรือนต่างจากบ้านเรือนสมัยปัจจุบันมาก เป็นบ้านใต้ถุนสูง หลังคามุงดินขอ การก่อสร้าง จะไม่ได้ใช้ตะปู จะใช้ไม้ที่มีความแข็งแกร่งแทน โดยการ *"จิ๋ม"* คือ สอดกับไม้อีกชั้นหนึ่งเพื่อให้ยึดกันได้ และมีเหล็กที่ทำขึ้นเอง มีลักษณะคล้าย ๆ ตะปุตอกอยู่ตามจุดสำคัญ เช่น บริเวณเสา หรือรอยต่อของไม้บางจุดเท่านั้น เพราแหล็กค่อนข้าวที่จะหายากมาก และในขณะก่อสร้าง ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง สล่าบ้านหรือใครก็ตามที่ทราบว่ามีการก่อสร้างบริเวณใด จะพูดห้ามและเตือนสติหญิงมีครรภ์ไม่ให้เข้ามาใกล้

"บ่าดีไปใกล้เปิ้นแป๋งเฮือน ตั๋วเป็นแม่มานควานช้าง"
(คือ สตรีมีครรภ์ไม่ควรไปใกล้บริเวณที่ปลูกสร้างเรือน)
"เป็นแม่มาน เข้าไปใกล้ที่เปิ้นแป๋งบ้านแป๋งจอง มันบ่าดีจะตกขีด"
(ความหมายคือ เป็นคนท้อง หากเข้าไปใกล้บริเวณก่อสร้างบ้านเรือนไม่ดี จะทำให้เป็นอัปมงคล)

นอกจากนี้แล้ว การเป็นแบบอย่างให้กันก็ทำให้ไม่มีใครกล้าประพฤติผิด โดยสังเกตจากผู้หญิงที่ท้องในชุมชนจะไม่มีใครเข้าไปใกล้บริเวณที่ก่อสร้างนั้น เพราะเชื่อว่าหากหญิงนั้นข้ามหรือเยียบเครื่องอุปกรณ์ของเรือนส่วนบน ได้แก่ ขื่อ แป ไม้กลอน ฯลฯ การปลูกบ้านเรือนหรือที่ก่อสร้างจะทำให้เกิดภัยขึ้นได้ พ่อหนานตา ได้ให้ความเห็นว่า "แม่มานควานช้าง บ่ดีหื้อใกล้" ทั้งนี้เป็นการป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับแม่มาน เพราะอาจทำให้ไม้ หรือสิ่งที่ใช้ก่อสร้างหล่นใส่ทำให้บาดเจ็บได้ ไม้หรือเครื่องเรือนใดๆ ที่แม่มานข้าม จะต้องสละไม้ หรือเครื่องเรือนนั้นทิ้ง หาใหม่มาทำ เพราะหากสร้างเป็นบ้านเรือนแล้วจะทำให้บ้านนั้นร้อน คือ คนที่อยู่ในบ้านจะไม่มีความสงบสุข มีแต่เรื่องเดือดร้อนตลอดเวลา เช่น ผิดเถียง ทะเลาะวิวาท เสียข้าวของ ฯลฯ ดังนั้นการสร้างบ้านใหม่ เรือนใหม่ ถือเป็นการประกอบพิธีมงคล หาแม่มานข้ามเครื่องเรือน ส่วนใดส่วนหนึ่งนั้นก็จะทำให้ความเป็นมงคลหมดสิ้นไป ดังคำว่า *"มาร"* ที่คอยแต่ขัดขวางการกระทำในงานมงคลต่างๆ และบ้านเรือนที่สร้างเสร็จใหม่ ไม่ควรให้หญิงมีครรภ์ขึ้นอาศัยบนเรือนทันที แต่ควรปลูก "ตูบ" (กระท่อม) ให้อาศัยอยู่ไปก่อน รอจนกว่าคลอดลูกแล้วจึงค่อยขึ้นอยู่ เมื่อจะขึ้นก็ต้องให้แม่ของตนเองขึ้นก่อน หญิงนั้นถึงจะขึ้นได้ และในขณะขึ้นก็จะต้อง *"สุบกุบช้างย่ำ"* คือ สวมหมวกใบใหญ่ๆ ขึ้นไป เครงว่าจะไม่ปลอดภัยสำหรับแม่มานเครื่องเรือน ไม่ว่าจะเป็น ต๋ง แวง ขื่อ หรือไม้ที่เหลือจากการปลูกบ้าน ซึ่งนิยมสอดไว้ใต้หลังคาบ้าน บริเวณขื่อจะหล่นลงมาถูกใส่หญิงมีครรภ์ได้รับอันตรายได้ จึงให้อยู่ตูบไปก่อน รอจนกว่า

จะคลอดเสร็จแล้วถึงจะย้ายขึ้นไปอยู่เรือนที่สร้างเสร็จ และให้ถือเป็นเคล็ดว่าเมื่อจะขึ้นเรือนต้องสวมหมวกใบใหญ่ ปีกกว้างที่เรียกกันว่า "กุบช้างย่ำ" ซึ่งทำด้วยใบลาน ขึ้นไป เพื่อป้องกันอันตรายจากเครื่องเรือนตกใส่

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ เท่าที่สอบถามพูดคุยกับคนในชุมชน และจากการสังเกตการก่อสร้างบ้านเรือนในชุมชนแล้ว จะพบว่า ไม่เคยปรากฏว่ามีการละเมิดความเชื่อนี้ แต่มีอยู่บ้างที่เดินเข้าไปใกล้บริเวณก่อสร้าง ทั้งนี้อาจเพราะบ้านเรือนที่กำลังก่อสร้างนั้นใกล้ทางเดิน

การห้ามแม่มาน หญิงมีครรภ์นั่งหัวบันได หรือคาบันได คาประตู เป็นความเชื่อหนึ่งที่เชื่อว่าขึด จะทำให้เกิดลูกยาก เมื่อพูดถึงความเชื่อนี้ แม่อุ้ยดี เล่าให้ฟังว่า

"มีลูกสาวอยู่สองคน เอาผัวหมด อยู่บ้านผัวคน อยู่ตวยอุ้ยคน เขามาน เขาก็ไป ๆ มาๆ กับบ้านนี้เป็นระขะๆ อุ้ยก็ได้บอกได้สั่งเขาว่าห้ามเยี๊ยะหยัง ที่มันจะเป็นขึด...นั่งคาคันได...."

พี่สุกลูกสาวอุ้ยดีบอกว่า" *แม่ของพี่เป็นบอกกล่าวหยังพี่ก็ฟัง พี่กลัวว่ามันจะบ่าดีกับตน กับตัวอยากหื้อ ลูกเกิดมาเป็นปกติ*"

รูปที่ 8 บันไดบ้าน ห้ามสตรีมีครรภ์นั่งคาบันได

ความกลัวว่าจะตกขึด ทำให้คลอดออกมาไม่ปกติ จึงทำให้มีการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อ ตามคำสั่งสอน อันเป็นเหตุให้ความเชื่อยังคงดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งหากพิจารณาถึงเหตุผลหรือเบื้องหลังของการห้ามแล้ว การที่ห้ามเช่นนี้ แม่อุ้ยให้เหตุผลเป็นเพราะว่า บันไดเป็นทางเดินสำหรับคนขึ้นๆ ลงๆ การที่แม่มานไปนั่ง จะทำให้กีดขวางทางเดิน หากพลัดตกลงมาก็จะทำให้บาดเจ็บได้ ท้องอ่อนๆ อาจแท้งลูกได้ และหากท้องแก่จะทำให้ลูกในท้องได้รับความกระทบกระเทือนอย่างแรงจะทำให้เจ็บปวดอย่างรุนแรง กระดูกแม่อาจจะหักได้เพราะว่าแม่มานมักจะมีกระดูกที่ผุ หากร้ายแรงอาจถึงแก่ชีวิต *"ตายกลม"* ได้ (ตายทั้งกลม) ดังนั้นจึงมีการกำหนดข้อห้ามขึ้นเพื่อป้องกันแม่มานมิให้มีพฤติกรรมที่ละเมิด

เกี่ยวกับความเชื่อนี้ ในปัจจุบันค่อนข้างที่จะเปลี่ยนไปบ้าง พอสมควร ทั้งนี้ บ้านหลายหลัง ในชุมชนไม่ได้เป็นบ้านไม้ใต้ถุนสูงอีกต่อไป แต่เป็นบ้านที่สร้างด้วยอิฐ ด้วยปูน เป็นบ้านชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่ บันไดจึงมีไม่มาก จะพบเห็นแม่มานนั่งอยู่ที่บันไดบ่อยมาก ซึ่งจากการพูดคุยกับแม่มาน กรณีของพี่เพ็ญ อายุ 28 ปี และอีกหลายๆ คน ที่ได้เปลี่ยนความคิดของตนได้พูดว่า

"บ้านหลังเก่าขั้นไดนัก บ่ากล้านั่งขั้นได กลัวตก บ้านใหม่นี้บ่ากลัวตกแล้ว ขั้นไดมันมีหน้อย" หมายความว่า บ้านหลังเดิมบันไดจำนวนมาก ไม่กล้าที่จะนั่ง เกรงว่าจะพลัดตกลงมา แต่บ้านหลังใหม่นี้ไม่กลัวตก นั่งได้

"หันคนอื่นนั่ง ก็เลยนั่งพ่อง บ่ากลัว จะอั้นเขาก็ตกขั้นไดกันโล๊ะๆ ล่าก่า" หมายความว่า เห็นอื่นนั่งก็เลยนั่งบ้าง ไม่กลัวตกบันได ไม่อย่างนั้นคนอื่นก็ตกกันหมด

"ไผว่านั่งขั้นไดเกิดลูกยาก บ่ายากสักหน่อย บ่าเดี๋ยวเป๋นมีโรงยา คันเกิดคนเดียวบ่าได้ ก็หื้อหมอเป๋นผ่าออก" หมายความว่า ใครที่ว่านั่งบันไดแล้วทำให้คลอดยาก ไม่จริง เพราะเดี๋ยวนี้มีโรงพยาบาล หากคลอดเองไม่ได้ หมอก็จะผ่าให้

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อดังกล่าวกำลังหมดไปเพราะความทันสมัยทางด้านการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางสังคมและความเจริญทางการแพทย์ รวมถึงพฤติกรรมที่เลียนแบบกัน ซึ่งทำให้มองกันว่า ความเชื่อเดิมนี้เป็นความเชื่อที่งมงายไร้เหตุผล ดังนั้นคนรุ่นใหม่จึงละทิ้งพฤติกรรมดังกล่าวไป

นอกจากนี้แล้ว แม่อุ๊ยสา ได้พูดถึงข้อห้ามของหญิงมีครรภ์ว่า

"หญิงมีครรภ์ห้ามลอดรั้วหรือราวตากผ้า จะทำให้คลอดลูกยาก และลูกที่ออกมาตาจะเข ตาเหล่

"รั้ว" ในที่นี้หมายถึง รั้วกั้นคอกวัวควายเท่านั้น ไม่ใช่รั้วบ้าน เพราะคนสมัยก่อนไม่นิยมทำรั้วบ้านกัน สามารถเดินผ่านบานใครก็ได้ ซึ่งความเชื่อดั้งกล่าวนี้ปรากฏว่ายังไม่มีผู้ใดละเมิดความเชื่อนี้ จากการสัมภาษณ์แม่อุษา ทราบว่า แม่อุ้ยอวนผู้เป็นแม่ เป็นผู้ที่บอกกล่าวมาว่าห้ามลอดรั้วหรือราวตากผ้า และพูดกันต่อๆ มาว่า ถ้าใครลอดจะทำให้ลูกออกมาตาเข ก็รู้สึกกลัว เลยไม่กล้าลอด ซึ่งหากจะพิจารณาแล้วย่อมเป็นความจริง คนที่ท้องจะลอดลำบาก เพราะรั้วที่ทำมีระยะห่างของไม้ค่อนข้างจะแคบ เหมาะสำหรับคนปกติลอดไปมาเท่านั้น แม่อุสาให้เหตุผลเฉพาะตนว่า การที่ห้ามไม่ให้ลอดรั้วนั้น เพราะว่ารั้วที่ทำนั้นมันมักจะเป็นรั่วไม้ไผ่ที่มัดด้วยตอก การลอดรั้วจะทำให้รั้วนั้นตกใส่หลังได้ เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องการห้ามลอดราวตากผ้าซึ่งทำด้วยไม้ ที่มักจะทำไว้หลังบ้านไม่นิยมตากผ้าไว้หน้าบ้าน คนในชุมชนถือกันว่าหน้าบ้านเป็นบริเวณที่ต้องหันศีรษะไปเวลานอนหลับ การตากผ้าไว้บริเวณหน้าบ้านจึงไม่สมควรประพฤติกัน ถือกันว่าไม่เป็นสิริมงคลกับตนเอง คนเดินผ่านไปมาอาจจะนินทาได้ และการที่รั้วตากผ้าทำไว้ด้านหลังบ้านนี่เอง ทำให้เป็นอันตรายได้หากหลังบ้านเป็นพื้นที่รกเกินไป จะทำให้มีงูหรือสัตว์เลื้อยคลานมาอาศัยอยู่ได้เมื่อแม่มานเอาผ้าไปตาก หรือลอดรั้วเก็บผ้าอาจทำให้ถูกงูทำร้ายได้ หรืออาจจะเหยียบใส่เศษไม้ได้

เกี่ยวกับความเชื่อนี้ คนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนมักจะไม่ยึดถือปฏิบัติกัน จะสังเกตเห็นได้ว่าบ้านหลายหลัง การตากผ้าจะไม่ใช้ราวไม้แล้ว จะใช้ราวเหล็กแล้วยกไปตากหน้าบ้านหลายราว และบางราวสูงสามารถลอดผ่านไปมาได้ แม่อุ้ยหรือคนเฒ่าคนแก่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว บอกว่า มันซะหน้าตัวเก่า คือ ทำให้ตัวเองขายหน้า

ห้ามแม่มานลอดแร้ววัว แร้วควายเพราะขึด จะทำให้ลูกหลังโกงเหมือนแร้ว ในชุมชนปรากฏว่า หากหญิงใดท้องมักจะไม่ให้ดูแลวัวควาย ยกให้เป็นหน้าที่ของผู้ชายหรือเด็ก แต่โดยมากเป็นเด็กผู้ชายมากกว่า ดังมีคำเรียกเด็กที่ดูแลวัวควายว่า "ละอ่อนเลี้ยงควาย" เป็นการบอกถึงว่าหน้าที่เลี้ยงควายเป็นหน้าที่ของเด็กผู้ชาย ลุงสมได้พูดถึงภรรยาตนว่า ไม่ให้เข้าไปใกล้วัวควายในขณะที่ท้อง เพราะถือกันว่าวัวควายเป็นสัตว์ที่มีกำลังมาก และไม่ชอบอยู่กับที่มันมักจะเดินไปมาหาหญ้ากิน จึงต้องมัดกับแร้วในขณะที่เดินแร้วย่อมจะหมุนตาม คันแร้วก็จะถูกลดระดับลงมาหากแม่มานไปลอดก็จะทำให้คันแร้วฟาดใส่ตัวแม่มาน อาจถึงกับสลบได้ ก็จะทำให้ทำงานอย่างอื่นเท่าที่ทำได้เท่านั้น

หากแม่มานข้ามเชือกวัว เชือกควาย เป็นขึด คนในชุมชนกล่าวกันว่า จะทำให้เจ็บท้องหนานหรือยาวเหมือนเชือกที่ข้าม และลูกที่ออกมาเส้นผมจะหยิกเหมือนเกลียวเชือก ในกลุ่มของผู้เฒ่าผู้แก่ ความเชื่อนี้ยังดำรงอยู่ แม่อุ้ยทาบอกว่า *"พ่อแม่ ญาติเป็นบ่าหื้อข้าก็บ่าข้าม เชื่อเป็น"* เช่นเดียวกับแม่อุ้ยแก้ว ก็บอกว่า *"ข้ามบ่าได้ กลัวข้องใส่"* คือข้ามไม่ได้ เกรงว่าจะเอาขาไปคล้องใส่ หากเดินไปแล้วมีเชือกมาขวางอยู่ข้างหน้าก็จะเดินเลี่ยงทางอื่น หรือไม่อย่างนั้นก็จะยกข้ามศีรษะไปเสีย แม้ว่าในสมัยปัจจุบันนี้ วัวควายถูกเลิกใช้ในการทำการเกษตรแล้วก็ตาม แต่ชุมชนก็ยังนิยมเลี้ยงวัวควายอยู่ แม้จะไม่ทุกหลังคาเรือนก็ตาม โดยมีวัตถุประสงค์การเลี้ยงเพื่อเอาลูกและขาย ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า เชือกที่ใช้มัดวัว ควาย แม่มานจะไม่ข้ามเลย ยังคงยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อเดิมอยู่

กลยุทธ์ของการกำหนดข้อห้าม "ขึด" เกี่ยวกับสตรีมีครรภ์ในสมัยโบราณ

หญิงมีครรภ์และให้นมลูก ถือเป็นบุคคลพิเศษ ความเชื่อที่ชุมชนกำหนดขึ้นจึงมิได้กำหนดไว้เพื่อหญิงมีครรภ์และให้นมลูกเท่านั้น แต่รวมถึงผู้ที่อยู่ร่วมด้วยไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวหรือชุมชนก็ตาม ทั้งนี้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของหญิง และควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนมิให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับหญิงมีครรภ์และให้นมลูก ให้ช่วยกันดูแลปกป้องซึ่งกันและกัน ให้อยู่ในกฎระเบียบเพื่อสุขภาพร่างกายของหญิงและรวมถึงความสงบสุขของชุมชนต่อไป

ประการแรก การมีความเชื่อต่างๆ ขึ้นนั้นเป็นไปเพื่อความปลอดภัยของแม่มาน เช่น การประกอบพิธีมงคลต่างๆ ห้ามแม่มานเข้าร่วม หรือเรื่องอาหารการกินที่ควรกิน ไม่ควรกิน ทั้งนี้เพื่อมิให้แม่มานเหนื่อยกาย เหนื่อยใจ อันอาจจะมีผลกระทบแก่ลูกที่อยู่ในท้อง เสียสุขภาพได้

ประการที่สอง เพื่อความอุ่นใจหรือวางใจของชุมชน ชุมชนเรียกผู้หญิงท้องว่า "แม่มาน" คำว่า "มาน" ไปพ้องกับคำว่า "มาร" ซึ่งก็คือ ยักษ์ เป็นอุปสรรคต่อการทำกิจการงานทุกอย่างมิให้สำเร็จลุล่วง เป็นการแบ่งสถานภาพที่ต่างจากคนธรรมดาทั่วไป เป็นคนพิเศษที่ต้องได้รับการดูแล ปกป้องอย่างดี เมื่อแม่มานเห็นผู้อื่นเอาใจใส่ตนก็เกิดความอบอุ่น หรืออุ่นใจว่าตนเป็นบุคคลสำคัญ รู้ถึงค่าตนเอง จึงมักจะเชื่อฟังคำสั่งสอนของคนเฒ่าคนแก่ เช่นเดียวกับคนรอบข้าง เช่น ผู้ที่อยู่ในครอบครัว และคนในชุมชนคนอื่นๆ ก็จะอุ่นใจวางใจว่า แม่มานจะอยู่รอดปลอดภัยไม่ต้องคอยพะวงว่า เมื่อใดแม่มานจะมาทำความเดือดร้อนให้ เพราะหากแม่มาน

มาร่วมในกิจการงานใดแล้วย่อมจะเกิดปัญหา เกิดความไม่สบายใจขึ้นเป็น "แก่น" หรือทำงานไม่ลุล่วง ตามที่วางไว้

ประการที่สาม เพื่อขจัดความกลัว ในสมัยก่อนมักจะไม่เจริญก้าวหน้า ทางการแพทย์มากนัก การดูแลรักษาแม่มานจึงอยู่กับคนในครอบครัว และคนในชุมชนเช่น เพื่อนบ้าน แม่จั้ง พ่อเลี้ยง จึงต้องช่วยกันดูแลแม่มานไม่ให้เป็นอันตราย เพราะสมัยก่อนมีการเสียชีวิตเพราะคลอดลูกในปริมาณที่สูง ดังจากคำบอกเล่าของแม่อุ้ยอ้วนว่า มีลูก 12 คน ตายไป 3 คน และอุ้ยทา มีลูก 9 คน เหลือ 4 คน นอกจากนี้แล้วในชุมชนสมัยก่อนยังกลัวผี โดยเฉพาะผีตายกลมเพราะดุมาก จึงห้ามแม่มานทุกอย่างที่เห็นว่าเป็นอันตราย

ประการที่สี่ เป็นการย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของแรงงานในชุมชน ผู้หญิงในชุมชนถือเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าเป็นผู้ให้กำเนิดสมาชิก ในสังคมเกษตรกรรมแรงงานถือเป็นสิ่งจำเป็นขาดไม่ได้ เพราะต้องใช้แรงงานมากในการผลิต ดังนั้นพบว่าในชุมชนครอบครัวหนึ่ง ๆ มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก หญิงมีครรภ์และให้นมลูกจึงต้องได้รับการดูแลเหมือนบุคคลพิเศษ การบริโภค เช่น ของที่โตไม่เต็มที่หรืออาหารที่อาจเป็นเชื้อโรคมีผลต่อสุขภาพร่างกาย ทำให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้น ทำให้ครอบครัว ชุมชน ได้รับผลกระทบ รับภาระในการดูแลรักษาพยาบาล หรือได้แรงงานที่ไม่มีประสิทธิภาพมาในครอบครัว ชุมชน แลหากเกิดเสียชีวิตขึ้น ก็จะทำให้เสียแรงงานไปอีก

ประการที่ห้า ความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การกำหนดไว้ว่า ห้ามแม่มานเข้าร่วมงานต่างๆ หรือเข้าใกล้บริเวณสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น โดยเหตุว่าการที่แม่มานเข้าไปบริเวณดังกล่าวจะทำให้เกิดอันตรายได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตไป ผู้ที่เป็นญาติพี่น้องอาจทะเลาะวิวาท เอาเรื่องกับคนที่เป็นต้นเหตุได้ ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เป็นความตั้งใจของผู้กระทำก็ตาม

ประการที่หก ประโยชน์ทางการเกษตร สัตว์หลายชนิด เช่น ผึ้ง หรือมดบางชนิดมีประโยชน์ในการเกษตร ผสมเกสรให้กับต้นไม้ ทำให้พืชผลทางการผลิตออกมาดี ทำให้เกษตรกรมีรายได้ และมดบางชนิดสามารถทำลายศัตรูพืช เช่น เพลี้ย เป็นต้น มิให้มารับกวนหรือกัดกินพืชผลได้ เป็นการใช้ธรรมชาติจัดการกันเอง การห้ามบริโภคสัตว์เหล่านี้ถือว่าเป็นการช่วยให้ชีวิตสัตว์ยืนยาวมากขึ้นสามารถช่วยเหลือด้านการเกษตรได้ด้วย เป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนมิให้ไปละเมิดต่อธรรมชาติ

ประการที่เจ็ด การบริโภคอาหารที่ให้สารอาหารไม่ครบ หรืออาหารที่ไม่เหมาะสมกับสุขภาพ ย่อมจะทำให้สุขภาพร่างกายของหญิงและเด็กได้รับสารอาหารไม่ครบ หรือได้รับอาหารที่ไม่มีคุณค่า อันมีผลต่อการเจริญเติบโตของร่างกายและสมอง เด็กที่ขาดส่วนนี้ไปจะทำให้การกเจริญเติบโตของร่างกายและมันสมองเป็นไปอย่างช้าๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ช้า มีผลต่อ

การถ่ายทอดความเชื่อที่เกี่ยวกับการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม หรือเรื่องอื่นๆ เช่น การศึกษาการพัฒนาต่างๆ

ตอนที่ 4 ปรากฏการณ์ของกระบวนการบูรณาการ ความเชื่อดั้งเดิม กับการแพทย์สมัยใหม่ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์

ตอนที่ 4.1 การรับรู้ การตั้งครรภ์ของสตรีมีครรภ์

คนในสมัยโบราณเชื่อกันว่า เมื่อสตรีขาดประจำเดือนภายหลังจากมีเพศสัมพันธ์นั้น หมายถึงการตั้งครรภ์ได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว แต่การมีเพศสัมพันธ์มิได้นำไปสู่การตั้งท้องเสมอไป การตั้งครรภ์จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อวิญญาณมาจุติขึ้นในร่างกายของสตรี แต่ในทางการแพทย์ได้อธิบายการตั้งครรภ์ไว้ ดังนี้

การตั้งครรภ์ เป็นการเปลี่ยนแปลงทางชีววิทยาเริ่มตั้งแต่การปฏิสนธิ การฝังตัวของไข่ที่ถูกผสมแล้ว และระบบอวัยวะต่างๆ ของร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้เหมาะสมกับการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์และและการคลอด เจือจันทน์ เรืองศรี (2533) ได้อธิบายความหมายของสตรีมีครรภ์ไว้ว่า สตรีมีครรภ์หมายถึง สตรีที่อยู่ในสภาวะเริ่มต้นตั้งแต่มีการปฏิสนธิและการเจริญเติบโตของทารกเกิดขึ้นในโพรงมดลูกในระยะเวลาประมาณ 40 สัปดาห์ หรือ 280 วัน ปกติจะถือว่าสตรีที่ตั้งครรภ์ 40 $\pm$2 สัปดาห์ เป็นสตรีที่ตั้งครรภ์ครบกำหนด

ผู้วิจัยได้เข้าไปฝังตัวอยู่กับกลุ่มสตรีมีครรภ์ต่างๆ โดยไม่ได้แสดงว่าเป็นผู้วิจัย แต่แสดงตัวเองในฐานะขอสตรีมีครรภ์คนหนึ่ง ที่พูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขณะไปฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลเอง โดยต้องการให้ได้ความหมายของการตั้งครรภ์ และอธิบายถึงการรับรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์ได้อย่างไร และการตั้งครรภ์ผูกพันเกี่ยวข้องหรือมีความหมายกับอะไรบ้าง เพราะทั้งการรับรู้และการให้ความหมายของการตั้งครรภ์ ย่อมมีผลจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านมาแต่เดิมตามบริบทที่สตรีมีครรภ์ดำรงอยู่ สู่การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ต่อๆ ไปได้

การรับรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์

จากการศึกษา พบว่า สัญญาณที่แสดงถึงการตั้งครรภ์ ที่สตรีทุกกลุ่มรู้จักกันแพร่หลายทั้งสตรีสมัยโบราณและปัจจุบัน ได้แก่ การขาดประจำเดือน บางรายอาจสังเกตอาการแพ้ท้องร่วมด้วย เช่น อาการคลื่นไส้ อาเจียน เหม็นเบื่ออาหาร เหนื่อยอ่อนเพลีย วิงเวียนศีรษะ

นอกจากนี้สตรีบางรายยังสังเกตการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายอื่นๆ เช่น เต้านมตึงคัด คลำได้ก้อนที่หน้าท้อง และ รู้สึกเด็กดิ้น

การวินิจฉัยการตั้งครรภ์ในสมัยก่อน คือ สมัยเมื่อแม่อุ๊ยตั้งครรภ์ แม่อุ๊ยจะรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์โดยสังเกตอาการต่างๆ ดังที่กล่าวมานี้ ส่วนในกลุ่มสตรีวัยเจริญพันธุ์ การฝากครรภ์และการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับสุขภาพเริ่มเข้ามามีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ดังนั้น การวินิจฉัยการตั้งครรภ์นอกจากจะใช้ภูมิความรู้ของคนในชุมชนแล้ว สตรีเริ่มมีความวิตกกังวลว่าสัญญาณการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาจเป็นอาการผิดปกติหรือการเจ็บป่วย ดังนั้น ถ้าได้รับการตรวจและยืนยันจากแพทย์หรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จะทำให้แน่ใจและสบายใจขึ้น

ในกลุ่มสตรีมีครรภ์และสตรีหลังคลอด สภาพทางสังคมได้เปลี่ยนไป สตรีต้องรับบทบาททางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น โดยการออกทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้เข้าครอบครัว นอกจากนี้สตรียังคงได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการตั้งครรภ์และการฝากครรภ์จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และจากสื่อต่างๆ แพร่หลายยิ่งขึ้น

จากการสัมภาษณ์ในสตรีมีครรภ์และสตรีที่หลังคลอด จำนวน 30 ราย พบว่า การรับรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์ มีดังนี้

1.การรับรู้ด้วยตนเอง

สตรีที่รับรู้ว่าตนเองกำลังตั้งครรภ์ เป็นสตรีที่มีการวางแผนครอบครัวไว้ล่วงหน้า มีประจำเดือนมาอย่างสม่ำเสมอ บางคนในจำนวนนี้เคยมีประสบการณ์ในการตั้งครรภ์มาก่อน

"ตั้งใจอยากจะได้ลูกอยู่แล้ว แฟนให้หยุดยาคุม พอประจำเดือนขาดเดือนแรกก็รู้เลยว่าท้องแล้ว"

วัลลา สตรีทีกำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่2

ส่วนมากการขาดประจำเดือนในเดือนแรก จะเป็นสัญญาณเตือนให้สตรีรู้ว่าการตั้งครรภ์อาจจะเริ่มขึ้นเท่านั้น ดังนั้น เพื่อให้แน่ใจว่าตนเองตั้งครรภ สตรีมักจะรอคอยเพื่อสังเกตการขาดประจำเดือนในเดือนต่อไปอีก ถ้าประจำเดือนในเดือนที่ 2 ไม่มาอีก แสดงว่า ตั้งครรภ์แน่นอน ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอดว่า

"เมนส์ไม่มา 2 เดือนแล้ว เบื่ออาหาร หงุดหงิด รู้เลยว่าต้องตั้งท้องแน่ๆ"

วีณา สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2

ในรายที่เคยมีประสบการณ์ในการตั้งครรภ์มาก่อน แม้จะสังเกตพบว่าประจำเดือนขาดและมีอาการแพ้ท้องร่วมด้วยในเดือนแรก แต่สตรีก็ยังไม่แน่ใจว่าตนเองตั้งครรภ์ สตรีจะใช้ประสบการเดิมในการดูแลตนเองไปก่อน และรอคอยสังเกตการตั้งครรภ์ โดยการคลำหน้าท้อง สตรีที่มีประสบการณ์ในการตั้งครรภ์รับรู้ว่าเมื่อตั้งครรภ์ครบ 3 เดือน จะสามารถคลำได้ก้อนที่หน้าท้อง ซึ่งแสดงว่าทารกได้เจริญเติบโตจนสามารถคลำได้แล้ว ดังคำบอกเล่าของสตรีหลังคลอดว่า

"แน่ใจว่าท้องช่วงท้องได้ 3 เดือน เพราะถ้าท้อง 3 เดือนแล้วจะคลำได้ก้อน สังเกตง่าย"

และบางรายจะสังเกตจากลูกดิ้น สตรีที่มีประสบการณ์เดิมในการตั้งครรภ์มาก่อนจะรับรู้ว่าเมื่อตั้งครรภ์ได้ประมาณ 4 เดือน เด็กในท้อง จะดิ้น

"แน่ใจว่าท้องแล้ว เพราะในท้องลูกดิ้น คงได้ 4 เดือนแล้วล่ะ"

นิล สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่2

2.การวินิจฉัยทางการแพทย์

สมัยก่อนนั้นการวินิจฉัยการตั้งครรภ์ มักใช้ประสบการณ์เดิมของผู้รู้ เช่น แม่อุ้ย แม่จ้าง (หมอตำแย) จะยืนยันการตั้งครรภ์ของสตรีมีครรภ์ และของลูกหลาน แต่ปัจจุบันการแพทย์ได้เจริญก้าวหน้า แพทย์สามารถวินิจฉัยการตั้งครรภ์โดยการตรวจทางห้องปฏิบัติการ นอกจากนี้อาการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นขณะตั้งครรภ์ก็สามารถวินิจฉัยแยกโรคได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงตามปกติ หรือเป็นความผิดปกติอย่างอื่น ดังนั้น ในปัจจุบันแม้ว่าสตรีจะสังเกตพบว่าตนเองขาดประจำเดือน หรือมีอาการแพ้ท้องร่วมด้วย สตรีก็ยังไม่แน่ใจว่าตนเองตั้งครรภ์ สตรีบางรายเกรงว่าอาการเหล่านี้อาจเป็นความผิดปกติหรืออาการของโรคอื่นๆ ดังนั้น ถ้าได้รับการตรวจและยืนยันจากแพทย์ว่า เป็นอาการแสดงของการตั้งครรภ์ สตรีจึงจะแน่ใจว่าตนเองตั้งครรภ์ ซึ่งในการศึกษาในสตรีมีครรภ์ที่มาฝากครรภ์ จำนวน 14 ราย ที่มาตรวจ แล้วพบว่าตนเองตั้งครรภ์จึงมาฝากครรภ์ ดังคำบอกเล่าของสตรีที่มาฝากครรภ์

"เมนส์ไม่มาได้ 2 เดือนแล้ว เดือนแรกไม่มีอาการอะไร เมนส์ไม่มาเฉยๆ พอเดือนที่ 2 เวียนหัวมาก อาเจียนตลอด จึงมาโรงพยาบาล หมอตรวจบอกว่าท้อง ก็เลยมาฝากท้อง"

สมพร สตรีที่กำลังตั้งครรภ์ครั้งแรก

ในสตรีที่เคยคุมกำเนิดชั่วคราว เช่น รับประทานยาคุมกำเนิด ฉีดยา หรือใส่ห่วงอนามัย มักจะเข้าใจว่าเมื่อหยุดคุมกำเนิดแล้ว ผลของการคุมกำเนิดไว้นานๆ จะทำให้การตั้งครรภ์ครั้งต่อไปล่าช้ากว่าปกติ ดังนั้น ถึงแม้จะมีอาการแสดงที่น่าเชื่อถือได้ว่าเป็นการตั้งครรภ์ แต่สตรีก็เพียงแต่สงสัยว่าตนเองอาจจะตั้งครรภ์เท่านั้น สตรีจะแน่ใจก็ต่อเมื่อได้รับการตรวจและยืนยันการแพทย์หรือ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ดังคำบอกเล่าของสตรีที่มากฝากครรภ์

"แพ้ท้องอยู่เดือนหนึ่ง เป็นลมแล้วก็อาเจียน แต่ยังไม่แน่ใจว่าตั้งท้อง เพราะบางคนบอกว่า เพิ่งจะเอาห่วงอนามัยออกไม่น่าท้องเร็ว บางคนบอกว่าใส่ห่วงมาหลายปีขาดประจำเดือนก็อาจจะไม่ท้องก็ได้ แฟนจึงพามาตรวจหมอบอกว่าท้องได้ 2 เดือนแล้ว"

หล้าแอ๋ม สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2

ในสตรีที่ยังไม่พร้อมจะมีบุตร เช่น ฐานะทางเศรษฐกิจยังไม่ดีพอ ตั้งครรภ์นอกสมรส สตรีกลุ่มนี้จะมารับการตวจวินิจฉัยจากแพทย์เพื่อให้แน่ใจว่าตนเองตั้งครรภ์ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตัดสินใจทำแท้ง ดังคำบอกเล่าของสตรีที่มากฝากครรภ์รายหนึ่งว่า

"จำเมนส์ไม่ได้ ท้องมันโตขึ้น มีคนทักว่าอ้วน สงสัยว่าจะท้อง แต่ก็ไม่แน่ใจ เพราะเพิ่งเลิกกับแฟนคนเก่า นอนกับแฟนคนใหม่ไม่กี่ครั้งเอง พอมาตรวจหมอบอกว่าหนูท้องได้ 4 เดือนแล้ว แฟนใหม่เขาอยากได้ แต่หนูไม่อยากได้ พ่อแม่ก็ให้เอาออก เพราะลูกกับแฟนเก่าอายุ 4 ขวบ ตอนนี้แม่หนูเลี้ยงอยู่แล้ว หนูไม่อยากเป็นภาระกับแม่อีก แต่ก็ไม่มีใครกล้าพาหนูไปเอาเด็กออก กลัวบาปกัน จนจะคลอดแล้วล่ะพี่"

พนิดา สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่2

3.คนใกล้ชิดบอก

สตรีที่ยังไม่พร้อมที่จะมีบุตร เช่น มีบุตรแล้วหลายคน หรือสตรีที่ต้องทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้ให้ครอบครัว สตรีเหล่านี้จะให้ความสนใจต่อการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของร่างกายน้อยมาก ดังนั้น แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในร่างกาย เช่น ขาดประจำเดือน วิงเวียน เบื่ออาหาร สตรีจะพยายามปฏิเสธว่ามิใช่อาการของการตั้งครรภ์ เพราะเกรงว่าการ

ตั้งครรภ์จะมีผลกระทบต่อการทำงาน สตรียังคงทำงานต่อไปจนกระทั่งมีอาการแสดงอื่นๆ ปรากฏออกมาให้คนใกล้ชิด เช่น สามี แม่ เพื่อนร่วมงาน ได้สังเกตเห็นและทักท้วงให้ไปตรวจ หรือสตรีที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์การตั้งครรภ์มาก่อน เช่น จะคอยสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลง และกระตุ้นแนะนำให้ไปตรวจ

"แม่บอกว่าหนูท้องแน่ๆ เลย ดูหน้าตาสดใสขึ้นและกินเก่งขึ้น จึงพอไปตรวจ แล้วหนูก็ท้องจริงๆ"

วัลลา สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่2

ตอนที่4.2 การให้ความหมายของการตั้งครรภ์

ความหมายการตั้งครรภ์หรือการรับรู้การตั้งครรภ์ เป็นการแสดงความรู้สึกความคิดเห็นและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ จากบทบาทและสถานภาพของ "แม่มาน" ในสมัยก่อน แม่อุ้ย ได้แสดงความหมายการตั้งครรภ์ว่า เป็นหน้าที่ของผู้หญิงหรือ "เมีย" ดังนั้นผู้หญิงจะต้องประคับประคองการตั้งครรภ์ให้ดำเนินไปพร้อมๆ กับการทำบทบาทหน้าที่อื่นๆ ในขณะเดียวกัน สังคมวัฒนธรรมพื้นเมือง ถือว่าการตั้งครรภ์เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตอีกช่วงหนึ่ง เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงในช่วงชีวิตอื่นๆ เช่น การเกิด การแต่งงาน การคลอด เป็นต้น ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของแต่ละช่วงชีวิตจึงมักจะมีพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพื่อแสดงให้รับรู้ว่าผู้นั้นได้เข้าสู่บทบาทและสถานภาพใหม่ที่สมบูรณ์แล้ว และเป็นการส่งเสริมให้เกิดแต่สิ่งที่ดีงาม หรือเป็นสิริมงคลในชีวิต

จากการศึกษาพบปรากฏการณ์ของการให้ความหมายการตั้งครรภ์นั้นแตกต่างกันไปตามแต่ประสบการณ์เดิมแต่ละคน ตามความคาดหวังรวมทั้งอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรมที่สตรีมีครรภ์ดำเนินชีวิตอยู่ ตลอดจนการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวตามหลักการแพทย์สมัยใหม่บูรณาการเข้าหากันให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของแต่ละบุคคล

1. การตั้งครรภ์เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหญิงอย่างสมบูรณ์

สิ่งที่สตรีและครอบครัวหวังไว้หลังใช้ชีวิตแต่งงาน หรือตกลงปลงใจอยู่ร่วมกัน แล้วคือการมีบุตรไว้สืบสกุล สตรีที่มีบุตรช้าจะกลัวการเป็นหมัน หรือการที่ไม่สามารถมีบุตรได้มากที่สุด ดังนั้น เมื่อสตรีรู้ว่าตนเองมีความสามรถตั้งครรภ์ได้ สิ่งที่สตรีแสดงออกมา คือ ความรู้สึกดีใจ เพราะการตั้งครรภ์แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้หญิงและเป็นภรรยาที่สมบูรณ์

"ดีใจมากที่รู้ว่าท้อง แต่งงานมา 5 ปี ไม่เคยคุมกำเนิดเลย กลัวเป็นหมันมากตอนนั้น"

ชู สตรีที่สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2

2.การตั้งครรภ์แสดงถึงความเป็นผู้ใหญ่

เมื่อรู้ว่าตั้งครรภ์ สตรีแสดงความรู้สึกว่า การตั้งครรภ์ถือเป็นความรับผิดชอบของสตรีต่อชีวิตใหม่ที่อยู่ในครรภ์ของตน ดั้งนั้น สตรีจึงปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม คือมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวมากขึ้น และเริ่มสมมุติบทบาทการเป็นมารดา

"ต่อไปนี้ หนูไม่ได้ตัวคนเดียวแล้ว หนูจะเป็นแม่คนแล้ว"

"เมื่อรู้ว่าท้อง เราต้องรับผิดชอบให้มากขึ้น เตรียมตัวเองเตรียมเงินทองไว้เพราะจะเอาไว้เลี้ยงลูก"

อั๋น สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนแรก กับสามีคนที่2

3.การตั้งครรภ์เป็นสิ่งที่วิเศษ เป็นสถานการณ์พิเศษ

ขณะตั้งครรภ์ สตรีมีความรู้สึกว่าได้รับความรัก ความเอาใจใส่จากสามีและจากมารดามากยิ่งขึ้น ความเอาใจใส่ที่สามีและมารดาแสดงออกมาจะเป็นไปในรูปแบบของการช่วยเหลือทำงานบ้าน การซื้อหาอาหารที่เป็นประโยชน์มาให้รับประทาน ทำให้สตรีเรียนรู้ว่า การตั้งครรภ์เป็นสถานการณ์ที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ ดังนั้น สตรีจึงให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อการตั้งครรภ์ของตนเองด้วย

"ตั้งท้องนี้ดีจริงๆ มีแต่คนมาคอยเอาใจ แฟนซื้อของบำรุงมาและคะยั้นคะยอให้กินทุกวัน ตอนนี้น้ำหนักขึ้น 20 กว่ากิโลแล้ว"

ชู สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่ 2

4. การตั้งครรภ์เป็นสถานการณ์วิกฤตต้องดูแลพิเศษ

สตรีที่มีประสบการณ์การเจ็บป่วยก่อนตั้งครรภ์ ดังนั้น ขณะตั้งครรภ์จึงมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเจ็บป่วยมากขึ้น ด้วยเกรงว่าการตั้งครรภ์จะทำให้การเจ็บป่วยที่เป็นอยู่นั้นกำเริบหรือทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นจนไม่สามารถรักษาให้หายได้ ซึ่งจะส่งผลอันตรายต่อมารดาและทารกในครรภ์ ฉะนั้น ความรู้สึกที่สตรีแสดงออกมาจึงเป็นเรื่องของการเจ็บป่วยและสุขภาพเปลี่ยนไปในทางลบ

"พี่มีโรคประจำตัวคือ หอบหืด พอท้องรู้สึกเลยว่าจะมีอาการหนักกว่าเดิม ต้องกินยาเพิ่มขึ้น กลัวติดไปถึงลูกด้วย กลัวไม่มีแรงจะเบ่งคลอดลูก"

ฉาย สตรีที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 2 ครั้ง

5. การตั้งครรภ์เป็นการสนองความต้องการตามที่วางแผนไว้

ภายหลังการแต่งงาน สามีภรรยาจะวางแผนเกี่ยวกับจำนวนบุตรที่ต้องการให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจของครอบครัวที่จะสามารถเลี้ยงดูบุตรได้ ดังนั้นภรรยาจึงมีหน้าที่ตั้งครรภ์และคลอดบุตรให้ได้ครบตามจำนวนที่ครอบครัวคาดหวังไว้ ความรู้สึกต่อการตั้งครรภ์จึงเป็นเพียงความรู้สึกที่ได้รับการสนองตอบต่อความต้องการและได้ทำตามสิ่งที่ตั้งใจไว้

"เมื่อรู้ว่าท้อง รู้สึกเฉยๆ ตอนนี้มีแล้ว 2 อยากได้อีกคน หญิงก็ได้ ชายก็ได้ จะได้ครบ 3 คน แฟนเขาจะได้ทำหมัน"

ต๋อย สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่ 3

6. การตั้งครรภ์เป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ

สตรีที่ไม่เคยประสบความยุ่งยากในการตั้งครรภ์ หรือไม่เคยเห็นการตั้งครรภ์ที่มีภาวะแทรกซ้อน ประกอบกับขณะตั้งครรภ์นี้ สตรีไม่มีอาการผิดปกติใดๆ ดังนั้น สตรีจึงมีความคิดเห็นว่าชีวิตขณะตั้งครรภ์กับก่อนตั้งครรภ์ไม่แตกต่างกัน สตรียังคงทำงานได้เหมือนเดิม และดำเนินชีวิตไปตามปกติ โดยไม่มีกิจกรรมอะไรที่ทำเป็นพิเศษสำหรับการตั้งครรภ์ ดังคำบอกเล่าของผู้สูงอายุคนหนึ่งว่า

"เป็นก็ท้อง เราก็ท้อง ต่างคนต่างทำงานถึงเวลาก็เกิด (คลอด)
แม่ท้องทั้งหมด 8 เตื้อ(ครั้ง) ได้เลี้ยงทุกคน "

ยายแก้ว สตรีสูงอายุที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว 8 ครั้ง

7. การตั้งครรภ์เป็นสถานการณ์ทางลบ เป็นเครื่องถ่วง

สตรีที่มีบุตรหลายคน สตรีที่ต้องประสบกับความยุ่งยากหารายได้เข้าครอบครัว เมื่อรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์ ความรู้สึกต่อการตั้งครรภ์จะเป็นความวิตกกังวลว่าการตั้งครรภ์จะเป็นอุปสรรคต่อการหารายได้ การคลอดและการเลี้ยงดูบุตรจะทำให้เพิ่มภาระการใช้จ่ายในครอบครัวมากขึ้น

"เมื่อรู้ว่าท้อง หนูอยากจะไปเอาเด็กออก ลำพังหนูทุกวันนี้บางวันต้องไปพึ่งกินกับแม่ รายได้ก็ไม่แน่นอน นี่มาท้องอีก เกิดมาจะเอาอะไรกินกัน ไปไหนมาไหนก็ลำบาก แฟนก็ไม่ช่วย เอาแต่เที่ยว กลับบ้านตี 2 ตี 3 ทุกวัน"

พนิดา สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่ 2 กับสามีคนที่2

8. การตั้งครรภ์เป็นความอับอาย

สตรีตั้งครรภ์นอกสมรส เมื่อรู้ว่าตั้งครรภ์ ความรู้สึกที่แสดงออกมาจะเป็นความตกใจ วิตกกังวล กลัวคนรักไม่รับผิดชอบ กลัวแม่รู้ รู้สึกอายที่จะต้องเปิดเผย ดังนั้นสตรีจะปิดเรื่องการตั้งครรภ์ไว้เป็นความลับ บุคคลที่สตรีจะปรึกษาเป็นคนแรก คือ คนรักและเพื่อนสนิท หากไม่สามารถแก้ปัญหาได้จึงจะตัดสินใจบอกแม่ ดังนั้นแม่จึงมีส่วนอย่างมากต่อการตัดสินใจของสตรีที่จะสิ้นสุดการตั้งครรภ์โดยการทำแท้ง หรือจะตั้งครรภ์ต่อไป

"กังวลกลัวแม่รู้ ท้อง 4 เดือน จึงตัดสินใจบอกแม่ แม่ไม่อยากให้เอาไว้เพราะหนูยังเรียนหนังสือ "

เอม วัยรุ่นที่ตั้งครรภ์ครั้งแรก

สรุปจากการศึกษาจะพบปรากฏการณ์ของการรับรู้การตั้งครรภ์และการให้ความหมายของการตั้งครรภ์แตกต่างกันไป จะเห็นได้ว่าสตรีให้ความหมายการตั้งครรภ์ทั้งที่เป็นความหมายเชิงบวก ไปจนถึงความหมายเชิงลบ สตรีที่ให้ความหมายการตั้งครรภ์เชิงบวก จะรับรู้ว่าการตั้งครรภ์เป็นสถานการณ์ที่ต้องดูแลพิเศษ ดังนั้นสตรีจะให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อการตั้งครรภ์ตลอดจนปรับแบบแผนการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์แตกต่างไปจากเดิม และไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนสตรีที่ให้ความหมายการตั้งครรภ์เชิงลบ เช่น การตั้งครรภ์เป็นเครื่องถ่วง การตั้งครรภ์เป็นความอับอาย ความรู้สึกนี้จะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา และจะรุนแรงในช่วง 3-4 เดือนแรกของการตั้งครรภ์ ช่วงนี้จะอยู่ในระหว่างการตัดสินใจจะทำแท้งหรือจะตั้งครรภ์ต่อไป แต่เมื่อสตรีรู้สึกเด็กดิ้น ความคิดเห็นเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ว่าเป็นเครื่องถ่วงหรือความอับอายจะเบาบางลง เพราะสตรีเริ่มรับรู้ว่าทารกในครรภ์เป็นอีกชีวิตหนึ่งที่ต้องการการดูแลจากมารดา ถ้าสตรีได้รับการเอาใจใส่จากคนใกล้ชิด จะทำให้สตรียอมรับการตั้งครรภ์และเอาใจใส่ต่อทารกในครรภ์ด้วย ดังนั้นความหมายการตั้งครรภ์จึงสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ตามสถานการณ์รอบตัวที่เปลี่ยนแปลงไป

ความหมายการตั้งครรภ์เป็นความรู้สึก ความคิดเห็น และการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ ที่สตรีรับรู้และแสดงออกมา ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกหล่อหลอม และเรียนรู้จากสังคมวัฒนธรรม และประสบการณ์เดิม นอกจากนี้ปัจจัยด้านประชากรได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว สถานภาพสมรส อายุหรือวุฒิภาวะ อาชีพ และปัจจัยด้านภาวะสุขภาพก็มีอิทธิพลต่อการให้ความหมายการตั้งครรภ์ และนำไปสู่การบูรณาการเอาความเชื่อดั้งเดิม และการแพทย์สมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไปด้วย

รูปที่ 9 การตรวจครรภ์ และการสอนหลักการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ตามแนวการแพทย์สมัยใหม่

ตอนที่4.3 รูปแบบของปรากฏการณ์ของ กระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่มาเป็นแนวปฏิบัติขณะตั้งครรภ์

ในชุมชนคนล้านนาแต่ดั้งเดิมมาถือว่า การตั้งครรภ์เป็นช่วงที่ชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญช่วงหนึ่งของชีวิต ร่างกายจะมีความอ่อนแอลงไป มีโอกาสเสี่ยงต่อการเจ็บป่วย หรือแม้แต่มีโอกาสในการเกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตได้ทั้งตัวมารดา และทารกที่อยู่ในครรภ์ของมารดา นับว่าความเชื่อถือดังกล่าวมีความสอดคล้องกับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ กระบวนการทางความคิดความเชื่อเกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้น การบูรณาการทั้งความเชื่อที่ดั้งเดิม และความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ จึงเกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่พิเศษเฉพาะสตรีมีครรภ์ และมีการสืบทอดสานต่อความคิดความเชื่อเหล่านี้ผ่านยุคสมัยสืบต่อๆ กันมา

ชุมชนชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมนั้นก็เช่นกัน จากการศึกษาพบว่าสตรีมีครรภ์สามารถรับรู้ข้อมูลการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์จากแหล่งข้อมูลมากมาย โดยผ่านสื่อที่เป็นทางการ และสื่อธรรมชาติของชุมชนเอง ข้อมูลที่เป็นระบบคิด ระบบเชื่อนั้น มีกระบวนการถ่ายทอดจากคนในชุมชน ในครอบครัวจากแม่สู่ลูก ญาติพี่น้องและในชุมชนโดยประสบการณ์การตั้งครรภ์ของคนอื่นๆ ที่ผ่านมา คำบอกเล่าของเพื่อนบ้าน ในส่วนของข้อมูลด้านวิชาการแพทย์สมัยใหม่ วิธีการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ที่เหมาะสมตามหลักวิทยาศาสตร์ ถูกผ่านโดยสื่อที่เป็นทางการ อันได้แก่ บุคลากรในทีมสุขภาพ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข อาสาสมัครสาธารณสุข หรือสื่อที่ส่งผ่านมาทางรายการวิทยุ โทรทัศน์ อาจเป็นตัวอย่างการปฏิบัติตัวในละคร สารคดีที่ผ่านโดยอ้อม เมื่อสตรีมีครรภ์ไปฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลสามารถได้รับสื่อเฉพาะจากภาพโปสเตอร์ สื่อการสอน เอกสารแนะนำการปฏิบัติตัว แผ่นพับต่างๆ สตรีมีครรภ์แต่ละคนสามารถได้รับอิทธิพลของข้อมูลทั้งสองอย่างนี้มากน้อยไม่เท่ากัน และกระบวนการนำทั้ง 2 ระบบความเชื่อมาบูรณาการปฏิบัติในวิถีชีวิตของแต่ละคนนั้นล้วนผิดแผกแตกต่างกันไป เหมาะสมเฉพาะแต่ละบุคคล จากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกสตรีมีครรภ์ สตรีที่เคยผ่านการตั้งครรภ์มาก่อน สตรีวัยสูงอายุมีปรากฏการณ์การบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่มาเป็นแนวทางในการเลือกดูแลสุขภาพที่น่าสนใจ

ดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงการปฏิบัติตัวตามความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการบริโภคของสตรีมีครรภ์

ความเชื่อ	สตรีสูงอายุ (n =7)		สตรีเคยผ่านการตั้งครรภ์มาก่อน (n =13)		สตรีที่กำลังตั้งครรภ์ (n =10)	
	เชื่อ* ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	ไม่เชื่อ** ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	เชื่อ ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	ไม่เชื่อ ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	เชื่อ ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	ไม่เชื่อ ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ
หมวดเกี่ยวกับการบริโภค						
ข้อห้าม						
มะขามป้อม	7/0	0/0	7/0	5/1	5/0	0/5
มะขามเป็นฝัก	7/0	0/0	7/0	6/0	5/0	0/5
อาหารไขมัน กะทิ	7/0	0/0	7/0	5/1	7/0	0/3
ของหวาน	6/0	1/0	7/0	5/1	5/0	1/4
พืชผักที่เป็นเครือ เป็นสายใย	7/0	0/0	7/0	6/0	5/0	0/5
มะเขือต่างๆ	6/0	1/0	7/0	6/0	5/0	0/5
ผลไม้แฝด	7/0	0/0	8/0	5/0	5/0	1/4
หอยทุกชนิด	6/0	1/0	8/0	5/0	5/0	2/1
ผึ้ง ต่อ แตน	7/0	0/0	7/0	6/0	5/0	1/4
เห็ดต่างๆ	6/0	1/0	7/0	6/0	4/0	2/4
ไส้ปลา	7/0	0/0	7/0	6/0	4/0	1/5
เนื้อวัว	4/0	2/1	7/0	4/2	5/0	0/5
ผัก ผลไม้ที่ไม่โตเต็มที่	6/0	1/0	7/0	4/2	5/0	0/5
อาหารที่ควรบริโภค						
ผักปลัง	7/0	0/0	7/0	6/0	5/0	0/5
หยวกกล้วย	6/0	1/0	8/0	3/2	5/0	2/3
น้ำมะพร้าวอ่อน	7/0	0/0	7/0	6/0	5/0	3/2
ข้อห้ามเกี่ยวกับพฤติกรรมการบริโภค						
กินอาหารคาเปลือก	6/0	0/1	7/0	6/0	5/0	2/3
เดินกินอาหาร	4/0	1/2	8/0	4/1	5/0	2/3
กินจุกจิก	3/0	1/3	7/0	5/0	5/0	3/2
ลุกจากโต๊ะอาหารทีหลัง	5/0	1/1	5/0	2/6	5/0	1/4
กินกล้วยหมดลูก	5/0	0/2	5/0	4/4	5/0	0/5

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

จากตารางที่ 5 พบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจว่าในกลุ่มสตรีสูงอายุมีความเชื่อ และปฏิบัติตามความเชื่อที่เกี่ยวกับระบบการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมเพราะในสมัยโบราณเมื่อสตรีตั้งครรภ์ในครอบครัว จะเป็นภาระของแม่ หรือแม่อุ๊ยที่ต้องดูแลกันเอง จนคลอดจึงไปขอหมอตำแยมาช่วยทำคลอดให้ ดังนั้นในระยะเวลา 9 เดือน การดูแลสุขภาพในระบบครอบครัว(Popular sector)จึงมีความสำคัญที่จะประคับประคองชีวิตให้รอดเนื่องจากการเข้าถึงระบบบริการสาธารณสุขแนวสมัยใหม่นั้นยังไม่ทั่วถึง คนในสมัยโบราณจึงบัญญัติกฎ ข้อห้าม "ขึด" ต่างๆขึดมาเพื่อเป็นกลวิธีควบคุมให้สรีมีครรภ์ลดโอกาสเสี่ยงต่างๆลงไป ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์มาก่อนจึงมีความสำคัญที่ต้องเคารพเชื่อถือ และทำตาม ในสมัยก่อนนั้นการไม่ปฏิบัติตามคำบอกกล่าวของพ่อ แม่ถือว่าเป็นความผิด อกตัญญู สตรีในสมัยนั้นยังขาดโอกาสทางการศึกษา จึงมีโอกาสน้อยในการเลือก หรือต่อรองการดูแลสุขภาพตัวเอง เมื่อสังคมได้ขับเคลื่อนไปกระแสการนิยมตามตะวันตกได้เข้ามาสู่สังคมไทย มีสตรีจำนวนหนึ่งมีโอกาสได้รับการศึกษา จึงพบปรากฏการณ์การเลื่อนไหลของกระบวนการบูรณาการของการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาได้ชัดเจนยิ่งขึ้นในกลุ่มสตรีที่กำลังตั้งครรภ์ในปัจจุบันสามารถปฏิบัติตามระบบการแพทย์สมัยใหม่ (Professional sector)ได้ชัดเจนมากขึ้น สตรีเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนแบบตะวันตก มีโอกาสในการรับสื่อมากมาย และมีแบบอย่างการปฏิบัติตามการแพทย์สมัยใหม่แล้วปลอดภัย สะดวกสบายกว่า ประกอบกับกระแสนิยมของสังคมด้วย

ตารางที่ 6 แสดงการปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์

ความเชื่อ / ข้อห้าม	สตรีสูงอายุ (n=7)		สตรีเคยผ่านการตั้งครรภ์มาก่อน (n=13)		สตรีที่กำลังตั้งครรภ์ (n=10)	
	เชื่อ* ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	ไม่เชื่อ** ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	เชื่อ* ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	ไม่เชื่อ** ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	เชื่อ* ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ	ไม่เชื่อ** ปฏิบัติ/ไม่ปฏิบัติ
อาบน้ำค่ำ	6/0	1/0	5/0	4/4	2/0	1/7
นอนกลางวัน	6/0	1/0	7/0	2/4	2/0	2/6
ยัดนุ่น ใส่หมอน	6/0	0/1	3/0	2/8	0/0	2/8
เดินทางไกล	6/0	1/0	5/0	2/6	2/0	3/5
พูดจาทักคนพิการ	7/0	0/0	7/0	5/1	5/0	5/0
มัดสิ่งของ	6/0	1/0	4/0	5/4	0/0	0/10
นั่งขวางประตู , นั่งคาบันได	7/0	0/0	4/0	2/7	0/0	2/8
เดินข้ามเชือกผูกวัวควาย	6/0	1/0	6/0	2/5	0/0	0/10
เตรียมของใช้ลูกไว้ก่อนคลอด	6/0	1/0	7/0	2/4	1/0	2/7
ร่วมงานบุญ	7/0	0/0	7/0	4/2	5./0	5/0
ไปร่วมงานศพ	7/0	0/0	7/0	6/0	5/0	5/0

จากตารางที่ 6 นั้นพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจว่าการปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์นั้นผู้สูงอายุที่ผ่านการตั้งครรภ์มาก่อนยังคงมีความเชื่อ และปฏิบัติตามระบบการดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมสูง พบประเด็นที่น่าสนใจว่าในกลุ่มสตรีที่กำลังตั้งครรภ์ในปัจจุบันนั้นปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมน้อยลง มีแนวโน้มในการปฏิบัติตามการดูแลสุขภาพแบบการแพทย์สมัยใหม่ทั้งนี้เป็นเพราะ อิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิมลดน้อยลงไป กระแสสังคมในยุคโลกาภิวัฒน์ระบบการศึกษา และการสื่อสารทั่วถึงทำให้ชาวบ้านมีโอกาสในการรับรู้ และมีโอกาสในการดูแลสุขภาพดีขึ้น เมื่อสังคมขับเคลื่อนไปจึงส่งผลต่อระบบการดูแลสุขภาพที่ย้ายฐานการดูแลสุขภาพในครอบครัวสู่ระบบบริการสาธารณสุข ประกอบกับนโยบายภาครัฐที่สนับสนุนการแพทย์แผนใหม่อย่างชัดเจน จึงทำให้ระบบการแพทย์ภาคประชาชนลดบทบาทไป และมีทิศทางที่

ไม่แน่นอน ทุนทางสังคมเหล่านี้เริ่มจางหายไป น่าจะมีการทบทวนให้การดูแลสุขภาพเป็นไปในรูปแบบการบูรณาการร่วมกันจะดีกว่า

การปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์ตามความเชื่อดั้งเดิม กับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่

จากการศึกษายังพบว่าในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์ มีแนวการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์ตามความเชื่อดั้งเดิม กับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ ด้วยเหตุผลที่ว่าสตรีมีครรภ์ดำรงชีวิตอยู่ในครอบครัว มีความผูกพันกับครอบครัวและชุมชนที่อาศัยอยู่ เมื่อสตรีตั้งครรภ์เราสามารถพบปรากฏการณ์การบูรณาการทั้งความเชื่อดั้งเดิม และความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน แต่บางเรื่องราวระบบความเชื่อดั้งเดิมที่หล่อหลอมกล่อมเกลาให้ปฏิบัติสืบทอดต่อๆกันมานั้น พบว่าการสานต่อดังกล่าวก็มีความแต่งต่างในวิธีปฏิบัติบ้าง แต่ก็ไม่ขัดแย้งกัน เนื่องจากมีฐานความคิดป่กป้องดูแลสตรี จึงมีการปฏิบัติตัวที่มีการบูรณาการความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ด้วยเช่นกัน ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ตามความเชื่อดั้งเดิมกับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่

ความเชื่อดั้งเดิม	ความรู้ทางการแพทย์
การบริโภคอาหาร สตรีมีครรภ์ควรงดบริโภคอาหารแสลงต่อไปนี้ ไข่ มะขามป้อมและมะขาม ฝักมะเขือ พืชผักที่มีสายใย หรือเป็นเครือ และของหวานทุกชนิด เพราะจะทำให้เจ็บป่วยขณะตั้งครรภ์ และคลอดยาก ไม่มีลมเบ่งคลอด การบริโภคอาหารอื่นๆ ไม่ควรบริโภคมากเกินไป เพราะจะทำให้เด็กตัวโต คลอดยาก	**การบริโภคอาหาร** สตรีมีครรภ์ควรบริโภคอาหารทุกชนิด ไม่มีอาหารแสลง ยกเว้น ชา กาแฟ เหล้า ของหมักดอง ควรบริโภคอาหารให้ครบ 5 หมู่ ได้แก่ เนื้อสัตว์ต่างๆ ผัก ผลไม้ เพราะจะช่วยบำรุงมาดาและทารกในครรภ์ การบริโภคอาหารควรบริโภคในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม จึงจะเพียงพอสำหรับการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์
การทำงานและการพักผ่อน สตรีมีครรภ์สามารถทำงานได้เป็นปกติ นอกจากนี้การได้ทำงานหนักและเดินอยู่เรื่อยจะทำให้ท้องหลวมคลอดง่าย การนอนมากเกินไปจะทำให้เด็กตัวโตคลอดยาก ห้ามสตรีมีครรภ์นอนกลางวัน ลูกออกมาจะเกียจคร้าน	**การทำงานและการพักผ่อน** สตรีมีครรภ์ควรลดการทำงานหนัก เช่น ยกของหนัก โดยเฉพาะในช่วง 3 เดือนแรกและช่วงท้ายของการตั้งครรภ์ เพราะจะทำให้แท้งหรือคลอดก่อนกำหนด ขณะตั้งครรภ์ควรหาเวลาพักผ่อนให้มาก โดยการนอนพักในช่วงกลางวันอย่างน้อย 1-2 ชั่วโมง
การเตรียมคลอด ห้ามเตรียมเสื้อผ้า ของใช้เด็กอ่อนไว้ก่อน จะทำให้เด็กเจ็บป่วย หรือเสียชีวิต	**การเตรียมคลอด** จัดเตรียมเสื้อผ้าและของใช้สำหรับมารดาและทารกให้พร้อมก่อนคลอด เพื่อความสะดวก

พบว่าการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ในสองสมัยนั้นมี การปฏิบัติตัวที่เอนอิงตามสภาพบริบท และสิ่งแวดล้อม เพราะมีการปฏิบัติที่ ตั้งอยู่คนละฐานความคิด อาจดูว่ามีแตกต่างบ้าง แต่เมื่อมองย้อนไปจะพบว่า ทั้งสองระบบมีแนวทางการปฏิบัติเพื่อปกป้องดูแลครรภ์ทั้งสิ้น

"มาหาหมอ หมอบอกให้นอนหลับพักผ่อนตอนกลางวันบ้าง
แต่พอไปบ้านเรากำลังจะนอน แม่ก็ห้าม ไม่ให้นอน "

"หมอบอกใกล้คลอดแล้วเตรียมของไว้ ซักให้สะอาดหลังคลอดจะได้สบาย
ไม่วุ่นวาย แต่ยายที่บ้านดุด่า ว่าเตรียมของก่อนไม่ดี ฉันไม่รู้จะทำอย่างไร"
" พี่แอบซื้อของๆลูกไว้หลายอย่างแล้ว แต่ไม่กล้าเอามาไว้ที่บ้าน ฝากไว้ที่บ้านน้าสาว "

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มหน้าห้องรอตรวจครรภ์
15 พฤศจิกายน 2543

รูปแบบการบูรณาการ

ปรากฏการณ์การบูรณาการ์ความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่มาเป็นการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์ปรากฏ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

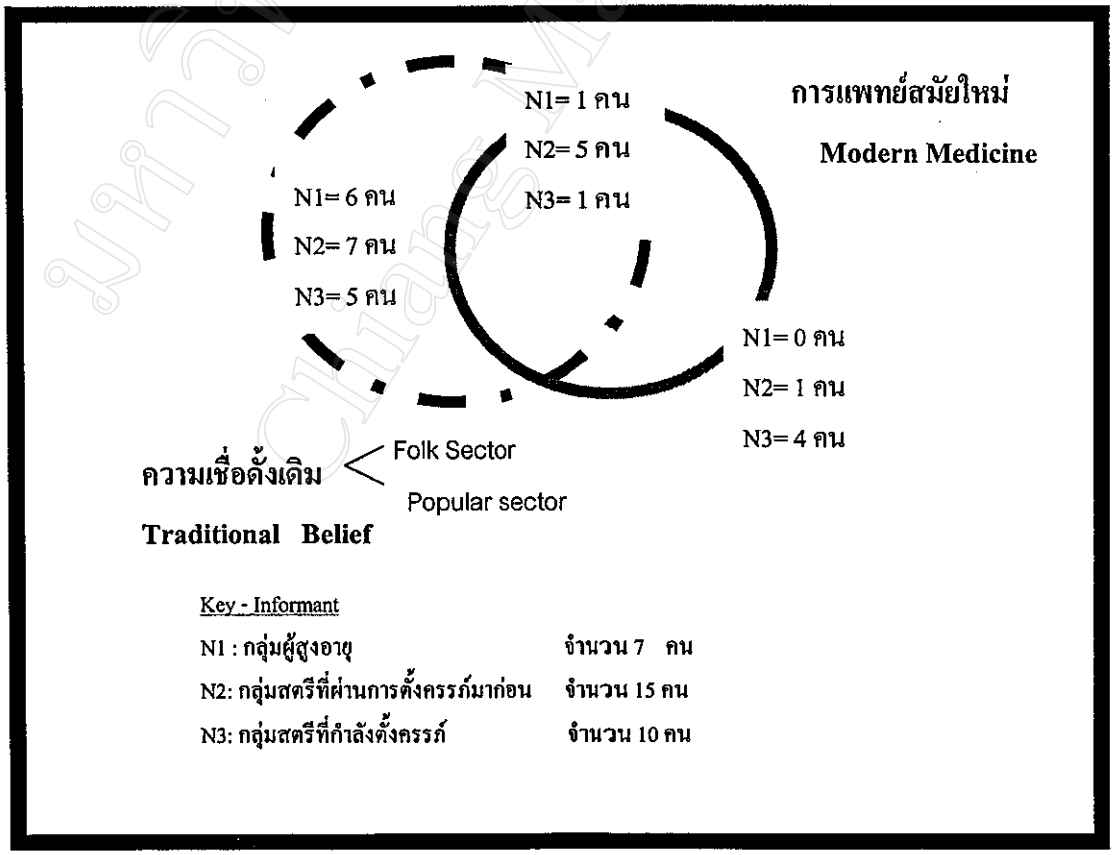

จากแผนภูมิพบว่าสตรีมีแนวการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์แตกต่างกันออกไป จากการศึกษานั้นพบว่าสตรีสูงอายุ และสตรีที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้วจะพึ่งพิงระบบการดูแลสุขภาพในระบบครอบครัว(Folk Sector) และการดูแลสุขภาพภาคประชาชนของชุมชน(Popular Sector) มากกว่า ต่อมาพบว่าการดูแลสุขภาพของครอบรัว กับการดูแลพื้นบ้านของชุมชนโน้มนำสู่การเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในงานวิจัยนี้จึงรวมเป็นระบบการดูแลสุขภาพตามความเชื่อดั้งเดิม (Traditional Belief) สำหรับการแพทย์สมัยใหม่ (Modern Medicine) ในสมัยปัจจุบันพบว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อระบบการดูแลสุขภาพ มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยช่วยในการวินิจฉัยพร้อมทั้งมีวิธีการรักษาพยาบาลได้อย่างชัดเจน ตรงไปตรงมา ตามหลักเหตุผล แต่กลับพบว่าคนในชุมชนไม่ได้ทอดทิ้งการดูแลสุขภาพที่เป็นทุนทางสังคมที่มีมาแต่ดั้งเดิม การที่บอกว่าสิ่งหนึ่งดี แต่ไม่ได้แสดงว่าดีกว่าจนสามารถละทิ้งสิ่งมีที่มีอยู่เดิมได้ จึงปรากฏออกมาว่าสตรีมีครรภ์สามารถบูรณาการเอาความเชื่อดั้งเดิมรวมเข้ากับการดูแลสุขภาพของหลักการแพทย์สมัยใหม่ได้ โดยไม่มีสิ่งใดเป็นข้อขัดแย้งที่ตรงกันข้ามระหว่างกัน หรือแสดงความต่อต้านกัน กลับพบว่ามีแต่จะอะลุ้มอล่วยซึ่งกันและกัน เป็นสิ่งที่เอื้อต่อกันสู่การมีสุขภาที่ดี ของสตรีมีครรภ์ และทารกในครรภ์ด้วย กระบวนการบูรณาการจึงเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอย่างหนึ่งว่า สตรีเหล่านั้นขณะตั้งครรภ์แม้สตรีไม่มีความเชื่อบางอย่างในเรื่องข้อห้าม "ขึด" แต่กลับพบว่าสตรีต้องปฏิบัติตามความเชื่อเหล่านั้นเพื่อดำเนินการตั้งครรภ์ จนกระทั่งคลอดได้อย่างมีสุขภาวะ

ในการดำเนินการชีวิตสตรีขณะตั้งครรภ์ สตรียังดำเนินชีวิตในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนพ้องต่าง ๆ มีโอกาสทางการศึกษา และการดูแลสุขภาพตัวเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลกล่อมเกลาให้สตรีเลือกวิะในการดูแลสุขภาพตัวเองให้ดีที่สุด ทารกปลอดภัย มีสุขภาพที่ดีตั้งแต่ในครรภ์ จึงพบว่าสตรีมีครรภ์เลือกที่บูรณาการเอาความเชื่อดั้งเดิม กับการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาในการดำเนินชีวิต มากกว่าการเลือกดูแลสุขภาพด้วยหลักการดูแลสุขภาพระบบใดระบบหนึ่งเพียงระบบเดียวดังการปรากฏตามแผนภูมิดังต่อไปนี้

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับแหล่งการเรียนรู้การตั้งครรภ์

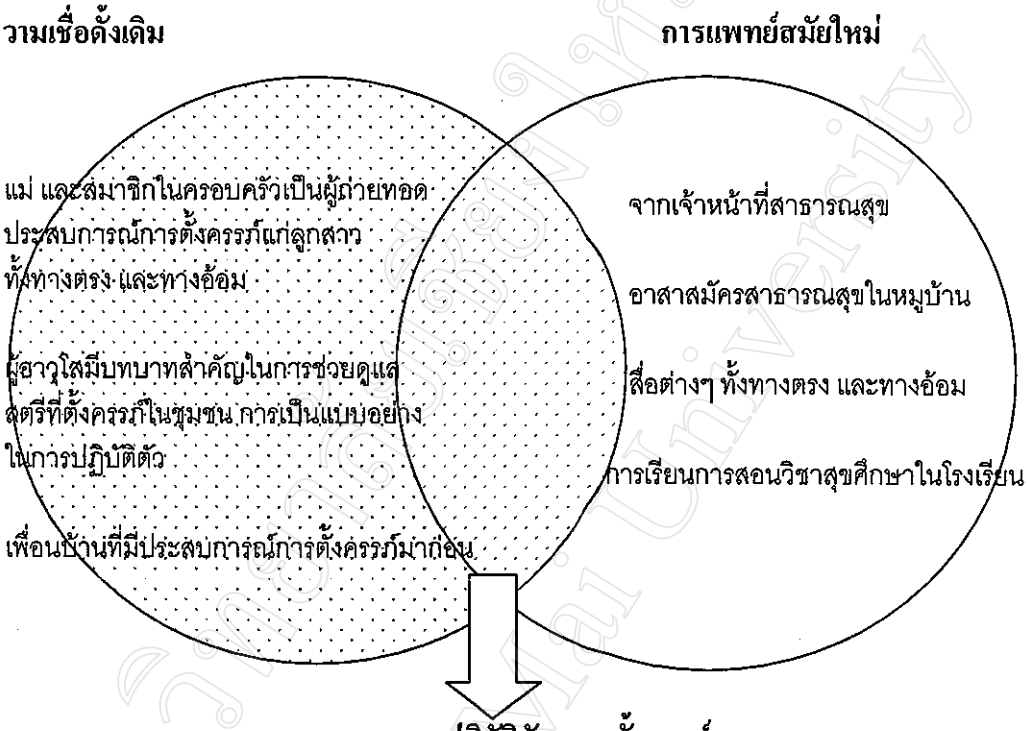

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

แม่ และสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้ถ่ายทอด
ประสบการณ์การตั้งครรภ์แก่ลูกสาว
ทั้งทางตรง และทางอ้อม

ผู้อาวุโสมีบทบาทสำคัญในการช่วยดูแล
สตรีที่ตั้งครรภ์ในชุมชน การเป็นแบบอย่าง
ในการปฏิบัติตัว

เพื่อนบ้านที่มีประสบการณ์การตั้งครรภ์มาก่อน

จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

อาสาสมัครสาธารณสุขในหมู่บ้าน

สื่อต่างๆ ทั้งทางตรง และทางอ้อม

การเรียนการสอนวิชาสุขศึกษาในโรงเรียน

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการรับรู้การตั้งครรภ์

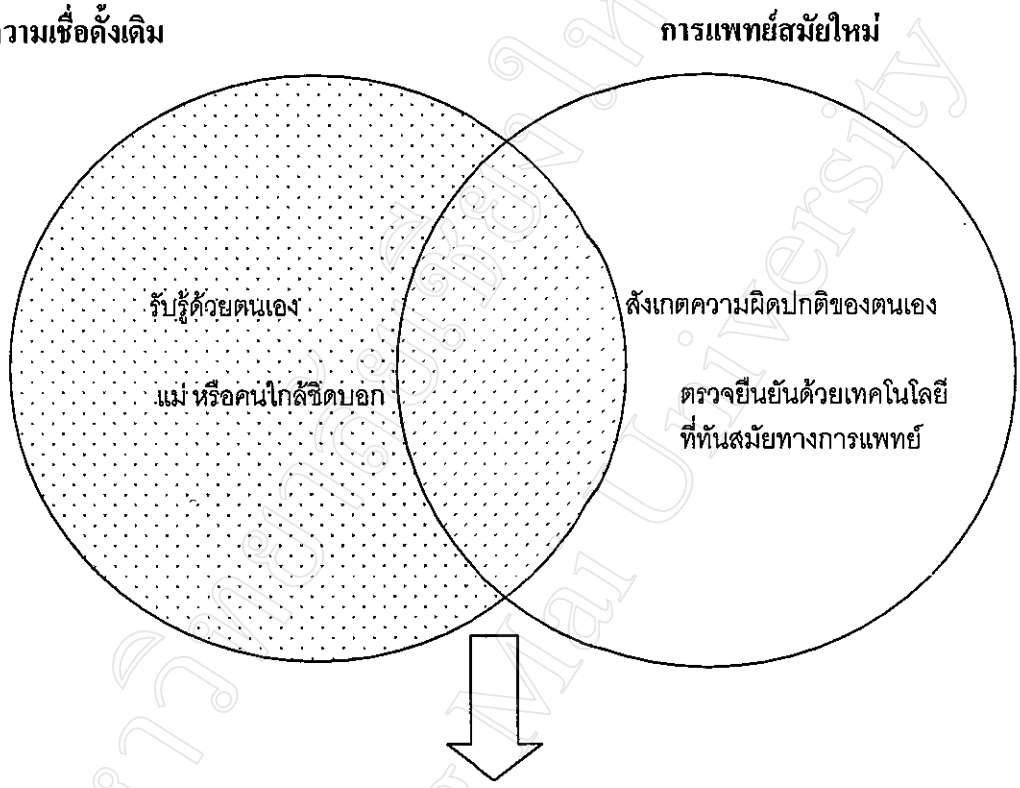

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

. แม่ คนใกล้ชิดในครอบครัวบอก
ตรวจยืนยันด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยทางการแพทย์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการฝากครรภ์

ความเชื่อดั้งเดิม

เมื่อสงสัยว่ามีการตั้งครรภ์ แม่และคนในครอบครัว
จะเป็นผู้เฝ้าดูแล สังเกตการเปลี่ยนแปลง

ผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ในการดูแล
สตรีมีครรภ์มาก่อนจะมีบทบาทชี้แนะสิ่งที่
ควรกระทำเมื่อแน่ใจว่ามีการตั้งครรภ์แน่นอน

คนในครอบครัว และชุมชนจะมีบทบัญญัติการปฏิบัติต่อ
สตรีมีครรภ์ และให้สตรีมีครรภ์พึงปฏิบัติตลอด
ระยะเวลาตั้งครรภ์ เป็นการระมัด ระวัง ปกป้องดูแลร่วมกัน

การแพทย์สมัยใหม่

ทันทีที่แน่ใจว่าตั้งครรภ์ เจ้าหน้าที่
สาธารณสุขจะแนะนำให้รีบมา
ฝากครรภ์ เจ้าหน้าที่มีบทบาทที่
สำคัญในการดูแลครรภ์ ตลอดจน
ประเมินความผิดปกติ หรือภาวะ
เสี่ยง โรคแทรกซ้อนระหว่างตั้ง
ครรภ์ โดยการตรวจร่างกาย ตรวจ
เลือด บางรายอาจต้องตรวจน้ำ
คร่ำร่วมด้วย

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

แม่ และสมาชิกในครอบครัวเป็นผู้คอยดูแล ถ่ายทอด
ประสบการณ์การ ในการดูแลครรภ์แก่ลูกสาว
ผ่านข้อห้ามตามความเชื่อดั้งเดิม

สตรีมีครรภ์เข้ารับบริการฝากครรภ์ในโรงพยาบาล

เจ้าหน้าที่มีบทบาทที่สำคัญในการดูแลครรภ์ ตลอดจน
ประเมินความผิดปกติ หรือภาวะเสี่ยง โรคแทรกซ้อนระหว่างตั้ง
ครรภ์ โดยการตรวจร่างกาย ตรวจเลือด บางรายอาจต้องตรวจ
น้ำคร่ำร่วมด้วย

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการบริโภคอาหาร

ความเชื่อดั้งเดิม

อาหารที่ควรบริโภค
อาหารทั่วไปที่บริโภคในชีวิตประจำวัน

อาหารที่ไม่ควรบริโภค
อาหารที่ "ขึด"ระบุไว้ซึ่งส่วนใหญ่สัมพันธ์กับ
ลักษณะนาม ฟ้องรูป ฟ้องเสียงที่นำมาซึ่งความเสี่ยง
ที่เป็นอันตรายต่อสตรี และทารกในครรภ์
หรือเชื่อว่าส่งผลการขัดขวางกระบวนการคลอด

การบำรุงครรภ์
หยวกกล้วย
ผักปลัง
น้ำมะพร้าว

การแพทย์สมัยใหม่

อาหารที่ควรบริโภค
เน้นการบริโภคแต่ละวันให้ครบทั้ง 5 หมู่
และทุกวันควรดื่มนมวันละ 1-2แก้ว ,
ไข่วันละ 1 ฟอง ,ถั่ว ,ผลไม้ต่างๆ
เพิ่มทั้งปริมาณ และคุณภาพอาหาร
แต่ละวันให้รับประทานเพิ่มมากกว่าเดิม

อาหารที่ไม่ควรบริโภค
งดอาหารที่มีรสจัด ของหมักดอง
สุรา ชา กาแฟ บุหรี่ สารเสพติด
ที่มีสารนิโคติน

การบำรุงครรภ์
ยาบำรุงโลหิต และวิตามินรวม

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

สตรีครรภ์ปฏิบัติตามหลักการแพทย์สมัยใหม่ และ

ปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมในส่วนที่ไม่มีคำอธิบาย
ทางวิทยาศาสตร์อย่างชัดเจน และเพื่อความสบายใจ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการพักผ่อน

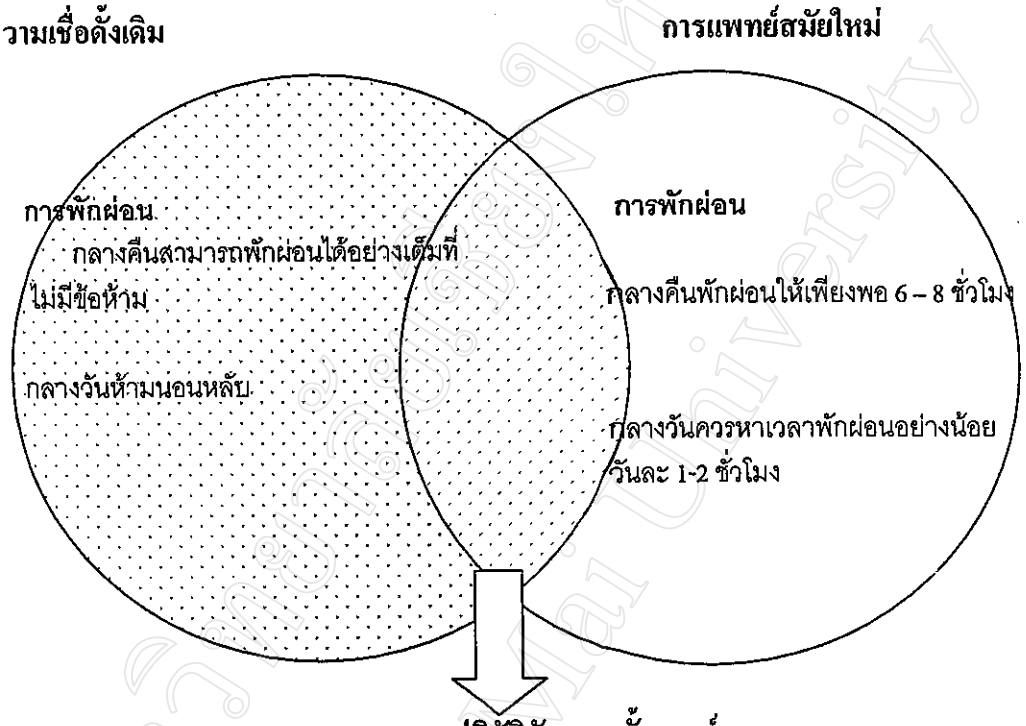

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

การพักผ่อน

กลางคืนสามารถพักผ่อนได้อย่างเต็มที่

กลางวันควรหาเวลาพักผ่อนอย่างน้อย
วันละ 1-2 ชั่วโมง

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการสังเกตความผิดปกติ

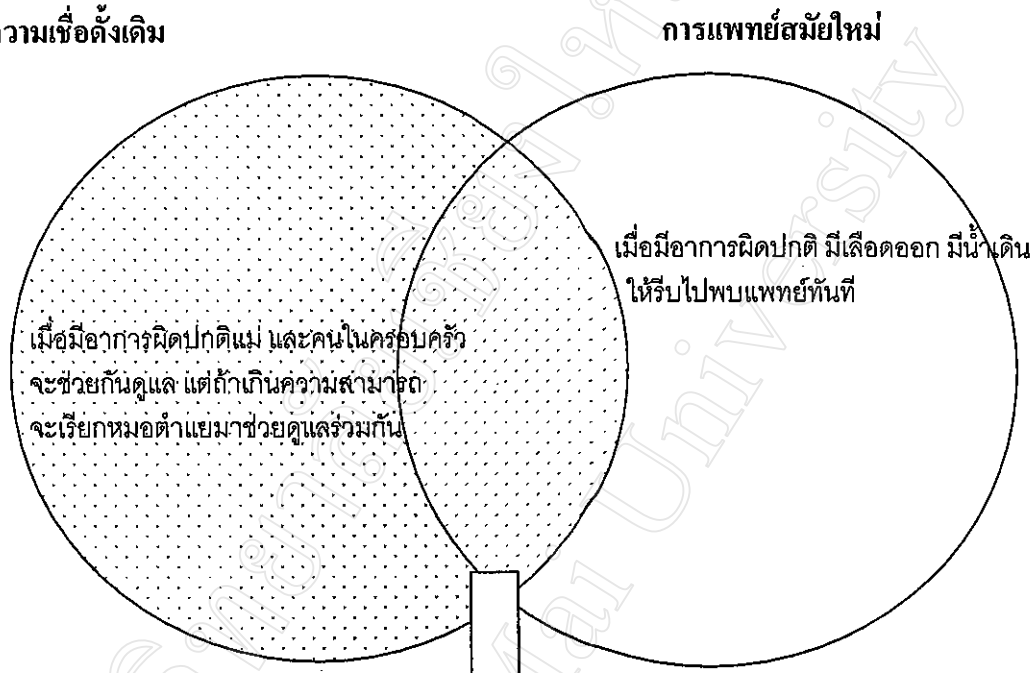

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

แม่ และคนในครอบครัวจะช่วยกันดูแล

เมื่อมีอาการผิดปกติ มีเลือดออก มีน้ำเดิน
รีบไปพบแพทย์ทันที

□

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการตรียมตัวก่อนคลอด

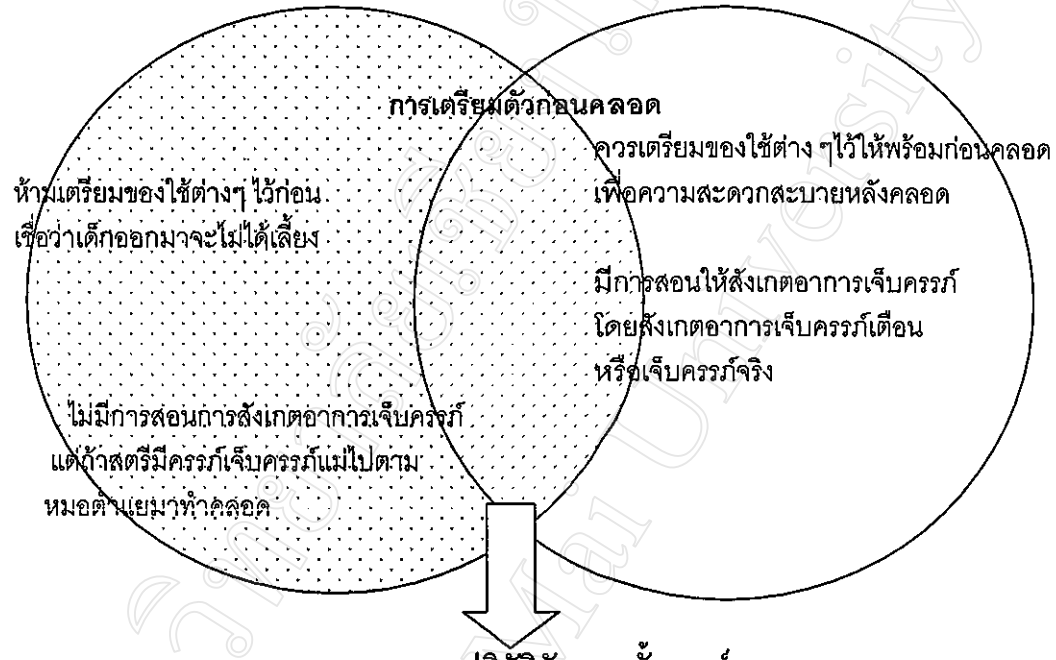

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

สตรีจะสังเกตอาการเจ็บครรภ์ และเมื่อเจ็บครรภ์แม่
และคนในครอบครัวจะพาไปคลอดที่โรงพยาบาล

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

การปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

เกี่ยวกับการคลอด

ความเชื่อดั้งเดิม

การแพทย์สมัยใหม่

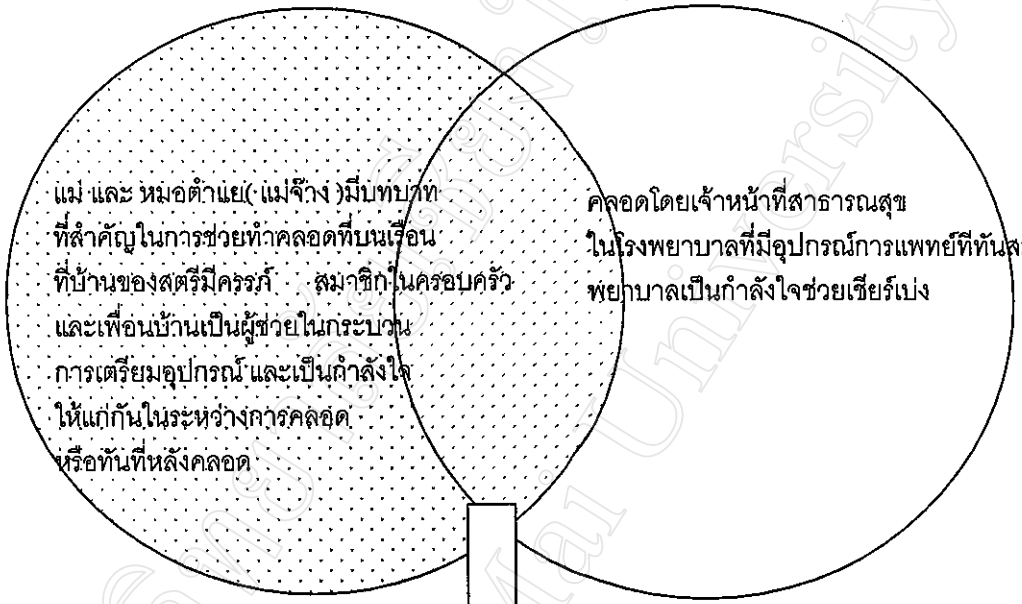

การบูรณาการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์

คลอดโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในโรงพยาบาล
ที่มีอุปกรณ์การแพทย์ทีทันสมัย มีพยาบาลเป็นกำลังใจช่วยเชียร์เบ่ง
สมาชิกในครอบครัวรออยู่นอกห้องคลอด

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University

1.การปฏิบัติทั้ง 2 แนวความเชื่อ โดยเอาความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลัก อะไรที่ขัดกับความเชื่อดั้งเดิมจะไม่ทำตาม

จากการศึกษาพบว่าสตรีที่ปฏิบัติตัวตามแนวทางนี้ ซึ่งเป็นสตรีที่อาศัยอยู่กับแม่ หรือแม่สามี ที่เคร่งครัดต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม แม่จะเป็นผู้ถ่ายทอดความเชื่อเรื่องข้อห้าม "ขึด" และคอยควบคุมการประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปตามข้อห้าม โดยเฉพาะถ้าเป็นการตั้งครรภ์แรก สตรีจะมีความวิตกกังวลสูง ดังนั้นโอกาสที่จะรับเอาอิทธิพลความเชื่อของคนใกล้ชิดจึงมีเพิ่มมากขึ้นด้วย แนวทางการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์ในกลุ่มนี้ ได้แก่

1. การงดอาหารแสลงอย่างเคร่งครัด สตรีจะงดอาหารแสลงตามคำแนะนำของแม่อย่างเคร่งครัด เพราะเกรงว่าอาหารที่รับประทานเข้าไปจะเป็นอันตรายต่อการตั้งครรภ์และการคลอด สำหรับอาหารแสลงที่งดได้แก่ อาหารที่มีไขมัน มะพร้าวแห้ง ผึ้ง ต่อ แตน ไข่ ของหวาน ผักแว่น เป็นต้น ส่วนการปฏิบัติเกี่ยวกับการรับประทานอาหารเช่น ไม่รับประทานอาหารจุกจิก ไม่รับประทานอาหารขณะเดิน อาหารที่ห่อหรือมีเปลือกก็จะแกะออกให้เรียบร้อย

2. ไม่นอนกลางวันมากเกินประมาณ การนอนในเวลากลางคืนสตรีมีครรภ์จะนอนได้เป็นปกติ ส่วนในเวลากลางวันถ้ารู้สึกง่วงนอนหรืออ่อนเพลียก็จะนอนพักบ้าง แต่จะไม่นอนนานเกินไป หลังจากนั้นแม่จะปลุกให้ลุกขึ้นมาทำงาน เพราะเกรงว่าการนอนกลางวันมากจะทำให้คลอดยาก และภูติผีพรายจะมาเอาเด็กไป

3. การทำงาน สตรีมีครรภ์จะยังคงทำงานเป็นปกติ ถ้ามีอาการวิงเวียนคลื่นไส้อาเจียนก็จะหยุดพัก เมื่อทุเลาจากอาการดังกล่าวก็จะทำงานต่อไปจนถึงเดือนคลอด งานที่ทำมักจะเป็นงานที่เคยทำประจำก่อนตั้งครรภ์ เช่น งานบ้าน งานในไร่นา แต่ขณะตั้งครรภ์สตรีจะหลีกเลี่ยงการยกของที่คิดว่าหนักเกินความสามารถของตนเอง แต่ถ้าไม่มีใครช่วยก็สามารถทำได้

4. การออกกำลังกาย สตรีมีครรภ์มีความคิดเห็นว่าการทำงานและการเดินอยู่เรื่อยๆ เป็นการออกกำลังกายที่เพียงพอแล้ว ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องออกกำลังกายด้วยท่าพิเศษอื่นๆ

5. การบำรุงร่างกาย สตรีได้รับความรู้เกี่ยวกับการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อมารดาและทารกในครรภ์จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และจากสื่อต่างๆ แต่ในทางปฏิบัติสตรีจะรับประทานอาหารที่หาได้ในชุมชน โดยสตรีให้เหตุผลว่าฐานะยากจนจึงไม่มีเงินซื้ออาหารดีๆ มารับประทาน สตรีส่วนมากเคยชินกับอาหารพื้นบ้าน และสตรีบางรายอยู่ในหมู่บ้านห่างไกล ทำให้โอกาสในการเลือกซื้ออาหารจึงถูกจำกัดไปด้วย ดั้งนั้น สตรีจึงมีความคิดเห็นว่าตนเองไม่สามารถปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สตรีจึงรับประทานอาหารไปตามความเคยชิน โดยไม่มีอาหารที่ซื้อหามารับประทานเป็นพิเศษในช่วงตั้งครรภ์

" ฉันท้องครั้งแรก กลัวไปหมด กลัวลูกออกมาไม่สมบูรณ์ กลัวคลอดยาก แม่จะคอยบอกว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ เราเป็นลูกต้องเชื่อฟัง และทำตามเพราะแม่เคยคลอดมาก่อน"

ตู่ สตรีที่กำลังตั้งครรภ์ครั้งแรก

2. การปฏิบัติตัวโดยเอาหลักทางการแพทย์สมัยใหม่เป็นหลัก จะทำตามความเชื่อดั้งเดิมในส่วนที่ทำแล้วสบายใจเท่านั้น

จากการศึกษาพบว่าสตรีที่ปฏิบัติตามแนวนี้ เนื่องจากการได้รับความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่โดยผ่านสื่อต่างๆ มากมาย และประสบการณ์เรียนรู้ จากเพื่อนบ้าน จากคนใกล้ชิดที่ปฏิบัติตามหลักการแพทย์ แล้วปลอดภัยทั้งแม่ และลูก ลูกมีสุขภาพที่สมบูรณ์ สามารถช่วยเหลือคลอดให้เป็นเรื่องง่าย ตลอดจนการรุกของงานอนามัยแม่และเด็กที่ผ่านมาทำให้สตรีมีความเชื่อถือ และปฏิบัติตามหลักการแพทย์สมัยใหม่มากยิ่งขึ้น แต่ขณะเดียวกันสตรีมีครรภ์ยังคงได้รับการดูแลและเอาใจใส่ จากแม่และคนใกล้ชิด จึงได้รับการถ่ายทอดความเชื่อดั้งเดิมที่แม่เคยปฏิบัติมา มีหลายเรื่องราวที่หลักทางการแพทย์สมัยใหม่ไม่ได้กล่าวเอาไว้อย่างชัดเจน เช่นข้อห้ามในการปฏิบัติตัวทั่วๆไป แม้ว่าข้อห้ามที่แม่ถ่ายทอดมาเหล่านี้จะหาเหตุผลมาอธิบายไม่ได้ว่า มีความเกี่ยวข้องกับการตั้งครรภ์ หรือการคลอดหรือไม่ แต่สตรีมีครรภ์ก็มีความกลัวถ้าหากไม่ปฏิบัติตาม สำหรับแนวทางการปฏิบัติตัวของสตรีกลุ่มนี้ได้แก่

1. ไม่งดอาหารแสลง เนื่องจากการตั้งครรภ์ทำให้สตรีมีครรภ์มีความอยากอาหารเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับเคยมีประสบการณ์รับประทานอาหารแสลงดังกล่าวมาแล้วแต่ไม่มีอันตรายใดๆเกิดขึ้น สตรีมีครรภ์บางรายต้องแอบรับประทานเนื่องจากเกรงว่าจะถูกตำหนิ

2. นอนพักผ่อนในเวลากลางวันอย่างเต็มที่ตามคำแนะนำของหมอ โดยเฉพาะในช่วงแรกที่มีอาการแพ้ท้อง และในช่วงที่ใกล้คลอด

3. การทำงาน สตรีจะทำงานตามปกติถ้าไม่มีอาการแพ้ท้อง และจะหลีกเลี่ยงการยกของหนัก ในระยะใกล้คลอดจะลดการทำงานลงไป และหาทางพักผ่อนในเวลากลางวันมากขึ้น

4. การบำรุงร่างกาย การรับประทานอาหารเปลี่ยนแปลงไป จะเลือกรับประทานอาหารตามคำแนะนำของแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เช่น. การรับประทานอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ต่างๆ นม ถั่ว ผักผลไม้ และจะรับประทานอาหารในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น อาหารบางอย่างไม่มีในชุมชน ก็จะไปหาซื้อมาจากในเมือง หรือสามีซื้อหามาฝาก

5. การปฏิบัติตามข้อห้ามเพื่อให้สบายใจ บรรดาสตรีครรภ์มีความคิดเห็นว่าความเชื่อดั้งเดิมเป็นเรื่องที่ล้าสมัย โดยเฉพาะในเรื่องอาหารการกิน แต่ข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวทั่วๆไปนั้นยังหาข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ว่าความเชื่อเหล่านั้นเป็นจริงหรือไม่ เช่น การนั่งคาบันได หรือขวางประตูทำให้คลอดยาก ห้ามสระผมในเวลากลางคืน แม้จะไม่มีคำอธิบายแต่สตรีมีครรภ์เกิดความเกรงกลัว ดังนั้นจึงปฏิบัติตามเพื่อความสบายใจ

" คนแก่คนเฒ่าชอบห้ามกินนั่น ห้ามไม่ให้กินนี่.....กินข้าวก็ให้รีบลุกก่อนคนอื่นๆ บางทีเราไม่อิ่ม ก็ไม่ลุก แต่ถ้าแม่เห็นก็ต้องลุกขึ้นไม่งั้นจะถูกตำหนิได้ หมอบอกว่ากินได้หมด ยกเว้นเฉพาะของหมักดอง และต้องกินมากขึ้น กินอาหารดี ๆ มีลูกอยู่ในท้องอีกคน"

ชู สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2

" เวลาไปฝากท้องหมอมักบอกว่า ถ้าอยากให้ลูกฉลาดเท่ากับเราก็ทำตามแม่ แต่ถ้าอยากให้ฉลาดกว่าก็ต้องทำตามหมอ เช่นอาหารการกิน ต้องบำรุงเยอะๆ..... แต่ที่แม่ห้ามนั่งคาประตู คาบันได พี่ก็ทำตามเพราะหมอก็บอกไม่ได้ จึงทำตามแม่บ้างสบายใจดี"

วัลลา สตรีที่กำลังตั้งครรภ์บุตรคนที่2 กับสามีคนที่ 2

3.ปฏิบัติตัวตามวิถีชีวิตปกติ ตามความเคยชิน

จากการศึกษาพบว่าสตรีมีครรภ์จำนวน 5คน ที่มีวิธีการปฏิบัติตัวไม่แน่นอน หรือไม่มีแบบแผนที่ชัดเจนเพียงพอว่ายึดการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ตามหลักความเชื่อใด สตรีเหล่านี้มิได้ปฏิบัติตามข้อห้ามทั้งหมด ในขณะที่มีความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข แต่ก็ไม่ได้ปฏิบัติตาม แต่เลือกที่จะปฏิบัติตามวิถีชีวิตปกติที่เป็นไปทุกวันตามความเคยชิน สตรีเหล่านี้มักเคยมีประสบการณ์การตั้งครรภ์มาก่อน และไม่ประสบความยุ่งยากเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ในครั้งที่ผ่านมา อยู่เป็นครอบครัวเดี่ยว บางคนอยู่กับแม่ที่ไม่เคร่งครัดกับความเชื่อดั้งเดิม แนวทางการปฏิบัติตัวของสตรีมีครรภ์กลุ่มนี้ได้แก่

1. ไม่งดอาหารใด ๆ
3. ทำงานเป็นปกติตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ จนกระทั่งคลอด สตรีที่อยู่ในครอบครัวเดี่ยวจะยุ่งอยู่กับการทำงานบ้าน งานในสวน และการดูแลลูกๆ การดูแลครอบครัว ทำให้การ

ทำงานเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ สตรีมีครรภ์บางคนบอกว่าการไม่ทำงาน เอาแต่นอนจะทำให้คลอดยาก

4. การนอนพักผ่อนในกลางคืนเป็นไปอย่างชีวิตปกติ ไม่ได้วางแผนการนอนกลางวันเอาไว้ ถ้าว่าง หรือมีแม่คอยดูแลลูกๆแทนก็จะได้พักผ่อน และนอนหลับบ้างในตอนกลางวัน
5. การออกกำลังกาย สตรีมีครรภ์มีความเห็นว่าการทำงานจนคลอดเป็นการออกกำลังกายที่เพียงพอแล้ว
6. การบำรุงร่างกาย สตรีกลุ่มนี้มาฝากครรภ์ และได้รับรู้การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อมารดาและทารกในครรภ์จากการสอนสุขศึกษาของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและจากสื่อต่างๆ แต่ในทางปฏิบัติสตรีจะรับประทานอาหารที่มีอยู่ในชุมชน เคยชินกับรสชาดอาหารที่เคยกินมาก่อน ประกอบกับฐานะค่อนข้างยากจนจึงไม่มีโอกาสหาของดีๆมารับประทาน จึงไม่สามารถปฏิบัติตามหลักการแพทย์สมัยใหม่ได้ สตรีเหล่านี้จึงรับประทานอาหารตามปกติ ไม่ขวนขวายหาอาหารอะไรมาบำรุงเป็นพิเศษในขณะตั้งครรภ์

"พี่ท้องทั้งหมด 3 ครั้งแล้ว ไม่ได้บำรุงอะไรพิเศษเลย มีอะไรก็กิน ไม่มีก็ไม่กิน ไม่เคยขวนขวายหาอะไรมาเพิ่มเติมกินเหมือนวันอื่นๆ ที่ไม่ท้องนั่นแหละ คลอดออกมาก็เห็นแข็งแรงทั้ง 3 คน"

ดี สตรีที่ผ่านการตั้งครรภ์มาแล้ว2 ครั้ง

จากการศึกษา ทำให้พบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจว่า ความเชื่อดั้งเดิมของคนในสังคมพื้นเมือง และความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ สามารถเชื่อมโยงเข้าหากันได้ เนื่องจากความเชื่อทั้ง 2 แนวทางตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเดียวกัน คือ เชื่อว่าการตั้งครรภ์เป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงของชีวิต สตรีมีครรภ์จำเป็นต้องได้รับการดูแลหรือปฏิบัติตัวเป็นพิเศษแตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป

เมื่อพิจารณาข้อปฏิบัติของทั้ง 2 แนวความเชื่อ พบว่า ได้กล่าวถึงการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ที่เป็นหลักปฏิบัติโดยทั่วไปนั้น เป็น 3 หมวดใหญ่ๆ คือ ในเรื่องอาหารการกิน การพักผ่อนนอนหลับ และการทำงานมีรายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิบัติตามหลักความเชื่อทั้ง 2 ดังกล่าว เกิดปรากฏการณ์ของการบูรณาการเอาความเชื่อทั้ง 2 เข้าหากันตามความเหมาะ

สม ตามสถานภาพ สถานการณ์ของแต่ละบุคคล โดยที่สตรีที่ปฏิบัติตนโดยยึดความเชื่อเดิมเป็นหลัก และสตรีที่ปฏิบัติตตนโดยยึดหลักความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่เป็นหลักจะมีความสนใจต่อตนเองและใส่ใจต่อการตั้งครรภ์คล้ายคลึงกัน โดยพยายามปฏิบัติในสิ่งที่ตนคิดว่าดีที่สุดสำหรับตน โดยยึดหลักความเชื่อของตนในการยึดถือปฏิบัติ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าสตรีมีครรภ์ที่ปฏิบัติตัวตามความสะดวกที่เคยชินประจำวันนั้นจะไม่ถูกต้องเสมอไป สตรีกลุ่มนี้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ เหมือนกับสตรีกลุ่มอื่นๆ แต่การปฏิบัติตัวตามความสะดวกเคยชินของสตรีบางรายถือว่าเหมาะสมแล้ว มีเพียงบางรายที่ให้ความสำคัญต่อการตั้งครรภ์น้อยเกินไป ด้วยความจำกัดในเรื่องของสถานนะทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้การให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อการตั้งครรภ์นั้นมีผลสืบเนื่องเชื่อมดยงมาจากการรับรู้การตั้งครรภ์ และการให้ความหมายต่อการตั้งครรภ์ในครั้งนั้นด้วย

แม้ในปัจจุบันโลกได้ก้าวสู่กระแสของวิทยาศาสตร์โลกาภิวัฒน์แล้วก็ตาม แต่ปรากฏการณ์ที่พบนั้นเราพบว่าสตรีมีครรภ์ยังมีการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์โดยการบูรณาการเอาแนวอิทธิพลความเชื่อดั้งเดิม กับการแพทย์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน ทั้งนี้เป็นเพราะหลักความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่นั้นได้อธิบายเหตุผลของการปฏิบัติตัวแต่ละขั้นแต่ละตอนเอาไว้ชัดเจน สอดคล้องกับประสบการณ์การตั้งครรภ์ที่สตรีได้รับรู้ผ่านมา ขณะเดียวกัน อิทธิพลของแนวความเชื่อดั้งเดิมที่กระจาย ซึมซาบอยู่ในบริบทของชุมชน ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของกฎข้อห้าม “ขึด” ซึ่งถือเป็นมาตราการควบคุมทางสังคมของคนพื้นเมือง ยึดถือปฏิบัติจนกลายเป็นจารีตประเพณี โดยไม่ต้องหาเหตุหาผลมาอธิบายกัน แม้ว่าสตรีมีครรภ์ไม่สามารถเลือกปฏิบัติตามข้อห้าม “ขึด เหล่านั้นได้ไม่หมด แต่สตรีมีครรภ์ก็เลือกเอาส่วนที่สอดคล้องของความเชื่อทั้ง 2 มาบูรณาการให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนในการยึดถือปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ต่อไป

ผลที่เกิดจากกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์

จากความหมายของสุขภาพคือ สุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย ทางจิตใจ ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ ฉะนั้นการพัฒนาการดูแลสุขภาพจึงเท่ากับการพัฒนาทุกๆ มิติของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเชื่อมโยงบูรณาการ สอดคล้องกับการปฏิรูประบบสุขภาพที่ควรใช้ความคิดเชิงระบบ โดยการคิดองค์ประกอบของระบบให้ครบ และจัดให้การทำงานสัมพันธ์กัน ทำให้ระบบขับเคลื่อนไปอย่างเรียบร้อย

อุดมการณ์ที่ว่าด้วยสุขภาพที่กล่าวมานั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนคนไทยมีสุขภาวะได้อย่างเต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องพลวัตรของสุขภาพ เพราะบุคคลแต่ละคนมีศักยภาพทางสุขภาพที่แตกต่างกัน มีความหลากหลาย ทั้งในเรื่องเพศ วัย บุรุษ สตรี ยังสามารถแยกเป็นวัยทารก วัยรุ่น สตรีตั้งครรภ์ สตรีวัยทอง เป็นต้น

จากหลักการดังกล่าว การบูรณาการเอาทั้งความเชื่อดั้งเดิม กับการแพทย์สมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์นั้นเป็นแบบอย่างของการดูแลสุขภาพที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไม่ฉีกแยกสตรีมีครรภ์ออกมาเพียงบางส่วนที่ต้องการดูแลเท่านั้น แต่เปิดโอกาสให้ทั้งการแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์ภาคประชาชน ระบบการดูแลสุขภาพภายในครอบครัว ตลอดจน การดูแลสุขภาพโดยผู้เชี่ยวชาญเข้ามามีส่วนร่วมแสดงกลยุทธ์ในการดูแลสุขภาพร่วมกัน หลักการนี้น่าจะเป็นรูปแบบการดูแลสุขภาพที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนกว่าเดิม จึงถือว่าเป็นการดูแลสุขภาพที่ได้เปรียบมากกว่าเพราะสตรีมีครรภ์สามารถเลือกเอาสิ่งที่สตรีไคร่ครวญว่าดีที่สุด เหมาะสมที่สุดมาบูรณาการดูแลสุขภาพของตนเอง ข้อได้เปรียบนี้สามารถเห็นปรากฏการณ์ในชุมชนได้อย่างชัดเจน

ตอนที่4.4 ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิม และการแพทย์สมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์

จากการศึกษาโดยภาพรวมของกระบวนการกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิม และการแพทย์สมัยใหม่มาใช้ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์นั้นพบว่า กระแสสังคมนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ระบบการดูแลสุขภาพโดยทั่วไปปัจจุบันพบว่านิยมตามกระแสตะวันตกมากขึ้น แต่ระบบการดูแลปกป้องสตรีมีครรภ์นั้นกลับพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจว่าเป็นระบบการดูแลสุขภาพที่อบอุ่น มีสุขภาวะที่แท้จริง พบการปฏิบัติตัวขณะตั้งครรภ์ตามหลักการแพทย์สมัยใหม่ท่ามกลางระบบการดูแลสุขภาพภายในครอบครัว การดูแลปกป้องสตรีมีครรภ์ของชุมชนโดยมีการกำหนดบทบัญญัติการปฏิบัติตัวให้มีการสืบสานความเชื่อจากรุ่นต่อรุ่น และมีปัจจัยเอื้อที่ก่อให้เกิดกระบวนการบูรณาการดังนี้

1. สถาบันครอบครัว

"แม่จะบอกว่าไม่ให้นั่งคาบันได ลูกจะขวางท้อง คลอดยาก....พี่ว่ามันไม่เกี่ยวกันนะ..น่าจะกลัวเราตกบันไดมากกว่า.....ที่ว่าลูกขวางก็ไม่เห็นเป็นไร หมอผ่าออกได้... .แต่ก็ทำตามแม่นะ"

ครอบครัวของชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมนั้นแต่เดิมเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ สมาชิกในครัวเรือนจะประกอบไปด้วยสมาชิกหลายครอบครัว หลายรุ่นอยู่รวมกัน ผู้สูงอายุ คนแก่คนเฒ่าจะเป็นผู้กล่อมเกลา ถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ต่างๆแก่ลูกหลาน รวมทั้งเรื่องของสุขภาพด้วย

ปัจจุบันครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่น่าสนใจว่า สมาชิกที่แยกเรือนไปแล้วจะยังคงปลูกบ้านไว้ในอาณาบริเวณเดียวกัน อาศัยอยู่ในวงแวดล้อมของญาติพี่น้องกัน ผู้สูงอายุจึงยังแวะเวียนไปมาสู่กันอย่างสม่ำเสมอ

ครอบครัวจึงมีบทบาทในการดูแลสุขภาพซึ่งกันและกัน ในชีวิตประจำวันครอบครัวมีการถ่ายทอดการดูแลเอาใจใส่ให้แก่สมาชิก พฤติกรรม การกระทำของคนในครอบครัวทำให้เกิดการได้รู้ การได้เห็นยายดูแลแม่ แม่ดูแลพี่สาว พี่สะใภ้ขณะที่ตั้งครรภ์ สิ่งเหล่านี้เป็นวิถีปฏิบัติในครอบครัวสืบต่อๆ กันมารุ่นต่อรุ่น

จึงนับว่าสถาบันครอบครัวเป็นกลไกที่สำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ความเชื่อในการดูแลสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อมให้สมาชิกได้ปฏิบัติในวิถีชีวิตอยู่เป็นประจำ และเอื้อต่อการเกิดกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน

2. เครือญาติ

"ท้องตอนนั้นอึดอัดเหมือนกัน....อึดอัดตัวเอง...แม่ กับป้าคอยห้ามโน่นห้ามนี่ เราก็รู้ว่าห่วงแต่บางที่ก็เกินไป...หนูทำงานในเมือง..เป็นครูอนุบาลกว่าจะได้กลับบ้านก็มืด ค่ำทุกวัน...ร้อนนะคนท้องนี่...กะจะอาบน้ำแม่ห้ามประจำ..ให้รอเดือนดาวออกก่อนจึงจะได้อาบ..รำคาญ..บางที่หนีไปนอน ดึกๆแม่จะมาเรียกให้ไปอาบ"

ชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมมีลักษณะเด่นที่น่าสนใจว่า การตั้งบ้านเรือนนั้นแต่ละบ้านไม่มีรั้วบ้านอย่างมิดชิด เป็นเพียงแนวกันเขตเท่านั้น ญาติเดียวกันมักอาศัยแวดล้อมกัน คนในชุมชนจะให้ความเคารพนับถือกันตามสายโลหิต หรือตามวัฒนธรรม

ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านนิยมออกไปทำงานนอกบ้าน ในลักษณะไปเช้า เย็นกลับ ลูกหลานตัวเล็กๆ จะอยู่กับ ปู่ย่า ตายาย โอกาสที่จะพบปะกันนั้นมักเป็นการร่วมกิจกรรมที่สำคัญของชุมชน การไปมาหาสู่กันมีน้อยลง แต่จะมาพร้อมหน้ากัน ในวันเลี้ยงผีปู่ย่า และเมื่อญาติพี่น้องเจ็บป่วยไม่สบายก็จะแวะเวียนมาเยี่ยมในช่วงระยะเวลาที่สั้นๆ การดูแลสุขภาพมักแนะนำไปโรงพยาบาลก่อน ในขณะที่บางครอบครัวหันไปพึ่งพาหมอเมือง หรือระบบไสยศาสตร์ก่อนไปพบแพทย์ แล้วแต่ประสบการณ์ที่สะสมของแต่ละคนที่แตกต่างกันไป

สตรีมีครรภ์ที่อาศัยอยู่ในแวดวงญาติมักถูกปกป้องดูแลสืบสานความเชื่อดั้งเดิมโดยการควบคุมให้ปฏิบัติตาม "ขึด" เครือญาติกันจะช่วยเหลือกันในงานต่างๆ สืบต่อกันไม่สูญหาย.ในเรื่องวิถีชีวิตประจำวัน การดูแลสุขภาพด้วย

เครือญาติจึงนับว่ามีบทบาทช่วยเหลือให้กระบวนการบูรณาการได้สมบูรณ์ยิ่งๆขึ้น

3. ความเชื่อดั้งเดิม

"...อีกเรื่องนะพี่เรื่องทักคนพิการนี่กล้วนะ....ไม่เคยมอง เวลาในทีวีออกรีบเปลี่ยนช่องเลย....กลัวลูกออกมาพิการ"

"..แม่มานเขาว่าต้องทำบุญเยอะๆ..ลูกออกมาจะได้แข็งแรง
ปกติใส่บาตรแต่ไม่ทุกวัน..พอท้องพยายามใส่ทุกวัน....
ปล่อยนกปล่อยปลาด้วย เราจะได้คลอดง่าย....แล้วก็ดีจริงๆนะพี่"

ระบบความเชื่อต่างๆ ของชุมชนเป็นสิ่งกำหนดวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และพฤติกรรมของผู้คนในชุมชน โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องบุญกรรม ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ ชาติภพต่างๆ ทำให้บุคคลเกิดความหวั่นเกรงต่อการกระทำผิด มั่นใจในคุณค่าของสิ่งที่ยึดมั่นว่าเป็นสิ่งดีมีอำนาจ เกิดความสุขจากการปฏิบัติที่ดี อันจะทำให้เกิดความเชื่ออย่างมั่นคงต่อสิ่งที่ตนเองได้รับการขัดเกลายอมรับนับถือนั้น และการนำสู่การประพฤติปฏิบัติตามมาตรฐานของสังคม ชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมยังมีการสืบทอดปฏิบัติตามพิธีกรรมความเชื่อโดยมีพิธีกรรมของชุมชนเช่น การไหว้ผีปู่ย่า การเลี้ยงผี การรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ฯลฯ ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ เป็นการกระทำร่วมกันในหมู่สมาชิก ในเครือญาติ ในชุมชนนั้นๆ ทำให้เกิดความสมัครสมาน สามัคคี มีส่วนในสภาพอันดีในการอยู่ร่วมกันของบุคคลแต่ลกลุ่มในชุมชนนั้นๆ ก็เปรียบเสมือนกลไกทางสังคม ที่ช่วยส่งเสริมให้มีการแสดงถึงความกตัญญู รู้คุณ การจัดวาง

ระเบียบของกลุ่ม ก่อเกิดการเรียนรู้ระหว่างคนรุ่นต่างๆ โดยมีผู้สูงอายุผู้มากประสบการ ผู้มีความรู้ด้านพิธีกรรมที่ได้รับการยอมรับ ทำหน้าที่ในการบอกกล่าวถึงความสัมพันธ์ต่างๆ อันมีผลต่อการดำรงชีวิตของ บุคคลและชุมชน เพื่อสวัสดิภาพต่อชีวิตนั้นเอง

ในสมัยโบราณนั้นจากสังคมมีรากฐานความเชื่อในการดูแลสุขภาพของชุมชนโดยที่ให้ความสำคัญต่อการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทำให้เกิดระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี และการ กำหนดคุณค่าทางจริยธรรมจากการปฏิบัติของบุคคล เพื่อให้เกิดการยอมรับ การยกย่องจากบุคคลในชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีต ค่านิยมต่างๆ เช่น ความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคล. ที่ต้องมีความเคารพในสิทธิระหว่างกัน ไม่ล่วงละเมิดและให้การยกย่องนับถือตามสถานภาพและบทบาทเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข ซึ่งผู้คนควรจะมีความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ช่วยเหลือระหว่างกัน ให้ความเคารพในระบบอาวุโส น้องเคารพพี่ ลูกเคารพพ่อแม่ คนอ่อนวัยเคารพผู้อาวุโส ตัวอย่างความเชื่อเกี่ยวกับหญิงที่มีครรภ์ห้ามสระผมตอนกลางคืน ซึ่งแต่เดิมเป็นข้อห้ามในการปฏิบัติ หากฝ่าฝืนจะทำให้มีผลต่อการบั่นทอนอายุของพ่อแม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สมควรปฏิบัติหรือข้อห้ามสำหรับผู้หญิงไม่ให้ทิ้งสากคาครก หรือเอาทัพพีแช่ทิ้งในหม้อแกง หลังจากเสร็จงานครัว เพราะจะทำให้เกิด “แก๋น” หรือการขัดโชคลาภ แก่สมาชิกในครอบครัวที่ออกไปทำมาหากิน ซึ่งเป็นผลกระทบต่อสมาชิกในครัว และทำให้ไม่ฝ่าฝืนปฏิบัติ ทั้งนี้แท้จริงนัยสำคัญของการขัดเกลาเป็นแนวคิดอื่น ความเชื่อดั้งเดิมที่แม่ส่งต่อลูกมีผลต่อกระบวนการปลูกฝังความคิดความเชื่อถ่ายทอดต่อกันมาของสมาชิกในสังคม รวมทั้งสตรีมีครรภ์ ให้ยึดถือปฏิบัติตามเป็นสิ่งดีงาม มีคุณค่า เป็นรากฐานการดูแลสุขภาพโดยผ่านพิธีกรรม นับว่าเป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมทางสังคมที่มุ่งผลต่อระบบจิตใจที่ได้ผลมากกว่าในระยะหนึ่ง เมื่อโลกพัฒนาขึ้น กระแสการพัฒนาตามระบบตะวันตกมีความเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถให้คำตอบเชิงเหตุผลที่ดี และชัดเจนกว่า สตรีรุ่นใหม่ที่มีโอกาสในการเรียนรู้โดยผ่านสื่อทุกระบบมีทางเลือกในการดูแลสุขภาพตามหลักทางการแพทย์มากขึ้น แต่สตรีมีครรภ์ยังคงต้องปฏิบัติตามจารีตประเพณีเดิม แม้ว่าการดูแลสุขภาพตามแนววิทยาศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ มีหลักการอธิบายเชิงเหตุเชิงผลที่ชัดเจนกว่า แต่ ก็พบปรากฏการณ์ว่า ไม่มีสตรีมีครรภ์คนใดปฏิบัติตามระบบการดูแลสุขภาพตามอิทธิพลใดอิทธิพลหนึ่งได้ทั้งหมด แต่สตรีเหล่านั้นบูรณาการเอาทั้ง 2 ระบบความคิด ความเชื่อมาปฏิบัติ เพราะรากฐานความเชื่อดั้งเดิมนั้นเหล่านี้สานโยงเข้ากับระบบคุณค่าทางสังคม โยงถึงความอยู่เย็นเป็นสุข อายุยืนยาวของบิดามารดา บรรพบุรุษ

4. บทบาทผี

".....งานศพเค้าก็ห้าม..แม่พี่ห้ามหรือเปล่า..หนูไม่เชื่อแต่ก็ทำ...
ของอย่างนี้ไม่กล้าเล่นด้วย"

ในเรื่องของความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี เชื่อในโชคลาภและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคยถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ในปัจจุบันชาวบ้านพระเจ้าเหลื่อมก็มีความเชื่อและถือปฏิบัติกันอยู่ ความเชื่อดังกล่าวมีบทบาทลดน้อยลง แต่ก็ไม่ได้ต่อต้านหรือขัดแย้งความเชื่อและการนับถือผีดังกล่าว เพียงแต่ไม่ค่อยได้ถือปฏิบัติในลักษณะการทำที่เป็นพิธีกรรมมากมายเหมือนในสมัยก่อน เช่น การเลี้ยงผี การฟ้อนผีมด และการบวงสรวง เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ ความเชื่อหลายอย่างที่เกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือการเกิดโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ว่าก็มีสาเหตุมาจากการกระทำของผีสางนางไม้นั้น มีลดน้อยลงไป เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับรู้และเข้าใจถึงสาเหตุของการเกิดโรคต่าง ๆ ที่เป็นหลักวิชาการของทางการแพทย์แผนปัจจุบันกันมากขึ้น และมีรูปแบบการเยี่ยวยารักษาที่เห็นผลทำให้คนไข้หายและยังทราบถึงสาเหตุและการป้องกันที่ไม่ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ตลอดจนการส่งเสริมสุขภาพอนามัยให้สมบูรณ์แข็งแรงต่อต้านโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ชาวบ้านในปัจจุบันจึงให้ความสนใจกับความเชื่อเก่า ๆ น้อยกว่าในสมัยก่อน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ใหญ่ วัยแรงงาน แต่ในเด็กวัยเรียนยังคงหลงเหลือความเชื่อเกี่ยวกับผีอยู่มาก เพราะเป็นวัยที่ถูกคนเฒ่าคนแก่หรือพ่อแม่ผู้ปกครองได้ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบการขู่ให้กลัว ตัวอย่างเช่น เช่น ห้ามเด็กเล่นซ่อนหาในเวลากลางคืน บอกว่าผีจะเอาไปซ่อนและจะหากันไม่เห็นบ้าง บ้างก็บอกว่าถ้าเด็กร้องไห้ไม่หยุดตุ๊กแกจะกินตับ บางทีเด็กไม่ยอมหลับก็ขู่ว่าผีแมวโพงจะมาบ้าง เป็นการขู่ให้เด็กกลัวแล้วยอมทำตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ส่วนชาวบ้านในกลุ่มผู้สูงอายุ ก็ยังมีความเชื่อเรื่องผีอยู่บ้าง เช่น ผีกะ ที่ชอบรบกวนเด็ก ๆ ทำให้เด็ก ๆ ร้องไห้ไม่หยุดบ้าง บ้างก็บอกว่าคนที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยให้หมอรักษาแล้วก็ไม่หาย คนเฒ่าคนแก่ก็จะแนะนำให้ไปดูเมื่อดูหมอด้วยความเชื่อที่ว่าคงถูกผีกะทำให้เนื่องจากไปทำในสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร ตัวอย่างเช่น อาจจะไปฉี่หรือไปข้ามที่ ๆ มีเจ้าที่เจ้าทางอยู่เลยลงโทษ บางทีห้ามลูกหลานไม่ให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควรหรือไม่ให้ทำในสิ่งที่ที่ไม่ดีไม่งามเพราะจะเป็นสาเหตุทำให้ผีปู่ย่าโกรธ แล้วกระทำคนในครอบครัวมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ที่มักพูดกันว่า "ทำผิดผี" ต้องทำการแต่งแก้ ขอขมาลาโทษ ตามที่หมอเมื่อหมอดูบอกจึงจะหายดี ปัจจุบันก็ยังมีชาวบ้านบางครอบครัวที่คนเฒ่าคนแก่อยู่ แต่จะทำหลังจากที่ได้นำคนป่วยไปรักษาที่สถานบริการของแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย ชาวบ้าน ในอดีตจะถือว่าผีปู่ย่าเป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าต้องนับถือ ห้ามลบหลู่ เปรียบเสมือนเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของเครือญาติจะทำให้ความ

สัมพันธ์ของญาติพี่น้อง พ่อแม่ ผู้อาวุโสในครอบครัวและชุมชน เชื่อว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านคอยปกป้องลูกหลาน ทำให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข ไม่เจ็บป่วย สุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ทั้งกายและใจ ในการประกอบพิธีกรรมต้องนำเครื่องเซ่นไหว้ โดยเฉพาะของผีปู่ย่านั้น ๆ ปัจจุบันยังมีชาวบ้านที่เชื่อและนับถืออยู่บ้าง

5. **ผู้อาวุโส**

"แม่อยากเตรียมของไว้ให้ลูก แต่แม่หม่อน บอกว่าบะดีเยี๊ยะ กำเดียวลูกออกมาบะได้เลี้ยง.....คนบะเก่าว่าขึด"

ผู้อาวุโสมีบทบาทที่สำคัญเพราะเป็นผู้รู้ ผู้ที่มากด้วยประสบการณ์ บทบาทของผู้อาวุโสคือการเป็นแบบอย่างแก่คนในชุมชน แนะนำสิ่งที่เคยปฏิบัติมาให้แก่ลูกหลาย โดยเฉพาะการถ่ายทอด เรื่อง "ขึด" แก่สตรีมีครรภ์ ชาวบ้านพระเจ้าเหลื้อมนั้นยังยึดมั่นความอาวุโส อ่อนเยาว์อย่างเข้มแข็ง การไม่ปฏิบัติตามคำบอกกล่าวของผู้อาวุโสถือเป็นการไม่สมควร มักถูกตำหนิ *"คนเหลือกำ ทำอะหยังตึงบ่าเจริญ"* การไม่ทำตามแล้วพบว่ามีปัญหาในภายหลัง มักจะได้ยินประโยคเหล่านี้ว่าคนที่อวดดี ไม่เชื่อผู้อาวุโสมักทำกิจการงานใดๆ พบแต่อุปสรรค ไม่เจริญ ดังนั้นบทบาทของผู้อาวุโสจึงส่งผลต่อกระบวนการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์ด้วย

6. การเข้ามาของการศึกษาใหม่

ในอดีตชาวบ้านไม่ค่อยมีโอกาสในการศึกษา ผู้ชายศึกษาโดยการบวชเรียน ผู้หญิงเรียนรู้งานบ้านงานเรือนอยู่ในครอบครัว ต่อมามีโอกาสทางการศึกษาเพิ่มขึ้น ชาวบ้านส่วนใหญ่มีการศึกษาเพียงในระดับประถมศึกษาในโรงเรียนวัดที่มีอยู่ในหมู่บ้านและมีกระบวนการเรียนรู้ด้านการป้องกันโรคและการส่งเสริมสุขภาพในรูปแบบที่เป็นทางการ โดยจะมีระบบผู้สอน คือ ครูในโรงเรียน เป็นผู้จัดวิธีการเรียนการสอนในเนื้อหาสุขวิทยาส่วนบุคคลหรือวิชาสุขศึกษาเป็นการสอนตามบทเรียนในแต่ละชั้นเรียน สื่อที่จะเป็นภาพและโปสเตอร์ที่มีอยู่ในโรงเรียน ต่อมาได้มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเป็นผู้จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับนักเรียนโดยการให้คำแนะนำและการเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์ในเนื้อหาของโรค และสถานการณ์ของโรคที่เกิดในท้องถิ่น และที่สัมพันธ์กับการให้บริการของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในโอกาสต่าง ๆ และจากการขยายตัวของระดับ

การศึกษาความตื่นตัวของชาวบ้านส่วนหนึ่งที่เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา ระดับอุดมศึกษาหรือระดับวิชาชีพ ตลอดจนการศึกษาผู้ใหญ่ที่มีให้สำหรับผู้ที่ต้องการยกระดับทางการศึกษาต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะมีกระบวนการเรียนรู้แบบเป็นทางการ ด้านการป้องกันโรคและการส่งเสริมสุขภาพอยู่ในหลักสูตรอยู่แล้ว ปัจจุบันชาวบ้านที่มีการศึกษาสูง มีโอกาสได้เรียนรู้และมีประสบการณ์จากการเรียนรู้ด้านสุขภาพอนามัยในระบบโรงเรียนมีมากกว่าในอดีต ดูได้จากกิจกรมการส่งเสริมสุขภาพอนามัยและจากการสัมภาษณ์สตรีมีครรภ์

"โรงพยาบาลสอนให้งด พวกชา กาแฟ ยาเสพติด บุหรี่...แต่แม่ห้ามกิ๋นของลำๆ... .

..... .ใกล้เกิดแม่เอายาดองมาให้กิ๋นบอกว่าเลือดลมจะดี..เกิดง่าย

หนูไม่กินหรอกเพราะมันมีแอลกอฮอล"

นอกจากอยู่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา จะเป็นผู้ให้ความรู้ในรูปแบบการถ่ายทอดโดยตรงตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตหรือวิชาสุขศึกษาพลานามัยแล้ว ที่โรงเรียนยังจัดให้มีโครงการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของนักเรียน เช่น โครงการอาหารกลางวัน โครงการแปรงฟันหลังอาหารกลางวัน โครงการส่งเสริมสุขภาพอนามัยในโรงเรียน โครงการป้องกันโรคขาดสารไอโอดีน โครงการผู้นำนักเรียนด้านสุขภาพอนามัย โครงการตรวจสุขภาพและการให้บริการโดยครูหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุข โครงการเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพอนามัยผ่านป้ายนิเทศ และเสียงตามสายของโรงเรียน โครงการส่งเสริมการดื่มนมโดยการจำหน่ายในราคาถูก และโครงการให้บริการของห้องพยาบาลของโรงเรียน ล้วนเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางอ้อมโดยผ่านทางโครงการต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันนี้กลุ่มเด็กวัยเรียนจะมีความรู้และประสบการณ์ จากการศึกษาในระบบโรงเรียนมากกว่าในอดีตมาก

การศึกษาของเด็กวัยเรียนในโรงเรียนทั้งในและนอกชุมชนยังส่งผลให้ผู้ปกครองและคนในครอบครัวได้รับการถ่ายทอดผ่านทางผู้เรียนที่อยู่ในโรงเรียน ที่นำไปปฏิบัติหรือนำไปบอกกล่าวให้กับคนในครอบครัวในโอกาสต่อมา นับว่าปัจจัยทางการศึกษาของคนในหมู่บ้านส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ด้านการป้องกันโรคและการส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชาวบ้านทั้งต่อผู้เรียนโดยตรงและโดยอ้อม และยังส่งผลต่อคนในครอบครัวของผู้เรียน

ดังนั้นการเข้ามาของการศึกษาใหม่จึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการเปิดโอกาสให้เกิดกระบวนการบูรณาการณ์ความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์แผนใหม่มาใช้ในวิถีชีวิตสตรีมีครรภ์

7. การพัฒนาการแพทย์และสาธารณสุข

เนื่องจากได้มีการสร้างสถานบริการสาธารณสุขขึ้นในระดับอำเภอ และระดับตำบลทำให้ชาวบ้านได้เข้าถึงบริการทางการแพทย์และสาธารณสุข ซึ่งได้รับการรักษาและได้รับการแนะนำเกี่ยวกับการป้องกันโรคและการส่งเสริมสุขภาพอนามัยจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในรูปแบบต่างๆ มากกว่าก่อนเจ้าหน้าที่จะมีสถานบริการดังกล่าว เช่น การให้สุขศึกษา ในรูปแบบการสอนและการเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ นอกจากนี้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขในพื้นที่ยังมีการเยี่ยมบ้านให้บริการแก่หญิงในระหว่างตั้งครรภ์และแก่มารดาหลังคลอด ทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ความเข้าใจวิทยาการทางการแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่าการแพทย์ในสมัยก่อน เป็นเพราะการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ . สาธารณสุข ทำให้ชาวบ้านได้รับบริการและมีการเรียนรู้จากประสบการณ์และการแนะนำมากขึ้น ทั้งจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขอำเภอหางดง และจากสถานีอนามัยตำบลหนองตอง ทั้ง 2 แห่ง ซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำตำบลทำให้ทราบว่า นโยบายการดำเนินการใช้หลักการสาธารณสุขมูลฐานชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนการดำเนินการโดยประชาชน นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงของการดำเนินงานสาธารณสุขจากเดิมเป็นการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือบุคลากรทางการแพทย์ที่เป็นฝ่ายให้บริการและประชาชนเป็นฝ่ายให้บริการและประชาชนเป็นฝ่ายรับบริการ มาเป็นการให้ความสำคัญของการดำเนินงานของประชาชนโดยประชาชน และเพื่อประชาชนโดยเฉพาะในการดำเนินการกิจกรรมการให้สุขศึกษา ซึ่งชาวบ้านได้มีการคัดเลือกตัวแทนเข้ารับการอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ในลักษณะกระบวนการเรียนรู้แบบเป็นทางการจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุข แล้วนำมาถ่ายทอดต่อชาวบ้านในหมู่บ้าน กระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านโดยผ่านทาง อสม. จึงเกิดเป็นรูปธรรมมากขึ้น และชาวบ้านยังมีโอกาสได้เรียนรู้จากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขโดยตรง ในกรณีที่มีการจัดรณรงค์หรือออกหน่วยบริการ ซึ่งมีบ่อยครั้งกว่าในอดีต เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานแบบตั้งรับในสถานบริการของเจ้าหน้าที่ มาเป็นการรุกเข้าหาประชาชน

การแพทย์สมัยใหม่มีการรักษาที่เป็นเหตุเป็นผล ตรงไปตรงมา ประกอบกับมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเป็นสิ่งที่ท้าทายการเรียนรู้ของชาวบ้านได้มาก การแพทย์สมัยใหม่จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการความเชื่อดั้งเดิมกับการแพทย์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน

แผนภูมิที่ แสดงถึงปัจจัยที่เอื้อมีผลต่อกระบวนการบูรณาการ

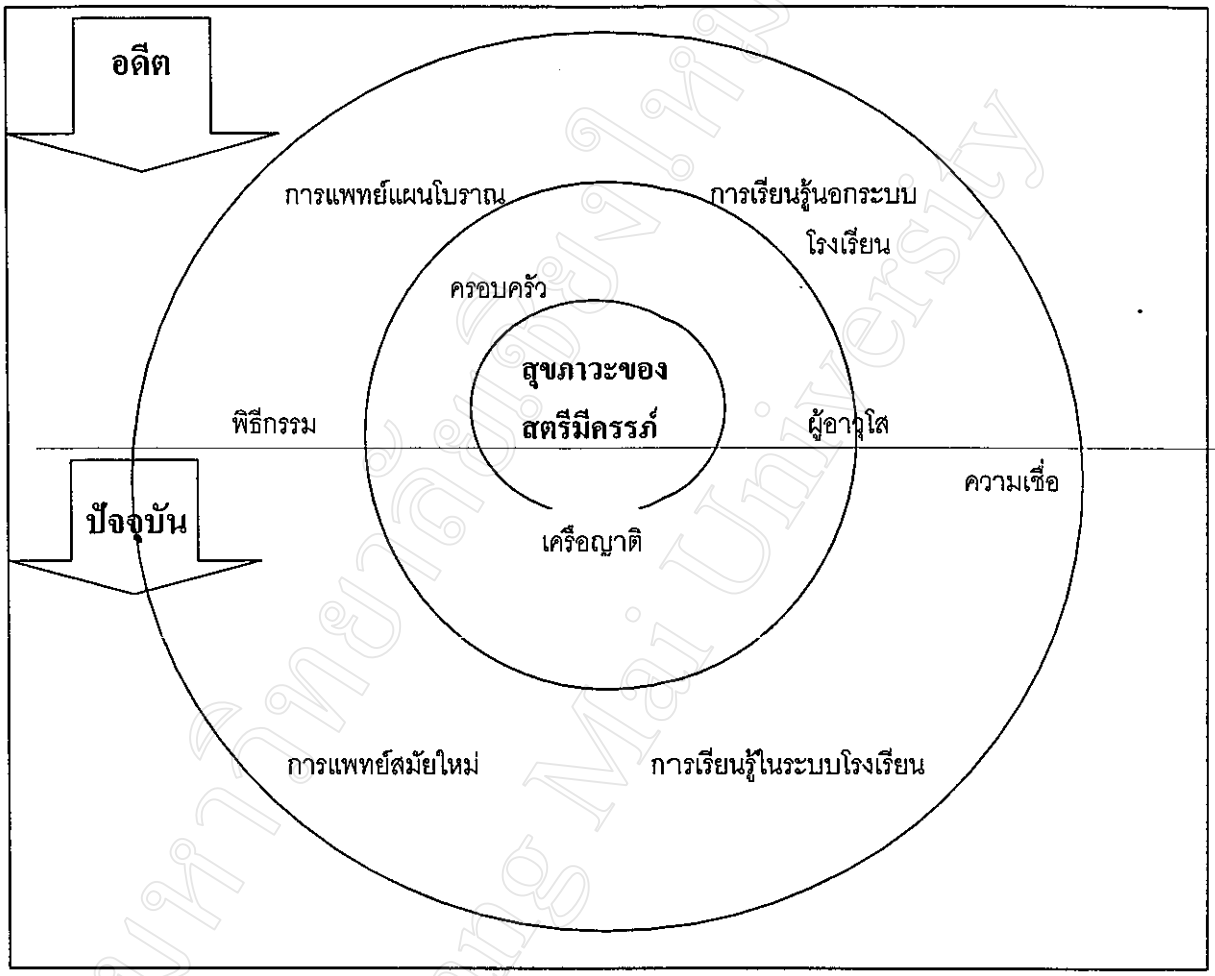

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ Chiang Mai University